

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI:

ALAKSZA AMBRUS
ANGYAL ENDRE
BARDOSI NEMETH JÁNOS
BEKESI GYULA
BENYEI JÓZSEF
BERTHA BULCSU
BERTÓK LÁSZLÓ
BOJÁR IVÁN
BÚZAS ANDOR
CSORBA GYÖZÖ
DOMBÓI LAJOS
FODOR ANDRÁS
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GARAI GÁBOR
GORKIJ
GYEVI KÁROLY
GYURKO LÁSZLÓ
HEGEDŰS LÁSZLÓ
HERNÁDI GYULA
KALDI JÁNOS
KAUTZKY LÁSZLÓ
KENDE SÁNDOR
KOLTA FERENC
KRECSMARI LÁSZLÓ
LADANYI MIHÁLY
LAZAR ERVIN
LERMONTOV
LOVASZ PÁL
MARSELL LÁSZLÓ
MESZÁROS FERENC
T. NAGY SÁNDOR
PAP GÁBOR
PECZELY LÁSZLÓ
PUSKIN
RAB FERENC
SARKADINE HÁRS EVA
SIMONYI IMRE
SIPTAR ERNŐ
SZAKONYI KÁROLY
SZEDERKENYI ERVIN
SZÜTS LÁSZLÓ
TELLER GYULA
TIMÁR GYÖRGY
TÜSKES TIBOR
TVARDOVSZKI
VIHAR BÉLA
WAWRUCH GÁBOR

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront
Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti
folyóirata. Megjelenik kéthavonta. II. évf. 6. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Paulusz Elemér, Právicz Lajos, Simon Béla, Takáts Gyula,
Tüskés Tibor, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák:
csütörtökön 17—19 óráig.

Evi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekkszám: OTP 349—803.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál
(Budapest, V. József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekkszám: 61 063.

Közületi előfizetési csekkszám: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál
vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Simonyi Imre: Sírirat (vers)	1
Hegedüs László: Vetünk (vers)	3
Bertha Bulcsú: A fehér nézésű ember (elbeszélés)	4
Bárdosi Németh János versei	13
Hernádi Gyula: Hajamba fújtak a játékkatonák (elbeszélés)	15
Káldi János: Visszapillantás (vers)	21
Szűts László versei	22
Kende Sándor: Testvérek (elbeszélés)	23
Kautzky László: Kedves a műtőasztalon (vers)	32
Szakonyi Károly: A műüttől balra (elbeszélés)	33
Ladányi Mihály: Vallomás (vers)	45
Fodor András versei	46
Rab Ferenc: Eszter (elbeszélés)	47
Vihar Béla: Dózsa cigányai (vers)	52
T. Nagy Sándor versei	53
Mészáros Ferenc: Televízió (elbeszélés)	54
Timár György: Odüsszeusz megtérése (vers)	58
Lovász Pál: Versvázak, kisversek	59
Bojár Iván: Irodalom papír nélkül (tanulmány)	60
Bényei József: Dédnagyapám (vers)	66
Orosz költők. Lermontov, Puskin, Gorkij, Tvardovszkij versei Alaksza Ambrus illetve Garai Gábor fordításában	67
Bényei József: Idegen otthon (vers)	69

FIATALOK

<i>Galambosi László</i> versei — — — — —	70
<i>Gyevi Károly</i> versei — — — — —	71
<i>Pap Gábor</i> : Ébred a reggel (vers) — — — — —	71
<i>Lázár Ervin</i> : Aratás (elbeszélés) — — — — —	72
<i>Dombó Lajos</i> : Június vége (vers) — — — — —	75
<i>Pap Gábor</i> : Ha elmész (vers) — — — — —	75
<i>Bertók László</i> : Esti képek (vers) — — — — —	76
<i>Krecsmári László</i> : Nyárutói est falumban (vers) — — — — —	76
<i>Békési Gyula</i> versei — — — — —	76
<i>Búzás Andor</i> versei — — — — —	77

DOKUMENTUM

<i>Tüskés Tibor</i> : Babits Mihály Pécssett — — — — —	79
--	----

VITA

<i>Marsall László—Tellér Gyula</i> : Formai vizsgálatok a modern költészet területén	93
--	----

JEGYZET

Nyelv és irodalom. Két felszólalás a pécsi nyelvészkongresszuson. A mai költői nyelvőről (<i>Csorba Győző</i>). — — — — —	105
Ifjúsági irodalmunk nyelvi problémái (<i>Kolta Ferenc</i>) — — — — —	108
Akiket a pacsirta elkísér (<i>Werner István</i>) — — — — —	110

SZEMLE

<i>Wawruch Gábor</i> : Sásdi Sándor: Elhagyott szerető — — — — —	113
<i>Szederkényi Ervin</i> : Csuka Zoltán: Piros pünköds Pécssett — — — — —	114
<i>Gyurkó László</i> : Hernádi Gyula: A péntek lépcsőin — — — — —	117
<i>Siptár Ernő</i> : Schiller—Pákolitz István: Stuart Mária — — — — —	119
<i>Péczely László</i> : Szabolcsi Bence: Vers és dallam — — — — —	122
<i>Sarkadiné Hárs Éva</i> : Farkas Zoltán: Egry József — — — — —	124
<i>Angyal Endre</i> : Egy baranyai tárgyú új szlovák könyvről — — — — —	125

KEPEK

A címlap és a belső rajzok *Bojár Iván* munkái

A műmellékleten:

Vörös József: Derkovits

Egry József: Sakkozók

Martyn Ferenc: Don Quijote

Martyn Ferenc: Klára

Simonyi Imre

Sírirat

G. E. munkaszolgálatos fejfájára
(Élt 42 évet. Barátom volt.)

Meghaltál hát barátom — — —

magaddal vitted

szorongó életed hátralévő részét
és a még ezután következő esték
gyógyulások reményeit — — — magaddal
vitted a szelíd korholást — — —
magaddal együgyű intelmeid — — — én rászoruló
nem látom soha többé
szemeid cinkos villanását
lompos járásod s a novemberi
hajnalokra deret szitáló
fürteid — — — már sohasem érzem
kemény ölelésed a szívig markolót
(annyi ölelés hiányát pótolón
ahogy vállamra tetted békítő
tenyered) ha voltam lázadó
gaz rend hazug szó gyávolt szív
áruló elme torz hiedelmek ellen
öklöt ráztam a nyomorult Egekre
s szemközt köptem a képmására rondított embert
érdemelten-érdemetlen

— hányszor odanézttem diadalmas ősök
bátorító példázatát

— s tiéidet is! — atyádfiai
akik voltak küzdelmes eleid:

— Észaiás! — hörgöttem

„dühöngő vénember”...

— Dávid! rikoltottam — a parittyás!

„ki fegyvert fog fegyver által vész el”...

— Sámson! —

„bujálkodó erőművész”...

— Jézus a korbácsos isten! —

„csak egy ács mániás fia volt”....

„nem rossz az ember” — dörmögted
 ha ordítottam: tűz van! végveszély! jön az ár!
 s: hogy mindnyájatok félelmét reszketem!
 mert oly kor hurkolódik nyakunkra immár
 melyben az áldozat — hallod! — az áldozat
 sem különb mint a hóhér:
 hisz meztelen hátú alázat
 fonhat csak korbácsos dölyföt
 s nyúlként iramló rettenet
 bátorít orvvadász önkényt

„nem rossz az ember” — imádkoztad —
 minden oldalról bekerítve
 a módszeres gonoszság
 s a következetes butaság szögesdrótjával
 s hogy bennem már az elviselhetőség
 határain vonyított a lélek:
 „nem rossz az ember!” — bődültél vissza rám
 vágóbaromként vagonba zsúfolt aki voltál
 „nem rossz”... — szórtad a jóreménység magvait
 aknára hajszolt még ott is Ukrajna mezőin
 „nem rossz”... — dadogta az eszelős szelídség
 bátyád kasztrált hullája felett
 „nem!”... — vont be hályoggal az iszony
 Élőhalott amikor megtérvén a régi házba
 gázkamrák fojtogató füstjét
 egybekavarta az alkonyi szél
 kenyérillatú szüléd emlékével
 s ültünk kettesben ott a verandán
 ama utolsó vacsorán
 a kihült ürüpaprikás felett
 s nem volt szavad már — megbocsátó
 s nem volt szavam már — békételen
 HATEZER ÉV rettenetébe
 EZERESZTENDŐ iszonyata
 némult a zsandárfülű
 szeptembervégi éjszakában

s nyugszol már szegény Bizakodó
 — nyugszol!? —
 beledbe vájnak éhes férgek
 kifolyt szemedbe pókok szőnek
 s lásd bennem is békül már a szándék
 nyársra húzni az első
 elibém kerülőt
 — egyetlenegyben! —
 gyalázatos ősen s nemtelen ivadékan
 egyként állani bosszút miattad

— — — meghaltál hát barátom

az élő pedig él —
 kortyolja borod
 táladba márt öleli szeretőd
 viseli ruhád s a szégyent
 hogy ezt tették hogy ezt tehették
 veled velem velünk
 hogy ezt tettük hogy ezt tehettük
 én te mindannyian
 s hogy sírod felett lebeg s hogy idegembe tép
 — s hogy azóta is! s hogy egyre újulón! —
 valami névtelen de névre szóló
 FENYEGETETTSÉG

*

ám te nyugodj immár igaz gyűlölet szent Arulója
 bocsáss meg magadért s helyettem
 mindenkinek
 Istennek embernek
 ellened ellenem ellenünk vétetteknek
 valamint én soha meg nem bocsátok
 ámen.

Hegedűs László

Vetünk

A négy ökör megindul most a lejtőn,
 a friss fényben, a fiús szél előtt.
 Délen homályos már a hegyek kékje
 s aranyos homály üli a mezőt.

Zörögnek a csoroszlyák és a földbe
 csörögve hull a drága búzamag.
 Kicsit hantos a föld és száraz, mint a
 csizmám kérge, vagy mint a böjti fagy.

Eső kellene rá, hogy jól fakadjon
 és szabadon nőjön majd a vetés.
 Csak itt-ott lóg egy fehér folt az égen,
 pehelynyi folt, felhőnek is kevés.

De bízunk: a hó előtt elborul még.
 Tán megfordul és felhőt hoz a szél,
 felleget, ami a szürke hegyektől
 fel a rozsdásuló erdőig ér.

Fordul a kerék, aztán új nyomot kezd.
 Szűkül a kör és feljebb száll a nap.
 Zörögnek a csoroszlyák és a földbe
 csörögve hull a drága búzamag...

Bertha Bulcsu

A fehér nézésű ember

A vadgesztenyefák alatt sokan várakoztunk. A levelek meggémberedtek, néhol latyakos volt az avar. Az árok partján meg olyan, mint a trágya.

A kányák rekedten feleseltek a közeli jegenyék tetején. Kettő öregebb lehetett, nagyon ó volt a hangjuk. Olyan forma, mint a rehüdt dongájú hordóknak. Nem látszott belőlük semmi. A hangjuk behullott a ködőbe.

Én a bódénak dültem és cigarettáztam. A füst ott maradt, ahogy kifújtam, csak a szaga lett egészen fanyar.

Körülöttem még ötven támaszkodtak. Magabiztosan és szótlánul. Mi együtt szoktunk dolgozni. Nem mindig, de a jobb munkákon többnyire összeverődtünk. Az ismeretleneket mustrálgattuk. Mindenki gondolt valamit, de hallgatott róla. Csak az Illés fia szólalt meg, gyanakvó hangon:

— Nagyon vegyesek.

Nem szóltunk rá semmit. Nem is lehetett. Mi is vegyesek voltunk. De nálunk mindenki tudott dolgozni. — A kántor mégis ránézett az Illés gyerekekre. Oldalvást nézett, és sercintett egyet. Közbeszóltam, nehogy mondjon valamit az Illés fiának.

— Mára nem lesz zene?

— Amíg ez tart, addig nem fungálok, csak vasárnap. Szoktatom a papot — mondta és felém igazodott.

— Ott akarja hagyni?

— Egészen nem. De a télen elmegyek pályamunkásnak. Ha amellet meg-tart a község, én szívesen orgonálok.

Közben a többiek is az Illés gyerekekre néztek. Látszott, hogy az apjára gondolnak, aki éppen le van zárva. Illés az apja helyett dolgozott. Ő tartotta az egész családot.

Halász Gyula nem törődött vele. Rá sem nézett. Dörzsölt fickó volt. Sok pénzt keresett. Mindig tudta, hogy hol kell bevágódni.

— Azok ott alighanem vonyarcia, de az is lehet, hogy itt laknak valahol a hegyben — kezdte el újra az Illés fia, és várt egy kicsit, hogy mondjunk rá valamit.

A köd átívódott a ruhánkon és nyirkosak lettünk, mintha kint aludtunk volna a móló fején.

A távolból hallatszott már a vonat dohogása. Valami kanyar felében füttyenthetett Ederics körül, mert átlósan jött a hangja, keresztül a vízen.

Az emberek mindegyik csoportban megbojdultak. Egyezkedtek a munka fölött. Válogatták egymást, és mutogattak a kikötő felé.

Csak mi támaszkodtunk mozdulatlanul. Nekünk nem volt egyezkedni valónk. Vártunk.

A vonat megállt a sorompó mögött. A fűtő köszönt Halász Gyulának, aztán behúzódott a kormos fülkébe.

Füstoszlop szállt az állomás fölé. A vonat csattogó kerekeit beszippantotta a dombok mögött ívelő lejtős kanyar.

Előbukkant a pallér, két villanyszerelő és a mérnök.

Kinyitották a bódét. Szerszámot osztottak. Kicsit tanakodtak, aztán megnézték a terepet.

— Ért valaki a jelöléshez? — kérdezte a pallér, amikor visszajöttek.

Halász Gyula jelentkezett. Fogta a zsinórt és elmentek. Még javában folyt a jelölés, amikor újra jött a pallér.

— Maguk a Halász Gyula brigádja?

Nem voltunk az ő brigádja, de azért rámondtuk.

— Gyűjjenek. Maguk kezdik. Innen a villanyfától, át a vasút alatt egészen a korlátig.

Amikor a pallér elment, körülnéztünk. A villanyfától a vasútig jónak látszott a talaj. A kántor belevágta a csákányt és bólintott.

— Kifogtuk.

— Lássunk neki — javasoltam és elhelyezkedtem a vonal mentén.

A csákány szinte süppedt a puha földbe. Fél óra múlva már derékig álltunk az árokban. Akkor agyag jött. Az már lassabban ment.

Már mindenki dolgozott. A vonyarciak szakasza a fák alatt húzódott. Magasra emelt csákánnyal csapkodtak. Ha elvágtak egy-egy gyökeret, kidobták a földhányás tetejére.

Amikor visszajött hozzánk Halász Gyula, dél közeledett. Lendületesen dolgoztunk. Már csak pár méterre voltunk a vasúttól.

— Na, mit szóltok?

— Jó talaj. De a vasútnál baj lesz.

— Ott nem ásunk. Egy csövet átverünk alatta kalapáccsal.

Bólogattunk. Halász Gyula a munkánkat nézegette, aztán leszállt a gödörbe. Megkereste a lapátját és rátámaszkodott.

— Nem kell ennyire kapkodni — mondta és cigarettára gyújtott.

Estig eljutottunk a vasútig. Szóltanul álltunk az árok partján és hasonlítottunk a munkánkat, meg a többiekét. A pallér is odajött. Megállt közöttünk.

— Jól van. Így kell — mondta, aztán elköszönt. Ment a vonatja.

Másnap is árkot ástunk. A vasút másik oldalán. Elromlott az idő. Délután permetezett az eső. A vonyarciak abbahagyták a munkát. Mi is szedelőzködni kezdtünk. De Halász Gyula ránk szólt.

— Maradjunk még egy kicsit, ügyis eláll.

A pallér a bódé mellett támaszkodott. Nem szólt a vonyarciaknak. Nekünk se. De mindegyikünk tudta, hogy jövő héten a jobb munkát újra mi kapjuk. Tényleg elállt az eső.

Az első hét végén, minden vidéki munkás utált minket. Tudtuk. Voltunk már így máskor is. Nem szóltunk hozzájuk. Azok se.

A következő héten a ködöt elsöpörte a szél. Helyette tömör fekete felhőket hozott és hideget. Az árok fölött suhogott, mint az ostor, és időnként végigvágott rajtunk jeges, rohanó esővel.

A mi árkunkban zuhogott a kalapács. Mindenki ötvenet ütött, aztán pihent. Csak a kalapács tüzesedett ki, mintha parázsra ejtették volna. A cső lassan araszolgatott. Szívós volt a talaj. Két napig vertük a csövet, mire keresztül búlt. A tenyerünkön összetüremkedett a bőr. Amikor megszűnt a zuhogás, odajött a pallér. Megnézte.

— Precíz — mondta. — Precíz munka.

A vonyarciaak kezdtek bennünket becsülni. A mérnök mondta valahol, hogy egész rendkívüli teljesítmény, amit csináltunk. Vasút alatt nehéz átdolgozni egy csövet.

Vállatvontunk. A kántor egykedvűen cigarettázott. A többiek a vizet bámulták.

— Ha megáll a szél, akkor befagy — mondta az idősebbik Bajnóci.

— Látni a színén — erősítette meg Halász és beleköpött.

Másnap már megjegesedtek a hullámtörők. A móló oldala meg olyan volt, mint a márvány. De a szél nem állt el. A Bakony felől jött. A szigligeti öbölben rászabadult a vízre és füttyögve táncolt a tetején. Porzott a víz. Amit fölkapott belőle, abból vagy köd lett, vagy jég.

A kezünk majdnem odafagyott a vésőre. Akkor már bent dolgoztunk a mólón. Amikor építették, hagytak egy szűk csatornát a cement alatt. Ezt most tíz-méterenként felbontottuk, hogy követni tudjuk a kábelt, ha a befűzésre kerül a sor.

A hidegben nehezen mozogtunk. Ügyetlenül toporogtunk a szerszámok körül. Görnyedten szaladtunk oszloptól oszlopig és gyorsan megkapaszkodtunk. Nyomunkban süvöltött a szél, megtámaszkodott a hátunkon, mintha onnan akarna elrugaszkodni, hogy átugorja a túlparton gubbasztó szürke hegyeket.

Halász Gyula zsebre dugta a kezét, és sietve elment a bódé irányába, aztán felbukkant a vonyarciaak között, majd újra nálunk. Néha úgy csinált, mintha gondolkodna, néha meg mondott valamit, mintha a pallér üzenné. Egészen fakó lett az arca és barátságatlan.

Csak akkor villant fel a szeme, amikor megjött az autó.

Kábelt és csörlőt hozott Siófokról.

Halász Gyula megtapogatta a kábelt, és elfintorította a száját. Nézegette a csörlőt, megmozgatta a hajtókart, aztán szép lassan elődalgott onnan. Körülálltuk. Vártuk, hogy mond valamit. De nem szólt.

Lerakódtunk. Az ólomkábelt a kikötő bejáratánál helyeztük el. A csörlőt görgőkön csúsztattuk befelé. Nehezen ment. Megoszlott az erő, mert nem egyszerre emeltük. Tudtuk, hogy ez a baj, mégsem vezényelt senki. Némán cibáltuk a móló közepéig. Ott megálltunk, és mellette maradtunk. A csörlővel akartunk dolgozni.

— Hé! Emberek! Gyerünk kifelé! — kiabált a pallér a bódé árnyékából.

Már nem lehetett szakaszokra osztani a munkát. Ahova kellett az erő, mindig odavezényeltek mindenkit. Fél órát bent, aztán megint kint. Aggodalmasan Halász Gyulára néztünk.

— Menjetek. Én itt maradok a Bajnóciival. Igyekeztek visszajönni.

Az ólomkábel hatalmas orsójának öten is nekifeszültek, mire megmozdult. A vasúton túl nekitámasztottuk egy villanyfának. A pallér megbontotta, mi pedig néhány métert letekertünk róla.

— Várjanak! Szólok a villanszerelőnek! — mondta a pallér és eltűnt a bódé mögött.

Ácsorogtunk egy kicsit. Illés a tenyerébe lehelt, aztán zsebre gyömöszölte. A kikötő felé sandígtattunk, majd lassan elődalogtunk a csörlő irányába. Halász Gyula már messziről intett, hogy maradjunk. A csörlő fölé hajolt és eregette a drótkötelet. Bajnóci kihúzta, aztán befűzte a csatornába. Az első tíz méteren komótosan ballagott vele, aztán mindig lassabban, nagy nekifeszülésekkel vonszolta. Odamentünk. Nekirugaszkodtunk mi is. Hiába. Pár méter után elakadt. Odajött Halász Gyula is. Nézte a kötél végét.

— Köll egy tízméteres drót. A szakasz túlsó végén befűzzük, aztán behúzzuk vele a kötelet — mondta a kántor és Halászsra nézett.

— Persze, hozunk drótot, aztán befűzzük.

Indulni akartunk. De Halász Gyula újra megszólalt.

— Várjatok. Rossz a csörlő. A biztosító ék (ami megakasztja a fogaskereket), elvásott. Talán egy hajszál tartja. Könnyen kiugorhat. Húzódjunk inkább a kábel felé.

Nem szólt senki. Ketten elindultak a drótért.

Fél óra alatt befűztük az összes kötelet. Amikor megálltunk, Illésnek megvonaglott az arca.

— Mi van veled? — kérdezte a kántor és a fiúra nézett.

— A kezem... Fáj a hidegtől.

— Rakjanak tüzet. Megérdemlik — szólalt meg mögöttünk valaki.

Megfordultunk. A pallér volt.

— Aki talál magának munkát biztatás nélkül, az olyant én megbecsülöm, — folytatta és a befűzött drótkötél felé intett.

— Rá lehet kötni? — kérdezte a villanyszerelő, és egy pillanatra megállt közöttünk.

Ketten elmentek fáért. A liget szélső bokraitól letördelték a szárazat. Halász Gyula az árnyékban guggolt és összekaparta a levelest. Közben a vonyarciaik rákötötték a drótkötélre az ólomkábel, és ketten elindultak a csörlő felé. A kántor utánuk lépett. Halász Gyula főlegyenesegett és fojtott hangjával megállította.

— Feri bácsi! Hova megy?

— Szólok nekik.

— Hagyja. Azok vonyarciaik.

A kántor tétoázott egy percig, aztán visszajött. Kinyújtotta a kezét a fellobbanó tűz fölé.

Mind odaálltunk. Jólesett a lángokba nézni. Fejünk felett kócosan bizonytalankodott a füst, majd hirtelen, vinnyogó kicsi hörcsögszelek jöttek és belemartak. Üzték át a fákon, aztán visszajöttek és pernyét vertek a szemünkbe. Halász Gyula fölemelte a fejét és a kikötő felé nézett. Szorongtunk. Nem lehetett látni a kötelet, de éreztük, hogy már megfeszült. És ahogy az a két ember tekerte, megfeszült rajtunk a bőr. Én éreztem, hogy erek vannak bennem, és csupa feszülő fonál a világ, még a szemek sugara is, melyek dermedten surrantak át a távolságon. Az egyik megpendült, vékony citera hangját fölemelte a szél. Messzire vitte. Halász Gyuláé volt. Láttam, amikor elmozdult a feje. Egyedül az övé mozdult. Lehajtotta.

— Elaludt a tűz — pottyantotta közénk a szavakat.

Tényleg elaludt. Erőtlen füstje csak a térdünkig ért. Otthagytuk.

Az árokban lassan csúszott az ólomkábel. Percekig néztük. Megnyugodtunk. A kántor megérintette Halász Gyula vállát és az árokba mutatott.

— Értesz te a csörlőhöz?

Halász Gyula nem felelt rá. Lassan elindult az ólomkábel orsója felé. Mennünk mi is.

Vigyázva adagoltuk az árokba a kábelt. A villanyszerelő a vasút alatt nyújtózó cső szájánál igazgatta.

— Kicsit gyorsabban! — intett felénk a pallér.

Többet adagoltunk. Egyikünk a villanyszerelőnek segített.

A kábel surranó zaját csendesítette az agyag, és föléje ültek lármásabb, fürgébb neszek. A földhányás mögött valaki nevetett és leejtettek egy edényt a bódé mellett. A szél sodrában hajladoztak a fák és ropogva szűrték a kövérédő fagyot.

Nem néztük egymást, csak a mozdulatot, hogy ne ütközzenek a kezek, fogtuk, húztuk a kábelt, mely engedékenyen ereszkedett, mintha csak gumit nyújtánánk. Aztán az árokban meg is buggyant, mint egy túl hosszú nadrág, de nem vetett ráncot, mert szorította az ólom.

Felemelkedtünk. A pallér épp intett a vonyarciaknak, hogy csak húzzák, menni kell annak. De valahol elakadt, a csatornában, vagy másutt, a csörlőt hiába feszítették. Pedig ránehezedtek, próbálták többször.

Amikor feljük indult a pallér, nekirugaszkodtak újra. És akkor egy kicsit mozdult, majd a csörlő hajtóján megrángott a két ember. Csak egy pillanat volt. Valami reccsent. Elestek. A csörlő kattogva visszafelé forgott.

A hosszabbik ember felugrott rögtön, de a másik fekvé maradt.

Nagyokat lépett a pallér, hosszú keze akadozott a szélben, ahogy gesztikulált.

Kiugráltunk az árokból. Mire odaértünk, már felültették az embert. Lafogott a keze. Eltörött. Az alsó karját középen találta az ütés. A kucsmája legurult a hullámtörőkre. Nem tudott szólni, lecsukódott a szeme.

— Kiugrott a biztosító ék! — mondta a hosszabbik ember és pár lépésről mutogatott a csörlőre.

A pallér sokáig nem szólt, ijedten nézte a töröttkezű embert. Aztán a gép felé fordult, körüljárta, kicsit megmozgatta.

— Mára befejeztük, a sérültet óvatosan hozzák a bódéhoz — mondta és billegve megindult előttünk. Nehéz járása volt, mintha súlyokat vinne. A bakancsa sarkán fityegett a patkó.

A bódénál gondolkodott egy kicsit, aztán Halász Gyulához fordult.

— Maga a négy huszassal beviszi ezt az embert a kórházba. Hívjon magával még valakit, hogy ketten legyenek.

Halász megfordult és vaktában rám mutatott.

A bódében eszméletre keltettük a vonyarci embert.

— Föl tud állni? — kérdezte tőle a pallér.

A vonyarci maga alá húzta a lábát és fölállt. Nem szólt semmit, csak ráncézott. Elindultunk. Mögöttünk a pallér hangja hallatszott.

— Aki közről látta az esetet, jöjjen be a bódéba. Megcsináljuk a jegyzőkönyvet.

A vonatból kifelé szivárgott a fény. Rövid árnyékok nőttek a padok alá, ingadoztak egy kicsit az ablak előtt, aztán a vonyarci ember gödrös arcára ültek. Húzódtak a szemére is, de inkább mögéje, a fényét szabadon hagyták. Kitágultak a pupillái, fehér nézése volt. Halász Gyulára nézett, mozdulatlanul. A szemét kereste. De azén sok volt az árnyék.

Amikor már kint is testesedett a sötétség, szavakat mondott a fehér nézésű ember. Azt mondta, hogy: „Csörlő... Csörlő...”

Nem szoltunk rá. Hátrább ültünk a padon.

Utánunk jött a szeme. Aztán a szava is.

— Maga tudta?

— A vállalat a hibás... A pallérnak kellett volna megnézni a gépet — mondta Halász Gyula, és a kezével keskeny sávot húzott az árnyékok közé.

— De maga tudta...?

— Külön brigádban dolgoztunk.

— De tudta.

— Igen, tudtam.

A fehér nézésű ember nem szolt többet. Lecsukódtak a szemei.

Mozdulatlanul ültünk mind a hárman.

A vonyarci embert Keszthelyen úgy kellett felköltetni. Nehezen állt fel. Szorította a fájás.

Betámogattuk a kórházba. Otthagytuk.

Visszafelé Halász Gyula a támlának hajtotta a fejét. Úgy tett, mintha aludna. Rohant velünk a vonat. A szél kétoldalon próbálgatta az ablakokat. Amikor megálltunk, fölkapta a fékek csikorgását.

Halász Gyula mozdulatlanul ült egész úton. Csak akkor szólalt meg, amikor harmadszor megálltunk.

— Nézz ki, hol vagyunk?

— Vonyarcvashegy — mondtam és az üveghez nyomtam a homlokomat.

— Mit látsz?

— Semmit. A bakter integet a lámpájával.

— Hátrább?

— Fákat, hajladoznak a szélben.

— Mást nem?

— Nagyon sötét van.

— A házakat nem látni?

— Azok följebb vannak. Hajolj előbbre, és magad is láthatod.

— Nem akarok kinézni, itt lakik az az ember. Bennem maradt a nézése.

Elindultunk. Halász Gyula úgy tett, mintha aludna. A váltókon túl, már rohant velünk a vonat. A szél suhogott az üvegek mellett. Amikor újra megálltunk, fölkapta a fékek csikorgását.

A vadgesztenyefák alatt sokan várakoztunk. Gémberegett ligeti szemét deresedett a talpunk alatt. A bódé fölött villogott a fagy. Transzkontinentális szelekkel utazott, hasogatta a levegőt.

Az elmúlt éjszaka befagyott az öböl. A turzáson vadludak feketedtek mozdulatlanul. Úgy látszott, hogy már részei a jégnek. Csak később, amikor laposan a bódéig ért a hangjuk, akkor tudtuk meg, hogy élnek.

Az emberek mindegyik csoportban morgolódtak. Suttogásuk, vékonyan párosodott a fejük felett. Mutogattak a kikötő felé.

Csak mi támaszkodtunk szótlanul. Nekünk már nem volt egyezkedni valónk. Vártunk...

A pallér egyformákat lépett. Lehajtott fejjel jött, mintha a lábára ügyelne.

— Emberek! Máma nem lesz munka. Hazamehetnek. — Tagoltan beszélt és mindenkire nézett egy kicsit.

Nem mozgult senki, sokáig nem is szóltak. Amikor már a hallgatás fölött találoztak a szemek, akkor Halász Gyula előbbre lépett.

— Én dolgoznék a csörlővel.

— Nem lehet, meg kell várni az újat. Ha még egy baleset lesz, akkor nekem is bajom esik.

— A saját felelősségemre dolgoznék vele. Adok róla írást.

— Nem lehet.

— Megigazítom az éket, tegnap már megnéztem.

— Az ék elkopott, itt nem lehet megjavítani.

— Értek hozzá.

A pallér sokáig gondolkodott. Az emberek körülötte álltak mozdulatlanul.

— A munka sürgős, ha meg tudja csinálni a csörlőt, akkor dolgozhat vele — mondta, aztán kinyitotta a bódét.

Halász Gyula egy csákánnyal helyére ütötte az éket, de mást nem tudott csinálni.

Újra elkezdődött a munka.

Az Illés fia odaállt Halász Gyula mellé, hogy segít húzni a csörlőt. De az nem engedte.

— Menj Illés, ezt nekem egyedül kell hajtanom.

— Nagy húzása van a kábelnek.

— Van bennem erő.

A vonyarciak kint az orsónál adagolták a kábelt. A villanszerelő helyére a pallér állt. Eltakarta a töltés. Mi bent maradtunk a mólón. A csatorna fölé hajoltunk és igazgattuk a kábelt.

Lassan ereszkedett a csörlő után. Amikor először elakadt, a pallér kiugrott az árokból és ijedten kiabált befelé.

— Megállni! A csörlőt ne feszítsék tovább!

Végigjárta a kábel és a drótkötél hosszát. Néhol megpiszkálta, de eredménytelenül. Ezen nem is csodálkoztunk. Egy befűzött ólomkábel nem lehet kézzel megmozgatni. Halász Gyula nem szólt, kifújta magát, és újra nekifeszült a csörlőnek. Meghajtotta. Mire a pallér észrevette, már szép lassan csúszott a kábel. Odajött a csörlőhöz, akart valamit mondani, de aztán meggondolta. Örült, hogy halad a munka. Visszament az árokba.

Halász Gyula kitartóan hajtotta a csörlőt. Megfeszítette magát és vonszolta a nehéz ólomvezetékét. Elnehezedett a melle, erőlködve szívta a levegőt. Illés újra odament hozzá. Segíteni akart. De Halász Gyula nem engedte a csörlőhöz nyúlni.

— Nem lehet Illés, ezt nekem kell hajtani.

— Akkor pihenj legalább.

Ezt megfogadta. Kicsit fujtatott, aztán újra nekifeszült. Alig hajoltunk a kábel fölé, kattant az ék. Halász Gyula rángatózott a hajtókaron, mint egy áramsújtotta ember. Egy pillanatig tartotta magát, de aztán kicsúszott alóla a talaj. Elesett. A hajtókart nem engedte el. Fektében is szorította. A csörlő végighúzta a betonon, majd megemelte. Gyorsan elkaptuk a fogantyút és lassan visszaengedtük. Halász Gyula fölugrott, a csákánnyal visszaütötte az éket. Mire a pallér előbújt, már nem látszott semmi. Húztunk egypárat a csörlőn, hogy feszes legyen.

— Ezt nem lehet egyedül hajtani — mondta a kántor és intett, hogy Halász Gyulát váltsuk fel. De Halász Gyula nem nyugodott bele.

— Én vállaltam el, nem ti. Álljatok odább — mondta és erélyesen félretolt bennünket. Hajtotta tovább.

A látóhatáron felhők nehezedtek a szélre. Lassan úsztak, mint a vontató hajók. Az orruk is olyan volt, szürke és nehézkes. Távolban zöldült a víz.

— Délre megáll a szél — mondta az Illés gyerek és intett a felhők felé.

Nem szóltunk rá. A csörlőt néztük meg a kábelt. Méregettük a távolságot. Fele már megvolt. Nehéz órákat éltünk. Ránknehezedett valami belső nyomás. Az volt a legrosszabb, hogy nem beszéltünk róla.

Ebéd előtt újra kiugrott az ék. De Halász Gyula most nem esett el. Csak az arca lett egészen szürke. Szétvetette a lábát. Csúszkált, rángatózott a hajtókarral és olyan görcsösen szorította, hogy alig tudtuk lehámozni róla. Mire megigazítottuk, dél lett.

A pallér megnézte, és kedvetlenül ment ebédezni.

Beborult. De a szél nem állt meg, a felhők alatt fújt tovább.

Dermedten motoztunk a kábel fölött. Minden moccanásra felkaptuk a fejünket. Nem tudtunk megnyugodni.

Délután háromkor újra elakadt. Talán tíz méter hiányzott még a kábel hosszából. Bajnóci odament a csörlőhöz, hogy segít húzni. Halász Gyula nem tiltakozott. Csak ránézett.

— Kifáradtam — mondta, aztán ránehezedtek mind a ketten a fogantyúra. Csikorgott a kötél. Aztán megmozdult, a kábel csúszott utána.

— Most már megy. Elengedheted.

— Jobb, ha ketten csináljuk. Biztosabb.

— Egyedül szeretném befejezni.

Bajnóci szép lassan elengedte. A kábel ment tovább. Hozzánk lépett. Még háttal állt a csörlőnek, amikor roppant valami. Halász Gyula megcsúszott, térdre esett. Nem bírta tartani magát. Fejbe vágta a hajtókar. Elterült a földön. Az arca fölött kattogva lapátolt a fogantyú. Egy pillanatig tartott az egész.

Gyorsan fölemeltük. Akkor buggyant ki a vére. Zsebkendőt nyomtunk rá. Eszméletre tért mindjárt. Szerencsére alig érintette az ütés.

— Ne szóljatok a pallérnak — mondta és a fejére szorította a zsebkendőt.

— Nagyon vérzel.

— Eláll mindjárt. Húzzátok be azt a pár métert, addig én itt maradok.

Megtámasztottam a hátát. A többiek gyorsan a csörlőnek ugrottak, helyre ütötték az éket.

Hárman húzták. Negyediknek, készenlétben állt a kántor. Nehézkesen húzódtak helyre az utolsó méterek.

A pallér észrevett valamit. A földhányás tetején állt, és nézett bennünket. Aztán intett. Nem válaszoltunk. Erre elindult befelé.

Fele úton már értett mindent. Nem szólt, csak megállt előttünk. Fakó szemével méricskélte a helyzetet. Megvárta, míg befejezzük a munkát. Amikor a kábelnek előbukkant a vége, hozzám fordult.

— Maga, kísérje be Halász Gyulát Keszthelyre. Ha rögtön elindulnak, még elérik a vonatot.

— Maguk meg — fordult Bajnóciékhoz — jöjjenek utánam, megcsináljuk a jegyzőkönyvet.

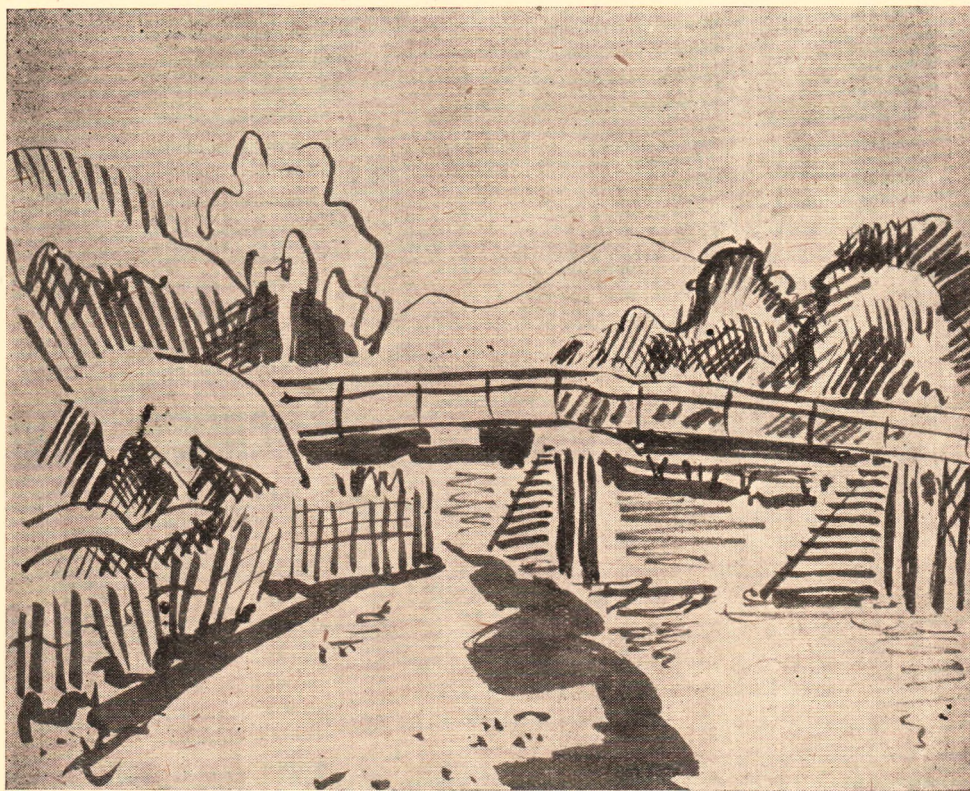
— Nem kell jegyzőkönyv, én a saját felelősségemre dolgoztam a csörlővel — mondta Halász Gyula és felemelkedett.

— Bent lesz az is. Induljanak el! — válaszolta a pallér.

A vonatból kifelé szivárgott a fény. Rövid árnyékok nőttek a padok alá, ingadoztak egy kicsit az ablak előtt, aztán Halász Gyula csontos arcára ültek. Húzódtak a szemére is, de a fényét szabadon hagyták. Kitágultak a pupillái, nyugodt nézése volt. Később a sarokba húzódott. Úgy tett, mintha aludna. Csak Vonyarcon szólalt meg.

- Mit látsz?
- Semmit. Nádverők szálltak le, mennek hazafelé.
- Hátrább?
- Fákat, feketék és mozdulatlanok.
- Mozdulatlanok?
- Igen. Megállt a szél.

Elindultunk. A kalauz még állt egy kicsit a lépcsőn, és a váltóknál intett valakinek a lámpásával.

Bojár Iván rajza

Bárdosi Németh János versei

Oldott kévék

Oldott kévék az évek,
bár a nyár zümmögi még:
zöld selyem uszály az ég,
leng, ring lobogója fent,
mégis ez a lusta csend
azt súgja, ahogy élnek:
kötélből oldott évek.

Nem szilaj csikók tüze,
nem az a harapós nyár,
szám nem úgy habzsolja már
a szép ajándékokat,
néha a derék roskad,
nem szilaj csikók tüze
mi célra, harcra üzze.

Ősz jön, piros-bogyós ősz,
vén bottal, rőzse-tűzzel,
de az már nem úgy tüzel
és ha lánggal dalba kap,
érzi, jaj nem az a nap,
új láng az, nem ismerős:
bágyadt, piros-bogyós ősz.

Egy percre ifjúi tűz,
lobbantsd föl régi lángod,
mikor még évig vágott
és szivárványban fénylett
ez a nagyalmű élet,
Válj meg hát, kergess és üzz,
egy percre ifjúi tűz.

Oldott kévék az évek,
csép alá hull a derék,
nem mondom mégse elég,
nem mondom soha, soha,
legyen bár rút, mostoha,
áldott ő, amíg élek:
a sors, a nyár, az évek.

Lucázás

Luca, luca kitykoty,
szabad-e lucázni,
szép eladó lányért
szalmát szórni, rázni,
tyúkot, ludat babonázni,
luca, luca, kitykoty.

Luca, luca, kitykoty,
vizük borrá váljon,
hosszú kolbász, hurka
lógjon a padláson,
házuk népe bajt ne lásson,
luca, luca, kitykoty.

Luca, luca, kitykoty,
sok csibe, lúd keljen,
aludttejes köcsög
száradjon a kerten,
vetés, virág megeredjen,
luca, luca, kitykoty.

Luca, luca, kitykoty,
maradok, ha mondják,
nem kérek én itten
szalonnát, se sonkát,
csak a lányuk selyem-
[kontyát,
luca, luca, kitykoty.

Énekek éneke

Mint tiszta gyolcs ruhák szaga,
mint nyárban repülő gólyák,
mint húsvéti zászlók zizegése,
mint kis csibék arany virága,
mint lekottázhatatlan dallam,
mint ég-zengés és lágy mosoly,
mint meleg kéz szorítása,
mint az új kenyér íze,
mint a tavasz és remény,
mint a megváltott élet,
mint a boldogság angyala
mint az égbe röppenő agár,
mint a vissza-nem-térő álom,
mint a beteljesedés,
mint az el-nevelhető gondolat.
mint a gondolák suhogása,
mint Beethoven monoton szonátái,
mint a holdfény selyme,
mint az eszelősök álma,
mint a megmerített kancsó,
mint a kitörölhetetlen fény,
mint a holtig tartó szomorúság,
mint a szenvedés,
mint a szilaj csikók nyihogása,
mint a szökdelő szöcskék öröme,
mint a mázsás mozdulatlanság,
mint az álló csillag,
mint a vajúdó világ,
mint a vemhes álom,
mint a születendő kised,
mint a minden kint összefoglaló halál:
olyan vagy ezer színben játszó,
ezer hangon szóló,
néma és harsány,
szép és szomorú
szerelem.

Hernádi Gyula

Hajamba fújtak a játékkatonák

Fél hétkor el kell indulnom, hogy hétre odaérjek. A gyár közel van, de azért vigyáznom kell, az autóbuszok csoportosan járnak, szorosan egymás után mennek, tapogatózva, szinte egymáshoz érve, mint a libasorban lépkedő óvodások; ha elengedem a háromnegyed hetes csoportot, elkésem.

A Baross tér reggelenként fehér, tiltott hajnali hűvösség ijesztgeti. Felnézek az égre, kék csíkok húzódnak rajta a görbe látóhatárig: vékony esőcsatornák.

A tér távoli szélein siető apró asszonyok mindig szépek, mindig kíváncsiak. Elmozdulnak, tornásznak; hiába igazítom utánuk tekintetemet, nem látok mást, csak mozgó szoknyákat. Fényképet, mozivásznat nézve vagyok így: hiába hajlok egészen mélyre, vagy oldalt, nem látok a félig nyitott, papírra másolt ajtók mögé, a rögzített, szemcsés, szürke szoknyák alá.

Különben is rosszul látok, homok van a szemhéjam alatt. Hónapok óta tartó kötőhártyagyulladásom éjjelenként teleszórja üveggörrel, homokkal a szememet, és ilyenkor a busz felé menet gyakran csak félarcú embereket, félkarú tárgyakat látok. Nyolc-kilenc órára elmúlik az üveg, a homok, csak duzzadt szemhéjam lüktet tovább gorombán, szakadatlanul.

Délelőttönként többször ledőlök íróasztalomra, és szememre szorított ököllel hallgatom az asztal mélyéből érkező hangokat. A szememmel hallok őket. Az akták hangjai színes karikák, gömbök; néha hangosan nevetnem kell rajtuk, olyan groteszkül, vadul forognak.

Öt orvosnál jártam már eddig, nem tudják meggyógyítani. Kellemetlen fehér kenőcsöt adnak, de hiába dörzsölöm be vele kifordított szemhéjamat, még vörösebb, gyulladtabb olyankor a város. Pedig félek nagyon, egy nap majd el-sötétül előttem minden, és csak a színes gömbök, körök maradnak meg, ugrálva, ide-oda csapódva. A félelem minden reggel felébred bennem, aztán dél felé, amikor már nem fáj annyira a szemem, és jobban is látok, elalszik; délutánra pedig annyira gyenge már az emlék; nem megyek el a hatodik orvoshoz.

Fúj a szél, a házak fáradt árnyékai ide-oda lengenek, és amikor elérik a tér fáinak ágait, riadtan megállnak.

Villamosok futnak el mellettem végállomásukig, hogy aztán újra visszafelé induljanak.

A tizenkilences busz a tér tulsó oldaláról indul, át kell mennem a füves,

virágos kerten. Tulajdonképpen mindegy, melyiken megyek, négy megállónyira van a gyár; gyalog is mehetnék, de általában későn kelek, buszon is alig érek be idejében.

Álmos vagyok és fáradt. Tegnap tizenegykor feküdtem le, össze-vissza jártam a várost, elfáradtam. Fél négykor végeztem a gyárban, onnét egyenesen a Belvárosi kávéházba mentem, fél nyolcig ismerősökkel beszélgettem, egy órát sétáltam a Rákóczi úton, utána megnéztem a „Szerelmem, Hirosima” című filmet.

A lámpák elfordult, ázott fenyőfákon világítottak, alacsony japán férfi, sovány francia asszony ült alattuk; találkoztak a nyomorék városban, a megfigyelhetetlenül szűk időben, szerették egymást, és elbúcsúztak egymástól. Többet nem lehet elmondani sem szóban, sem írásban, sem képben, sem életben.

A pillanat metszette a végtelent és az útkereszteződésnél vékony emberoszlop áll azóta, senki sem tudja, mit jelent pontosan, de azért a vándor, mikor odaér, megemeli a kalapját, és meggyorsítja lépését. A csodának nincs színe és nincs vége; a csoda befejezhetetlen.

Sok kocsit áll a taxiállomáson, úgy látszik reggel nemigen járnak taxin az emberek.

A rendőr sokáig várat magára, nem fordul keresztbe, elkésem, hét óra lesz tíz perc múlva.

Huszonöt forint van nálam, a taxi nem kerülhet tíz forintnál többre. Visszaszaladok, beülök az első kocsiba: „Autóalkatrészgyár, a sorompónál, gyorsan menjünk, hétkor kezdődik a munka.”

A sofőr nyugodtan, lassú mozdulatokkal indítja el a kocsit; megállunk, újra elindulunk, hosszú kanyarral kifordulunk a Kerepesi útra, a HÉV állomás mellett futunk, a sínek görbék és engedettek, szinte párolognak a reggeli hűvös szélben. Emelkedőnek megyünk, elmarad mögöttünk a Lóversenypálya, a Fővárosi Taxivállalat... igen... itt vagyunk... Nyolc forint? Tessék tíz... köszönöm.

Hét óra lesz három perc múlva. Beértem. Gyorsan lebélyegzem a kártyámat és befelé indulok. Az udvaron nagy a csend, az emberek már a műhelyben vannak.

Itt élek két éve; ezen az udvaron, ebben a piros, feketekeretes hosszú épületben, a kazánház fölött, guruló széndarabok, hajlított, szegecselt alkatrészek között.

Fáj a szemem. A fűtőház füstje behúzódik az udvarra, kék és szivárványos tőle a levegő. A szomszédban van a fűtőház, most fűtik be a mozdonyokat, most fordítják meg őket a nagy, fekete fordítókorongon.

Az ég is szivárványos, kék olajat öntöttek rá, s az olajfoltok szélei világítanak.

Ma délre be kell fejeznünk az átárazás felülvizsgálását. Tulajdonképpen már készen is vagyunk vele, már csak a gépelés van hátra. A szöveges részt majd lediktálja Pista.

Délután be kell mennem a Trösztbe, az állományonkívüli beralap nagyon alacsony, kérnem kell még hozzá négyezer forintot.

Mária is megbízott valamivel. Este, mire hazaértem, már aludtak; reggel kijött, mondott valamit. Igen, már emlékszem: intézzem el a kicsi fényképeit. Majd telefonálok. Disznóság, százhatvanöt forintot kérnek tizenkét levelezőlapért, és egy valamivel nagyobb színes képért.

Magas, fehér ajtó: „Tervosztály.” Belépek:

- Szervusz Pista. Mi van?
- Szervusz. Nincs semmi újság.
- Tegnap?
- Éjjélkor már otthon voltam.
- Hol jártál?
- A Pannoniában.
- Nők?

— Egyetlen valamirevalót se láttam. Az öcskössel voltunk. Megittunk két litert, aztán hazamentünk.

- Én meg moziban voltam. Láttam a „Szerelmem, Hirosimá”-t.
- Azt mondják, nem ér semmit.
- Ki mondja?
- A sógornőm.
- Akkor biztosan úgy is van.
- Mi lesz az anyaggal?
- Le kell gépelni. A szöveget lediktálod.
- Persze. Ki írja le?

— Eta. A táblázatokat odaadjuk valaki idegennek. Talán a Termelési osztály... Harmatné tisztán, gyorsan gépel.

- Szólj nekik. Nem szívesen adják kölcsön Harmatnét.

— Jó, majd szólok. Egyébként az egész vállalat érdeke, hogy minél előbb bent legyen. Az igazgató itthon van?

- Nincs. Valami értekezlet van a hat-főosztályon. A főmérnök is ott van.
- Rendben. Akkor menj Pista, hogy még a délelőtti postával beküldhessük.

Mindjárt szólok Szalainak.

Tárcsázok:

- Szalai elvtársat kérem.
- Én vagyok.

— Jó reggelt. Nagy kérésem lenne: az átárazás felülvizsgálását most fejeztük be; le kellene gépelni az anyagot; Eta egymaga nem bírja az egészet megcsinálni; kölcsön adná két-három órára Harmatnét?

- A tervosztálynak uram mindenkor mindenkit. Mikortól?
- Igazán megható. Ha most elkezdené, tízre be is fejezhetné.
- Jól van. Mehet.
- Köszönöm.

Pista elmegy: elviszi a táblázatokat Harmatnének, utána leül Eta mellé a szomszéd szobában és lediktálja neki a hosszú, egyenletesen szürke szöveget.

Ma ráérek, nem kell értekezletre mennem, nem kell senkivel sem tárgyalnom, kényelmesen letörölgetem íróasztalomat.

Az ablak nyitva van, füstszagú levegőt ver be rajta a szél, becsukom. Kinézek az udvarra. Két nagy teherautó fordul be a kapun. Hangtalanul siklanak, mintha üvegen húznák őket; eltűnnek a raktárépület mögött, kerekeik vékonyodnak, és olyan kékek, mint a raktárépület tetőjén álló, világoskék kör-antenna.

A nagy fekete Mercedes-számológéppel mind a négy műveletet el lehet végezni; összead, kivon, szoroz, oszt. Mégsem vagyunk elégedettek vele, nagyon lassú. Az ember sohasem elégedett. Emlékszem, előző munkahelyemen egyál-

talán nem volt számológép, mindig ilyen gépről álmodtam. Most megvan, most arról álmodom, milyen jó lenne, ha egyáltalán nem kéne számolnom.

Nem tudom pontosan megfogalmazni, mi a bajom napok óta. Mintha jég-táblákon járnék, zajló folyón, vagy háztetők vékony élén, egész testem lüktet és szemem elől eltakarja a világot lépésem, a város, a Hold, figyelmem szűkülése.

Furcsa, ismeretlennek tűnő kör forog tekintetemen, nyakamon, lábamon, karomon, mint a bűvészek karikái, és nem áll meg, bármit mondok, bármit teszek. Az utcák elhúzódnak mellőlem, nem engednek közel magukhoz.

A telefon itt áll előttem. Fekete kagyló fekete állvány, a falban háromágú, vékony dugó. A telefont nézem már napok óta, szabad perceimben, mikor nem béralaptúllépésről, önköltségcsökkentésről beszél az asztal, a szoba fala, a szekrény, a Mercedes.

A verseim senkinek sem tetszenek. Kár őket mutogatnom. Tegnapelőtt este írtam egyet. Itt van az aktatáskámban, előveszem.

Elfért volna mellettünk a lomb is,
görbe párnáját leírta volna a szél,
miért tapostad gyökerek alá,
harang-formájú hajnal siratott,
szemem felé sivatágot kergettél ...
Te tudtad,
milyen kék-mesterség, fegyelem az élet,
megfulladtak a vékony karók is,
a szeretők testem mellé léptek ...
Te tudtad,
nem vagyok költő.
tudtad,
ezek a szavak hosszabbak mindennél,
birtokosragjuk sima, eszelős, félelem,
megkérdeztelek, meddig játszol,
megállsz-e, ha majd a gumiszínű égen
minden álmomat szétverem ...

Nem válaszoltál.

Nevettél.

Arcomra kis fagyokat szereltél,
megírhatatlan táncok közé ékeltél ...
el sem felejtettelek,
annyira elfelejtettelek,
meleg ecsetemet csodálkozva forgatja a tél ...

Nézem a sorokat: mélytengeri állatok. Látom duzzadt, tágult nyakukat; a mélyben nagyobb a nyomás, és most, hogy a felszínre húztam őket, a belső nyomás megduzzasztja, szinte szétveti őket.

Ismét teherautó fordul be a kapun, hosszú, magas esztergapadot hoz: a „C” műhelybe tesszük; kiegészítő beruházás, a MÁVAG-tól kaptuk. A tervgazdasági vizsgán a kiegészítő beruházásokat kérdezték tőlem. Még emlékszem.

„Amikor a vállalat olyan állóeszközt szerez be, amely a népgazdaságban korábban máshol is használatban volt, s vele a vállalat állóalapja növekszik ugyan, a népgazdaságé azonban nem, kiegészítő beruházásról beszélünk.”

Jól feleltem. Lényegében mindig jó tanuló voltam, kivéve az orvosi egyetemet, ott mindig megbuktam. Nem is buktam meg, el sem mentem a vizsgákra.

Már akkor is írtam verset. Szebbeket, mint most. Összefogottabbakat, tisztábbak, csontosabbak voltak. Akkor is kinevettek értük, valószínűleg akkor sem voltak jók. Mindet elégettem. Azóta keveset írtam, de az azóta írottakat eltettem, elteszem. Szépen egymás fölé rakosgatom a tizenöt-húsz lapot, és könyveim közé, nagyon mélyre csúsztatom őket.

A versírás megtágítja az utcákat, kinyitja a fiókokat, s a fiókokban mindig van valami elfelejtett, meghatározhatatlan szín.

Leülök az apró, kerek eszpresszó-asztalhoz, csendesen, figyelve kinyitom aktatáskámat, kiveszem belőle a nagy halom üres papírt, gondosan kifaragom Csehszlovákiából hozott vastag ceruzámat és várok.

Nem tudom megmondani, honnét indul. A tudat szűk folyosóin csapódik jobbra-balra, acélszürke falak között, hátul, a nyúltagy meredek, kocsonyás rétjein virágzik, s a szirmokat valaki szemem padlójára teríti.

Nyugtalanul, vörösödő, erekkel hálózott szemmel figyelem ezt a terítő, megfogalmazó valakit, és nem tudok eléje, mögéje kerülni; csak ha kifordítanám nyakamat, akkor találkozhatnék vele, de akkor sem, mert ezt a valakit csak így érdemes megpillantani, ilyen szabályosan-egyenes nyakkal, ilyen fáradt, érbozótos szemmel, előre nézve.

Öreg munkás áll az udvar közepén, gumicsövet tart kezében, öntözi a poros utakat. Megkétszereződik, megsokszorozódik a szívárvány, s a világos színek helyén egészen tömött, sötét színek sűrűsödnek. Ha a szétverődő vízcseppek felé nézek, fekete-vörös az ég, ha a vízcseppek fölé nézek, világoskék, és szívárványosan sárgás-zöld.

Szobám alatt, a pincében van a gumikeverő műhely. Itt keverik ki szürkés-fekete porból, furcsa folyadékokból a különböző sűrűségű, vastagságú gumitömböket. A keverőgépet ilyenkor, nyolc óra felé indítják el. Elhúzódo, szinte távolról jövő hangja van; néha mikor hallgatom, úgy érzem magam, mintha távoli, fehér hegyek lejtőjén állnék, és lassú, kiabáló gőzfűrészek vágnák el mellettem a billegő, óriási fenyőket.

A telefon itt áll előttem, fehér fémszalag van állványára erősítve: „Telefongyár.”

Még ma felhívlak.

Felhívlak... igen... még ma felhívlak innét. Most csend van. Megnézem a telefonkönyvet. Milyen furcsa, eddig még sohasem kerestelek a telefonkönyvben. A kórházat keresem H... I... J... K... Kórházak:

Nem találkoztam veled a tíz év alatt. Ötvenkettő telén láttalak villamosról. Olyan pontosan emlékszem lépésedre, minden vonásodra, minden színedre, mint a hadifogságra. Elöl álltam, a peronon, kis kövér kalauznő állt mellettem, fehér, szinte ősz volt a sapkája. Fél nyolcra mentem hivatalba, korábban keltem a megszokottnál, nyugodt voltam.

Jeges szél keretében hullámoztak a házak, nem tudom, miért, a finir ígét próbáltam ragozni. A Körútnál hosszabb ideig várakoztunk, néztem az embereket. Hirtelen megláttam egy lányt, kezében sárga aktatáska volt, haja koszorúba fonva; tudtam, nem te vagy az, és mégis tudtam, látni foglak még aznap.

És a Kossuth Lajos utca elején valaki átfutott a villamos előtt az úton. Te voltál.

Nem éreztem semmit; üres voltam, remegett a lábam. Átvillant rajtam, le kellene szállnom, elérnélek még. Nem szálltam le. Az irodában megkérdezték, mi bajom, de félóra múlva már vicceket meséltem, nevetgáltunk a vicceken, szürke télikabátodon, barna cipődön, vastag, sápadt-piros arcodon, barna hajadon, kék szemeden, mindenben neveltünk. Látod a sorrendet? Először vannak a tárgyak és csak utánuk következnek a szemek.

Nem láttalak azóta.

Horváth Gézával találkoztam négy éve, ő mondta, együtt dolgoztok a P..... kórházban. Nem akart rólad beszélni, nem mertem kérdezni rólad.

Felhívlak. Igen, itt a szám... 469-358. A könyvben csak ez az egy szám van, csillagot tettek melléje, ez a központ. A központ kapcsolja az osztályokat. A belgyógyászatot kérem majd. Nálatok is bizonyosan több belgyógyászati osztály van, másutt is több van: egyes, kettes, hármas.

Sohasem tudtam elképzelni, mit mondanánk egymásnak, ha egyszer véletlenül találkozánk az utcán. Mit mondanánk?

— Szervusz — mondanám — hogy vagy? Rég láttalak.

— Szervusz — mondanád, — köszönöm, jól vagyok. És te?

— Én is megvagyok. Hol dolgozol?

— A P... kórházban.

Nem ezt mondanánk; én fölényesen, nevetve beszélnék, te sietve, gyorsan, a szavakat elkapkodva, türelmetlenül.

Emlékszel még a hangomra? A tiédnek nincsenek jelzői, soha sem tudtam pontosan jellemezni, mély is, és tisztán magas is, mint a Nap színe esténként, mikor már alig világít, alig meleg, de nézhető, látható.

Megjött az igazgató kocsija; most fordul meg a szürke Pobjeda az ablak alatt. Üres, úgy látszik, sokáig tart az értekezlet, hazaküldte.

Visszafordulok. Az ég fáradt, világoskék háromszög; fekete tussal vonalakat rajzol melléje a korom, a füst. Visszafordulok.

Ez a készülődés évek óta tesz-vesz bennem, előjön, visszaszalad a kövek közé, mint a búvópatak.

Miért éppen most hívlak? Miért nem hívtalak öt éve, két éve, két hónapja. Miért pont most? Nem tudom.

Tíz éve. Nem tudom.

A Tejútrendszer is csak millomodfokokkal fordul el évenként, észrevétlenül, de egyszer eléri azt a szöget, mely alatt más hangon éri a csillagokat a szél, másképpen beszélnek az állatok, és megkövesednek a legszebb játékok.

Még nem hívlak, visszafogom izgalmam, visszafojtott lélegzettel ülök.

Nem tudom, hol kezdődött, ki kezdte? A gyerekek szobájában aludtam, hajamba fűjtak a játékkatonák. Itt lélegzem összeszorított, puffadt testemben és olyan tanácstalan vagyok, mint a csecsemők.

Láttad már magadat kívülről? Egészen kívülről, úgy, ahogyan a boncasztalon lát majd egyszer valamelyik szemüveges, lóarcú kollégád. Láttad már minden egyenletességtől megfosztottan a testedet? Te orvos vagy, biztosan elképzelted már, képzeletedben láttad már; mint a lerakódott, vastag salétrommezők, olyan a halott test, csak a csend röpköd fölötte, elfordított szárnyal.

És milyen a tudat a boncasztalon? Tudatom, melyben már régen csak kis hangyaalakú kereszték lebegnek, s a keresztéken összehetetlen arcod cserepei mozognak egyirányban, a partok felől, a semmi irányába.

El tudtad viselni tíz évig, hogy nem láttál, nem néztél, hogy nem fogtad a kezemet; el tudtam viselni tíz évig, hogy nem láttalak, nem néztelek, hogy nem fogtam a kezedet. Megnősültem, két gyerekem van. Akkorák, mint a tíz év.

Látod, jajgatok most, sírok pedig nem is egészen igaz ez a sírás. A tíz évből három hónapot sem kínlódtam érted.

Nem kínlódtam, de megrokkantam; egyszerűen, színpadi mozdulatok nélkül; nem volt kinek játszanom.

Mozdulatlanul fekszem azóta, s a salétrommezőn reggelenként végigsétál a Nap. Körülnéz, és elmegy. Fekszem megalvadt szikláimon, érzem, amint megemelkednek alólam, és délfelé, csontosodva, megfagyva szememre, gyomromra, tüdőmre visszaereszkednek.

Még ma felhívlak.

Ledőlök az íróasztalra, szememre szorítom öklömet; az akták csendesek, nagy fehér mező van felettük, csak a gumikeverőgép vágja keresztbe a hegyoldal fekete hátú, duzzadt fenyőit.

Még ma felhívlak.

Káldi János

Visszapillantás

*Túl az évek dombsorán, messze,
ahol elmosódik már az ég,
őszies, fehér alkonyatban,
ott ködlik föl most egy faluvég.*

*Tépi a szél üszkös zsúpjait,
s a pelenkákat az udvaron,
s az üvegtelen ablakokat.
Azt látom, ha nem is akarom.*

*Az ködlik föl, s megannyi más:
kevéske lombbal pár darab fa,
szomorú, tört parasztemberek,
s a falu fonnyadt égdarabja.*

*Az ködlik föl, s megannyi más:
anyák arcán a nyomor rajza,
s az utcák mélyén a sár, a sár,
amint a kerék vonalazza.*

*Az ködlik föl, s megannyi más:
amint egy egész családot ráz
a sírás az utcára szórtan, —
az ködlik: a kilakoltatás.*

*Az ködlik, túl a tájon, éveken,
az a megvert falu, faluvég,
kolompszóttan, kis alkonyával,
és körötte ott a zord vidék.*

*Segítsetek, hogy azt a falut -
lebontsuk földig, alapjáig, —
s új épüljön a szívünk szerint,
s olyan, amilyent eszünk áhit.*

Szüts László versei

Könyörgés férfihangon

Ijedt csikó, ne fuss el tőlem,
felhorkanó, szép ifjúság,
ijedt csikó, szép ifjúság,
perzselt füvű, pernyés mezőben
borzolt szőrrel ne fuss tovább!

Égett szívünkre jöhetnek még
simogató és jó szelek,
égett szívünkre jó szelek,
— medrükbé hát ömöljenek rég
alapadt, hűtlen örömek!

Föld csecsét szopó gyökerek, ti
új, zsenge füvet hajtsatok,
föld csecsét szopva hajtsatok,
rózsa-ringató reggelek, ti
küldjetekek ismét harmatot!

Illatok, selymes kötelek, ti
orrlikán hurkot vessetek,
illatok, hurkot vessetek,
— mezőt szépítő mindenek, ti
siessetek, siessetek!

Álljatok meg, testem feltépő,
elporzó, vad, riadt paták,
álljatok meg, riadt paták,
maradj még kicsit legelésző,
maradj még, drága ifjúság!

Vers a teherautókról

Nézem a teherautókat,
ahogy egymás mögé sorolnak,
ahogy sűrűve és forogva
jönnek-mennek hosszú sorokba;
hatalmas morzsákat cipelnek,
saját súlyuknál nagyobb terhet,
lankadatlan nyüzsgéssel; végig
az utca tőlük feketéllik,
az utca, ez a hétköznapi reggel,
kő-halmokkal és vas-füvekkel.
Nézem a teherautókat,

lakóit egy nagy hangyabolynak,
példáit az igyekezetnek,
ahogy csaknem egymásnak mennek,
ahogy fékezve meg-megállnak,
mintha néhány szót váltanának;
csápjaikat is mintha látnám,
egymást érintve, majd szétválván
rohannak egy távoli őszbe,
hídon, tereken átvirgódva;
terhüket elviszik, lerakják,
az ember-alkotta, gép-hangyák.

Kende Sándor

Testvérek

Ez a Dugasz olyan kicsi, alig éri fel a satupadot, — de ha istenigazában ráhúz valakinek az alsótájékára: felreped a nadrágvarrás! Dögöny Jóska már a harmadik csapását állja. Vele azt csinálhat mindenki, amit akar, neki nem fáj semmi.

Ezt játsszák: — aki lehajol, el kell találnia, ki vert rá. Dugasz ütését mindenki megismerné, Jóska azonban azt hiszi, hogy ravaszkodnak, s hogy bőrlappal húznak rá, — tehát azértis másra mutat. Megint csak neki kell tartani. Kavicsos éktelenül nyerít ezen, vékonyan felszalad a hangja, s ráncigálja Dugaszt, hogy hagyja egyszer őt is ütni.

Ekkor koppan a vaslépcső. Ismerik ezeket a lépéseket: Sós Pista jött meg, — nagy a bakancsa, ügyetlenül emeli, inkább csoszog, s ez a csoszogás visszhangosan zenél a vaslépcsőn. Fölről jön: a szereldén keresztül erre kell ide-mászni a tanműhelybe. Amikor első koppan odafent: alulról még csak a bakancsait látják, — valami ronda zsinórral köti meg mindig.

Nem jön tovább. Csak még egyet csosszan, és megáll.

Dögöny felegyenesedik, nem várja az ütést; Kavicsos röhögése megbicsaklik, és elhallgat, — egyszerre úgy zuhan rájuk a csend, mintha megsiketültek volna. Mind odafordulnak.

— Elkéstem? — kérdezi odafentről.

Nem látják a fejét. Valamit mégis felelni kell. Kavicsos röhögve próbálja:

— A fenét! Hat óra csak!

— Ilyen korán jöttetek el?

Nem szólnak.

— Még aludtam. Miért hagytatok ott?

Nem kap választ; ő se mozdul, s nem is kérdez mindjárt, csak jóval később:

— Engem miért nem keltettetek fel?

Dögöny megpróbálja kihúzni magát, — a tenyere még kifelé fordítva a fenekén van, hogy orvul rá ne verjen valaki; odamegy egészen a vaslépcső aljára, és úgy kiált föl Sós Pistának:

— Megbeszéltük, hogy felássuk a kertet az étkezde előtt. Érted? És felástuk, nézd meg! Hát ezért keltünk fel előbb.

Sós Pistából még mindig csak a bakancsa látható.

— Megbeszéltétek...? — elcsuklik a hangja, — és én...? és nekem...? Nagyot kiáltana, de nem sikerül neki, Kavicsos megelőzi:

— Hohóóó! Lehajolni! Ki következik?! — és már kapják is Dögönyt, s hadonászva, nyerítve cipelik vissza a műhely közepére, — lehajolni! — harsan, és megint ütik, csapkodják Dögönyt, aki most se találja el, ki volt.

Végül azonban unalmas, hogy mindig ő tart. Egyiknek eszébe jut:

— Pista következik!

— Sós! Gyere!

Nem felel.

— Hozzuk le Sóst!

— Hajrá! — süvíti Dugasz.

De megtorpannak. Sós Pista a lépcsőn ül, nekidőlve a falnak, kinyújtóztatja a lábát, és mosolyog. Mosolyog a nyavalyás! Mosolyog hát, mert Morcos éppen odatelepszik melléje. Utálatos, vacak lány ez a Morcos, az egyetlen lány itt köztük, de rá se nevet egyikükre se, csak éppen Pista mellé ül le mindig, mellé igen, s ez még a kezét is megfoghatja neki, ha akarja.

Akkor állnak csak fel, amikor Gala szaki nyit be. Erre ők is lekászálódnak a vaslépcsőről.

Gala szaki hívja mindannyiukat, hogy jöjjenek csak közelébb.

— Korán keltetek, fiúk.

— A virágágy, odakint...! — emlékezteti Dugasz hunyorogva.

— Ma reggel csináltátok?

Képük pirosan ragyog a büszkeségtől. Gala egy felfordított vödör fenekére ül, hosszan hallgat, nézi őket, s ebből már sejtik, hogy fontosat akar mondani.

— Tudjátok, — így kezdi, — hiszen beszéltünk már róla, hogy valakit közületek örökbe akarunk fogadni. Hát persze, én se tudom még pontosan, mit jelent az, ha valakinek a pártszervezet az apja. Majd meglátjuk. Én Sós Pistát javasoltam. Ezt akarom megbeszélni veletek. Mit szölköztök hozzá?

Nem értik mindjárt, miről van szó, — úgy állnak, szinte előre hajolnak, némán bámulnak, s csupán cikkázik a fejükben, először mintha csak rosszul hallották volna, várnak, hogy talán mégse, Sós Pista... — míg aztán élesen beléjük hasít: igen, éppen, éppen Sós Pistát...! Pontosan ezt a tétó alakot...! Ezt, ezt az alamuszi félpénzest! Éppen ezt!

— Nos, mit szölköztök hozzá? — egyenesíti fel őket a szaki hangja.

Némán tekingetnek fel a láncgerendákra.

Sós se szól. Úgy áll, mintha megverték volna. Csak a Morcos mosolyog, majd elolvad, egészen odadörzsölködik hozzá, — de Pista talán még ezt se veszi észre.

Gala szaki, teljes neve Galgóczi Ferenc, — de így senki se hívja, ő is apátlan, anyátlan, ő is a menhelyről került a tanműhelybe, itt nőtt fel, — másfél éve lett szakmunkás, azóta dolgozik a felső műhelyben. Ő a KISZ-titkár.

Meghallgatta a fiúkat. Nem jutott velük semmire. Elhatározta, hogy Dugasszal külön beszél.

Jött Dugasz magától is; — egész nap, bármit vett a kezébe, végül odavágta; nem tudott dolgozni, csak csapkodott, szájalt, kötözködött. Este úgy hagyott ott mindent, hogy el se rakódott maga után, — rohant Gala szakihoz.

Eléje állt, de dühében nem tudott megszólalni. Gala segített neki:

— Sós Pista?

— Az.

Csend következett, Dugasznak ki kellett fújnia magát.

— Eljössz egy pohár sörre? — kérdezte Gala, és belebújt az esőköpenyébe.

— Késő lesz.

— Más dolgod van?

— Várnak a fiúk.

— Eljöhettek volna ők is. Reggel egyiketek se beszélt.

Dugasznak kivörösödött a füle, s szinte megnőtt a rengeteg vértől:

— Gala szaki! — kiáltotta, — nincs gyáva közöttünk!

Csak mikor már az első pohár sört megitták az Aranykulacs belső szobájában, szólalt meg Dugasz újra:

— Miért éppen Sós Pistát...?

— Szerinted kit kellett volna?

— Ő... ő talán a legkülönb?

— Mi bajotok vele?

— Nekünk? Mi mindannyian úgy vagyunk egymással, mint a testvérek. Azok is vagyunk: testvérek. Csak ez... ez a lüke lóg ki közülünk.

— Miért nem vittétek magatokkal reggel a kertáshoz?

— Ez a hülye mindenben megsértődik. Nincs benne semmiben. A játékból is mindig félreáll. Az ember szinte fél hozzáérni. Hát maradjon magának!

A második pohár sör következett.

Amikor elment a lány, folytatni tudták.

— Szóval Sós Pista nem a testvéretek?

— Egyikünknek sincsenek szülei, neki pedig van apja is, anyja is, mégis őt választották ki! Ez nem igazságos!

A Sós Pista szülei: — régen utána nézett ennek Galgóczi Ferenc. Nyolc éves korában vették Pistát állami gondozásba, apja még iskolába se iratta. De addig is inkább az utcán élt, mint otthon. Korán reggel kizavarták, útjukban volt. Egész nap ittak, — isten tudja, miből éltek, mit csináltak otthon, miért nem mehetett Pista haza? Lábatlankodott, sodródott az emberek között, a piacon, a villamosmegállóknál; arrébb lökték, heccelődtek vele, — egészen jól múlt az idő, — csak azt nem értette, hogy este otthon miért pofozzák meg mindig? — Amikor nyolc éves korában egyszer mégis délben ment haza, mert rettenetesen zuhogott az eső: részeg dühvel mind a ketten nekiestek. Az anyja azt rikoltozta, hogy ronda kölyök, eláztatja az egyetlen ruháját; az apja pedig rávert az aszszonyra, hogy ne ordítozzon, mire ez kiütötte a férje kezéből az üveget.

— Az isteneteket! — bődült az ember, és elkapta Pistát, odanyomta a vas-kályhához, — száradj meg, a fene a ronda fajodat, száradj meg, hogy ne vonítson már az anyád!

A haja odasült, a ruhája gőzölgött, — a rettenetes kiabálásra a szomszédok törték rájuk az ajtót.

Ekkor vették Pistát állami gondozásba.

— Ezt te is tudod, nem? — nézett Gala szaki Dugaszra.

— Tudom.

— Mégsem a testvéretek, azt mondod. Hát ezért választottuk éppen őt. Mert úgy „kilóg” közületek. Mert neki még testvérei sincsenek... Iszunk még egy sört? De azt már kint, a csapnál. Gyerünk!

Amikor az utcán elbúcsúztak, kamaszosan megbillentette Dugaszt hátulról:

— Na, fuss már, várnak a fiúk. Odanézz: Kavicsos ott les a sarkon!

Sós Pista felkerült a nagy-műhelybe. Azoknak segített, akik fiúkká fogadták.

Az első vasárnapot Galgócziéknál töltötte. Gala szaki a nagyanyjánál lakott. Nem volt nagy lakásuk, — Pista mégis úgy meglepődött, amikor belépett a világos, széles ablakú szobába, hogy lábujjhegyre emelkedett. Legszívesebben csak így járt-kelt volna, de az órmótlan bakancs nem engedelmeskedett, — amikor a legjobban vigyázott Pista, akkor koppant a sarokvas a legnagyobbat.

A nagymama elnézte ezt az ügyetlenkedést, észrevette már reggelizés előtt, de nem értette mindjárt, mitől fészkelődik a gyerek. Csak akkor szólt, amikor a matinéra készülődtek, s unokája már a nyakkendőjét kötötte:

— Micsoda ronda csónak van ennek a gyereknek a lábán?

Pista szorosan összezárta a bokáját, úgy nézett maga elé a földre.

Gala szaki eddig nem sokat törődött a bakancssal, — most csodálkozva meredt rá:

— Mi a fenével kötözted össze? Drót ez, te? Mutasd ide.

Pista fel akarta emelni a lábát, hogy engedelmesen odatartsa, de a szaki már elfordult:

— Adja ide, öreganyám, a dobozomat, lesz abban fűző, vagy bőrszíj a futballabdából, ha ki nem dobta.

Megtalálta a szíjat, — ne, ezzel próbáld, — adta oda Pistának. Ketten tehetetlenkedtek, kínlódtak, míg végül elunta őket az öregasszony, és arrébb tuszkolta az unokáját:

— Meddig tapogatjátok még azt a rongyos bocskort?! Éppen, mintha az én szegény öregemet látnám: annak is ilyen két-balkeze volt. Fűzheted, kötheted: nagy marad ez, nem látod? Add oda a feketédet, úgyse hordod, neki meg pászolni fog!

Pista már nem is hallotta ezt, — azon járt az esze, hogy Gala szakinak két balkeze van. Még hogy két balkeze?! Napok óta már csak ezt a két hatalmas kezet figyelte, csodálta odabent: — hogy tudja megmarkolni azt, amit kézbe vesz! Ilyen szorítása senkinek sincs; ha akarná: a vasat is meghajlítaná! Hogyisne bal! Ha az ő tenyere is olyan erős lehetne egyszer...

Úgy elgondolkozott ezen, hogy szinte felijedt, mikor az öregasszony a fekete cipőt hozta. Bele kellett bújni, — nem volt nagy egy csöppet sem, s a fűzőt körbe se kellett tekerni.

— Egészen másképp mozogsz benne! — mondta nagymama. — Úgy jársz, mintha katonának mennél! — Arcán, ahogy mosolygott, összetalálkoztak a ráncok. Most simogatta meg először a gyerek rövid, erős haját.

Sokáig nézett utánuk az ablakból, amikor elindultak a matinéra. Gala a gyerek fejébűnján tartotta a tenyerét, — miért nem megy vele tisztességesen az utcán? — rosszállóan ingatta a fejét, amíg tekintetével kíséni tudta őket.

Hanem a levetett bakancssal csinálni kellett valamit. Otthagyni nem lehetett, mert Gala szakinak sohase lesz jó, — összekötötte hát a régi zsineggel, és este, hazamenet, a hóna alá szorította.

Reggel, amint feltápázkodott, rögtön ez a dögnehéz suszter-szégyen bámult rá.

Morcos, amikor meglátta Pistát, ahogy ujján lógatva hozza a bakancsot, nagyot nevetett, s ugrott is egyet hozzá:

— Hát ez mi?! — kiáltott, — és ez? — mutatott Pista lábára: — nicsak! ezt honnan szerezted?

Ettől a nevetéstől nem sértődött meg Sós Pista. Elmondta, honnan az új cipő? És hogy nem tud, mit kezdeni a régivel. Kettő pedig minek?

— El kell adni! — csettintett Morcos, mintha éppen a világot fedezte volna fel.

Pista odakapott a kezéhez:

— Morcos! milyen okos vagy! — süvöltötte magasra csúszott hangon. De a tökmag-lány elfordult:

— Menj innen.

— Én...? Igazán miért?

— Ha te is azt mondd nekem, hogy Morcos... Tudod, téged minek hívnak? Lükének hívnak! Lükének!

Pista sápadtan gondolkozott:

— Lükének...? Tényleg...?

Meg kellene mutatni nekik egyszer, hogy... — ezt azonban csak egészen halványan érezte, s nem is jutott a végére. — Lúke...?

— De én ugye még sohase mondtam neked így? Te meg engem mégis Morcosnak csúfolsz, mint a többiek...

Délután együtt mentek ki a Telekire. Ott azt mondta nekik valaki, hogy a Lujza utcában van egy suszter, az megveszi az ilyen elviselt holmit.

Félretaposott falépcsőn kellett lemenni a hűvös műhelybe. Az öreg mester felállt, mikor meglátta őket, kiegyenesedni azonban nem tudott egészen, — fogai között két faszeget tartott, állát hegyesen mozgatta, amíg a kiszuperált bakancsokat vizsgálta: körmével megkarcolta a talpbőrt s hüvelykujja tömpe végével itt-ott belenyomkodott, aztán az orra hegyére csúszott pápaszem fölött kinézett a gyerekekre:

— Honnan szereztétek?

A lány ijedt meg kevésbé:

— Nem loptuk.

Pistának erre eszébejutott:

— Akkor pénzt kérnénk érte! Pedig az nem kell, csak valami más cserébe!

Érezte, hogy a lány megrántja a kabátja ujját, s hogy ez a mozdulat talán azt jelenti... hogy tetszett neki, tetszett, amit mondott. S ettől új ötlete támadt:

— Venni helyette valamit Gala szakinak... Mert tetszik tudni, Gala szaki. az én apám... Hát neki. Valamit.

Az öreg még furcsábban nézett rá:

— Kicsoda? Szaki? Az apád?

— Igen! — mondta a lány is nyomatékkal.

— És mit akartok helyette?

Gyorsan körülnéztek a műhelyben. Mi a csodát lehet itt találni?

— Ezt! — kiáltotta Morcos. — Ezt a kötényt!

Pista megnézte:

— Bőrből van.

— Ezt??? — köpte ki az öreg a két agyonrágott faszeget. — Ezt?! Mi a fenének?!

— Ezt. Semmi mást. Csakis ezt. Ez nagyon jó lesz neki. De ezt igazán tes-sék... Nagyon szépen kérem...

— Mi az ördögöt csináljak veletek? — mosolygott a hajlott suszter. — Ez a kötény többet ér, sokkal többet. De hát ha annyira kell . . . no, adjatok rá öt forintot, aztán futás!

Galgóczi nem értette mindjárt, hogy miért hoztak neki bőrkötényt, s miért kell azonnal maga elé kötnie? Pista csak ezt mondta:

— Én jó cipőt kaptam Gala szakítól.

Nem felelt mindjárt. Sokáig nézte a fiút, — azt mondják, alamuszi; mégis milyen kerek-nagyra nyitja a szemét.

— Pista, nem azért adunk ám, hogy kapjunk érte valamit! Érted-e?

Pista már tudta, mit felel rá. Csak hát mielőtt kimondta, érezte, milyen súlyos ez a szó. Ezt érezte, aztán meleg, új örömet.

— Én sem azért adom! — tört fel végre belőle. — Hanem csak úgy . . . Csak úgy adom. Mert adni akarok.

Galgóczi elvette a kötényt, rendesen felkötötte, aztán nagy tenyerét odanyújtotta a gyerekeknek:

— Akkor jó. Köszönöm, Pista.

Úgy fogtak kezét, erősen, ahogy felnőttek teszik.

Minden vasárnap más-más családnál volt Pista, s kéthavonta került vissza ugyanoda.

A Márton bácsinál töltött vasárnapokat különös izgalommal várta. Pedig nem mentek matinéra, meccsre se, — otthon maradtak egész nap.

De Márton bácsinak rengeteg csodálatos holmija volt, — világéletében nem járt sehová, mindig otthon fabrikált: a lakása is inkább elvarázsolt kastélyhoz hasonlított, annyi furfangos kis szerkezet, ravasz gépezet volt benne. Szerkesztett ő mindent: kakukkos órát, zenélő dobozt, sőt vízi hajtású kalapálógépet. És ismerte már Pista az ébresztőóra fortélyát is, mely bekapcsolja reggel a rádiót; meg a különböző játékokat: ezeket akkor próbálták ki, ha vendég jött a szomszédból: a tányér alá rakták, s az első érintésre megugrott a tányér, vagy titkon a székre tették, s amikor ráült, berregni kezdett alatta.

Nagy izgalommal készítették ezeket az ördögös szerszámokat, s még izgalmasabb gyönyörűség volt a kipróbálásuk.

De bent a gyárban is jókedvvel, szokatlan igyekezettel sürgölődött Pista mostanában. Itt, a nagyok között, mindenre figyelt, elleste a ki nem mondott kívánságokat is, és mindjárt ott termett, ahol segíteni lehetett.

A fiúk közül Zima Zoli figyelte meg egyszer véletlenül Pistát, amikor éppen az áttételt emelte le, — csak néhány pillanatig késett az, akinek át kellett vennie, — Pista úgy fogta addig a rettenetes súlyt: nyakán, karján zsinórosan kifeszültek az inak, — de kitartott. Zoli, a csoda láttán, lekiáltott a fiúknak, de mire Kavicsos felért, minden rendben volt már. Pista, mikor meglátta őket, elfordította a tekintetét, s zavartan leült.

Akkor is rögtön felállt Márton bácsi asztalától, amikor egyik vasárnap délután váratlanul beköszönt hozzájuk Dugasz, — azért jött, hogy elhívja Pistát az ipari vásárba.

Előző este alaposan megtréfálták a szálláson Lükét: — vizeslavórt rejtettek a lepedője alá. Nagy csend volt a szobában, amikor megérkezett. Fel se gyújtotta a villanyt, csak lehányta a holmiját, s ahogy le akart feküdni: éppen a hideg vízbe telepedett. Ebben a pillanatban mindenfelől párnák, paplanok röpültek rá s hallotta Dugasz vezényszavát: — a lepedőt rá! — A váratlan für-

dőből csak akkor szabadulhatott ki, amikor a nagy nevetésben már kifáradtak a fiúk.

Most mégis érte jött a Dugasz, hogy menjenek együtt.

Pista félreállt, arcát elfordította, s olyan bizonytalan mozdulatokat tett a kezével, mint nagybakancsos korában.

Nem ment el Dugasszal a vásárba. Hanem amikor újra kettesben maradtak, el kellett mesélnie Márton bácsinak, mi történt tegnap este?

Az öreg hallgatta, hallgatta, s csak a bajsza rándulása jelezte, mennyire igyekszik lenyelni a nevetést. Egyszer csak ezt kérdezte:

— Félsz te tőlük, fiam?

Pista nem tudott válaszolni.

— Mert csináltak ilyent velem is, mindenkivel; miért ne? Csakhogy én se voltam ám rest: rendeztem olyan csinadrattát, csak úgy zengett! Odapörköltém én, ha nem is kértek fel rá! Te még nem próbáltad, mi? Majd mindjárt más-kepp éreznéd magad közöttük! — jóízűen csettintett: — Hej! egy kis ricsaj, az az igazi!

A délután hátralévő részében pontos tervet készítettek. Az öreg úgy elrendezte a fiú tennivalóját, lépésről lépésre, hogy már előre, munka közben is jókorákat nevettek: — az áldóját! mi lesz ebből?!

Este Pista a szokottnál későbbben érkezett a szállásra. Vasárnap lévén, még senki se volt otthon. Nyugodtan megtehetette hát az előkészületeket: — sorjában kiemelte az ágysodronyokat a tartó csapokból, és úgy állította őket vissza, hogy egyetlen rántással szétessen az egész. Aztán a rántó zsinegeket rendezte el, pontosan Márton bácsi tervei szerint.

Csodálatosan hamar elkészült, és bebújt az ágyba. Jobboldalára fordult, elrejtette a kezét a párna alá, de a zsinegek végét erősen szorította.

A törzsgárda együtt jött meg. Jókedvük volt, — legalább két nagyfröccs futott le mindegyik torkán. Dugasz szájában cigaretta, Dögöny sült gesztenyét ropogtatott, a sapkájukkal pedig célba dobáltak a fogasra.

Kavicsos vette észre:

— Hőőő! a nyakravalóját! A Lúke már alszik!

— Ezt korán hazazavarták ma! — nevetett Dugasz.

— Hamar kitette a szűrét az apukája!

— Fel se ébred a jámbor!

Közben vetközködtek azért, s összevissza röpültek a szobában a ruhadarabok. Mindenen nevettek, s jól hátba csapdosták egymást. A nagy tenyerek úgy puffantak a meztelen húson, mint a hentes bárdja.

Félóránál is több telt el, mire valamennyien ágyba kerültek. Igen ám, de a villany égve maradt, s most ki oltsa le?

— Keljen fel a Lúke! — harsogta egyik, de Pista ebben a pillanatban erősen megrántotta az első zsinórt, s Dugasz ágya nagy robajjal összedőlt.

Hi, micsoda káromkodás kezdődött! — de már dőlt is a másik ágy, aztán Kavicsosé, Zima Zolié, és egymásután a többié. Csak Dögöny állt a szoba végében; ő még nem feküdt le, megúsza hát. A többiek mind ott hemperegtek a földön, szitkozódtak, összegabalyodtak a lepedőkkel, beverték a fejüket a vaságy rácsába, dühükben széthajigálták a párnákat, — nem tudták hirtelenében, mi történt?

Ekkor felugrott Pista, fel az ágyból az asztalra, és hosszan, harsogva nevetett. Emezek úgy bámultak rá, mintha szélütés érte volna őket. Pista ilyen

felszabadultan még sohase hahotázott. Nevetett, még mindig nevetett, aztán hirtelen hatalmasat kiáltott. Hadüzenet volt ez, riadó:

— Hééé! Ki oltja le a villanyt?!

Dugas pattant fel először, — de mintha csak erre a jeladásra vártak volna: egyszerre nekirontottak az asztalnak.

Pista még mindig nevetett, közben azonban rúgott, csapkodott maga körül: — egyikük se tudta elkapni a lábát, hogy lerántsa a magasból. Dugaszt fültövön találta és mindjárt utána az orrát is, de jutott mindenkinek: — a keze úgy járt, mintha gép hajtaná. Egyedül az asztal tetején, úgy vagdalkozott, vakon, mintha kard lenne a kezében.

Aztán már nem nevetett. Tágra meresztette a szemét, úgy hadonászott, — fáradni kezdett.

Egyre több ütés érte. Sikerült elkapniuk a hálónadrágját, és letépték róla.

Ekkor látta meg onnan fentről Dögönyt, aki hátul állt, a körön kívül, a szoba végében, — állt, és nem verekedett.

Most ki tudták rántani az asztalt, s Pista széttárt karral a földre zuhant. Esés közben éleset kiáltott:

— Dögööny...!

Kiáltásában ez volt: — Dögöny, téged is mindig vertek ezek, minden játékban te tartottál, te voltál alul! Hát most gyere!

Dögöny, mintha rugó röpítette volna: közéjük csapott. Hátulról támadt a körnek, és egymásután szedte le őket Pistáról, akit egyetlen pillanat alatt mozdatlaná gyömöszöltek.

Utolsónak Dugaszt lökte félre, — s akkor látták meg, hogy Dögöny áll velük szemben, Dögöny ez, és nem a Lúke, Dögöny, aki máskor mindig velük tartott, — most meg úgy mered rájuk, úgy áll szétvetett lábbal, keze ökölbe szorítva... — nem mozdultak. Fújtattak, folyt homlokukról a veríték. Sós Pista feltápászkodott, és ő se szólt. Felfelé nézett, megfürdette arcát a lámpafényben, — aztán csak álltak egymással szemben.

Reggel Márton bácsi nem kérdezett semmit, — lenézett a tanműhelybe, s látta a vihar nyomait az arcokon. Elégedetten mosolyogva rácsapott Pista lapockájára, — a fiú visszafordult, összevillant a tekintetük. Az öreg kacsintott, Pista mereven nézett a szemébe, aztán zavartan elhúzta a száját. Fájt neki, mert este felszakadt ajkán a bőr, de a szeme hálásan csillogott, jobboldalt végigfutott egy csepp könny, — arca mégis nagy büszkeséget sugárzott.

Gala szaki is úgy tett, mintha csak véletlenül keveredett volna a tanműhelybe. Meglátta Dugaszt: a szeme alatt véraláfutás, a homlokán kék folt, karcolás.

— Hát te? Gödörbe estél?

Dugas megvonta a vállát. Nem felelt.

— Csak nem Sós Pista?

— Hiszen tudja! — el akart fordulni, de a szaki visszatartotta:

— Nem szégyelled, hogy a Lúke...?

Dugas felcsattant:

— Ki a fene gondolta, hogy ilyen baromit tud ütni?!

Már a többiek is odajöttek, — egyiknek a homlokán, másiknak a nyakán leragasztott seb, Kavicsos a lábát húzta.

— Hát ilyen erős fiú a Lúke? — feszegette tovább Gala szaki. — Nem gondoltatok róla?

Hümmögtek.

— Hát akkor igazán büszke vagyok rá.

Sokáig csend volt.

— Ti nem? — nézett Galgóczi hirtelen egyenest az arcukba. — Ti nem? Hiszen a testvéretek, igaz? Dögöny, te mit mondasz?

A kis Dögöny sorra ránézett mindegyikre, de most senki se segített neki. Adámcsutkája föl-leliftezett. Aztán merészen kívágta:

— Jöjjön le a Lúke délután!

A többiek megmozdultak, de most már azért is folytatta:

— Akkorra kell beemelnünk a tengelyt: dög-nehéz!

Senki se szólt. Galgóczi már indult föl a vaslépcsőn. Visszanézett rájuk. A szemével kérdezett, de ők is csak néztek.

A felső műhelyben Pista éppen leült egy percre. Gala szaki elébe állt, ólomtenyerével szorosan megfogta a tarkóját.

— Eredj, várnak lent.

Pista szeme megvillant, a dereka erőset rándult.

— Talán félsz tőlük? — engedte el Gala szaki.

Pista bólintott.

— De azért lemész?

— Le én! — kiáltotta elszántan.

Lassan fordult meg, — de a lépcsőn már kettesével ugrált lefelé.

Bojár Iván rajza

Kautzky László

Kedves a műtőasztalon

A zsebkendőre gondolok.
A két betű, amit te belevartál
Piros cérnával, gondosan.
Megnézem, nincsen semmi baj.
Ujjaidat őrizd, áldja.
A szememet is megsimogatom,
Hogy ne féljen.
Nagy csapatban gyülekeznek a percek,
Varjak az őszi égen.
Hess! fájdalmadra repüljön,
Felhőre, valamennyi.
Most szeretnélek kedvesem
Nem szeretni.
Kések és ollók járnak
A ligetet, ahol oly sokszor megpihentem.
Nem rajzolta piros szivét a vágy
Fáira soha szebben.
Nem is vagy. A szived csak motor,
S te álom-nélkül, céltalan,
Botorkálsz valahol.
Morfium csókolt és a gép
Jelekkel méri életed.
Pulzus, reflexszek, semmi több!
És kifordulnak, jég alól halak,
A sima, gyors erek.
Latin szavak. Két orvos összenéz,
S mint fecske villan kézről-kézbe
A kés.
Kezed törött galy.
S válladra települt
Riadt galamb, a haj.
Országomat rabolja el a műtőasztal,
Mit diszes sereggel hódítottam.
A hegyek bimbós csucsait,
S hol gyülekezik selymesen a völgy!
Csak suhogatok perc-madarak felette.
Én innen lobogtatom a zászlót
Nevem bevarrott, szép betűivel,
S titkon arcomra terítem.
Mert gyémántvonalak gördülnek két szememből,
S államig futnak sebesen.

Szakonyi Károly

A műúttól balra

Valami csattant a szélvédő üvegén.

— Veréb — mondta a kocsikísérő. — Elkábult a melegtől.

Hátrábbcsúszott az ülésen, igyekezett, hogy arcát érje a lehúzott ablakon becsapó levegő. Az üvegnek ütdődött madár teste egy darabig még ott rázódott a motorház pléhtetején, aztán lassan lezöttyent oldalt.

A sofőr hamis hangon egy dalt dúdolt; mindig csak az első két sorát. Cigarettája az alsó ajkára ragasztva csüngött; két kézzel markolta a volánt. Kis fekete, hinduképű ember volt, kékcşikos trikót és vászonnadrágot viselt, rövid haját összetapasztotta az izzadság. Tizenkét éve vezetett, ismerte jól az ország útjait, a harmadrendű makadámoktól nem várt soha jót, de most különösen bosszantotta a sok gödör, horpadás. Egyre az utat figyelte, harmincöt, negyvennel ment, minden zökkenőt kikerült.

A kocsikísérő magas, sovány fickó volt, lapockája kinyomta a hátán az ingét. Nem fogta a nap. Legfeljebb veres lett, mint a rák, de a karja alja még ilyenkor is fehér maradt. A sofőr szerint gusztustalan, mint egy vénasszony combja.

A Ziss, amin utaztak, benzines volt; télen jó az ilyen kocsi, a dieselesek is szívesen ráülnének, de nyáron: mintha fortyogó kátrány lenne a motorházban. Vastag, émelygős levegő feszült a kabinban.

— Fáj a fejem — mondta a kocsikísérő, akit egyébként Lacinak hívtak. Ő még csak néhány hónapja végezte ezt a munkát, amolyan csendes, kicsit ügyefogyottképű fiú volt, százfelé dolgozott már és sehol nem ragadt meg; valamikor a háború alatt abbahagyta az iskoláit, azóta nem lelte még helyét. Tartotta arcát a bevágódó levegőnek; az útmenti földeket nézte száraz szemmel; a portól égtek a szemgödre.

A sofőr nem szólt, módszeresen szippantott a cigarettaból, aztán kicsit kinyitotta a száját. A csikk nikotinos véggel lafogott az alsó ajkán.

— Siófokon megállhatnánk — mondta a kocsikísérő. Izzadt tenyerét a nadrágjához dörzsölte. — Ebben a hőségben... Olyan száraz a szám, hogy fáj, ha nyelek...

A sofőr karját a volánra fektette és figyelte az utat. Egész halkán dúdolt:

Szenyorok és szenyorinák
Vegyenek tőlem ibolyát...

Aztán megint előlről:

Szenyorok és szenyorinák...

A kocsikísérő a halántékát dörgölte, dühösen nézett a másikra. Két ötszáz méteres köig bírta.

— Nem tudsz mást?! — fakadt ki.

A sofőr rávetette a szemét, szíppantott, aztán a nyelve segítségével kiköpte a csikket az ablakon. Néhány nagyobb gödröt kikerült s újra kezdte:

Szenyorok és szenyorinák...

A motor hörgött, a szerelvényfal alól sűrű hullámokban dőlt a hőség.

A csontos fiúra ráragadt az ing. Próbálta lebegtetni magán, de nem ment. Kövér verejtékek csöppentek le a szemöldöke mellől.

— Cammogunk!... — mondta dühösen.

A sofőr megnyálazta a szájaszélét, fanyalgott, mert keserű ízt érzett a nyelvehegyén.

— Tengelytörés... hm? Hiányzik?... — kérdezte, rá sem nézve a társára. — Három tonnával száguldjak ezen a szántóföldön?... — Kicsit hallgatott, fészkalódott az ülésen, elfáradt a háta. Megnézte az óráját, negyed hat volt.

Azt mondta:

— Szívesen száguldanék apacsek! Mint a villám! — Kezével mutatta, hogyan. — De ahhoz út kell, apacsek!...

Homlokát a csuklójával törölte végig. Ránézett a kocsikísérőre, felrántotta a szemöldökét.

— Nem?

Amaz sóhajtozott, nyújtogatta a nyakát, hogy érje a léghez.

— Siófokon megállhatnánk — mondta. — Fürödhetnénk a Balatonban.

— Majd fürdünk otthon — mondta a sofőr. — Vár az asszony.

Aztán megint elkezdte:

Szenyorok és szenyorinák...

— Hm... — nevetett fáradtan a hőségtől a hosszú fiú. És ezeket gondolta: Persze, a sofőrt várja az asszony. Csinos asszony lehet, ilyen jóképű embernek akad könnyen. Jó is lehet az, hazatérni a munkából, a hosszú, fárasztó útról, otthon fürdő várja az embert, kitakarított, barátságos lakás, fehér ágyl. Az asszony is tiszta és a paprikás sertéspörkölt vacsora után mosolyogva fekszik az ura mellé. Paprikás sertéspörköltöt gondolt a kocsikísérő, mert az volt a vágya, és egy otthon, asszonnyal, vagy asszony nélkül, — de inkább asszonnyal. Csakhogy ahhoz kell valami biztos alap, mert jó, megkeresi így is az ember az ezeröt, ezerhatszáz forintot, hanem szakma nélkül mégiscsak bizonytalan a dolog. A sofőr mindig is okos fickó lehetett, korán gondoskodott mindenről: szakmáról, asszonyról, otthonról. Írgyelte azokat az embereket, akik ruganyosak, mintha gumiból lennének, ha elesnek: felpattannak, ha megütik őket, visszavágnak, hogy fejreáll a pasas... Persze nemcsak pasasokra gondolt itt a kocsikísérő, hanem a sorsra is, a sorscsapásokra, ahogy mondani szokás. Ezek az emberek, — a legtöbb alacsony termetű, — úgy mozognak az életben, mint a hal a vízben: siklanak: hopp! — máris egy falat a szájukban, siklanak, hopp! — megint zsákmány és csak ritkán akadnak horogra. Ő, mármint a

kocsikísérő, mindig is érzett ilyesfajta fáradtságot, mint amilyen ez a kabinban terjengő hőség okozta fejfájás. Ez az álmoság öröktől fogva ott nehezedik a szemhéjain, a karjában, a lábában. A sofőr, meg az olyanfajta, mint a sofőr, mindig mozognak és akkor érzik jól magukat, ha mozogniuk kell. Ő meg legszívesebben csak üldögél, otthon, vagy az eszpresszóban egy szimpla fekete mellett, vagy a tér fapadján és elvonultatja szeme előtt az életét, ami volt és amit szeretne, hogy legyen. Talán a sofőr is úgy kezdte, hogy előbb csak egy kis albérleti szobája volt, mint neki a hétkerületben, kettőszázötvenért, télen fűtés nélkül, nyikorgó rugójú divánnyal. De ez a fekete fiú tudta, hogy kell kimászni az ilyen odukból. Bátran nézhetett hát asszony után. Hanem aki csak töri a fejét és nem jut eszébe semmi okos... semmi friss... az érje be kis kalandokkal. Kis kalandokkal, gondolta a kocsikísérő, de ahhoz is kell ám valami biztonságérzet; ha csóró vagy legalább legyél jóképű, vagy „hadovás”, ahogy az Almássy téren mondják a fiúk. Sajnos egyik sem, ingatta meg gondolatban a sovány fiú a fejét. S amikor ideért, megint belébújt az a gyerekes várakozás, ami az autótutait mindig megelőzi: valami országúti, vagy valamelyik pihenőnél adódó kaland... az autó, még a teherautó is vonza a nőket. És Siófokra is ezért gondolt, hemzseg a nyaralóktól, igazán akadhatna egy...

Az út emelkedett, a Ziss fuldoklott, de néhány méter után megint egyenletesen húzott a motor.

— Egy órácskát azért időzhetnénk — próbálkozott a kocsikísérő. — Ingyenfürdés.... Ilyen mocskosan menjünk be Budapestre?

— Talán felír a rendőr? — gúnyolódott a sofőr.

— Mikor jut el az ember a Balatonra? — vont a fel sovány vállát a másik. — Hónapokig az Alföldre járhatunk, elmúlik a nyár... most igazán itt az alkalom...

— Siófokon kiszállhatsz, ha olyan nagyon akarsz. De én megyek tovább. Mit vagy úgy oda a Balatonért? Víz: víz! Víz a fürdőkádban is víz, nekem épp elegendem van már a talicskázásból, otthon akarok vacsorázni. Különben is megígértem az asszonynak...

— Én nem ígértem meg senkinek...

— Az a te bajod! — A sofőr ránézett és nevetett. — Azért, hogy te lábvizet vegyél, nem várakoztatom meg az asszonyt. — Kuncogott. — Meg magamat sem! — Egy kicsit több gázt adott, de csakhamar visszafogta a kocsit, a gödrök istentelenül közel voltak egymáshoz, dobálták az autót, hátul a rakterületen vaskos ládákban golyócsapágyak csörrentek össze a fekete kátránypapírok alatt.

A kocsikísérő szomorúan csúszott még lejjebb az ülésen. Hosszú lábait keresztbe rakta, akárha törökülésben ült volna. — Be van gerjedve az asszonnyal — gondolta a sofőrről. Már le is mondott Siófokról, mint ahogy mindenről lemondott hamar, ha ellenállásba ütközött. Kedvetlen lett, eszébe jutott, hogy néhány óra múlva befutnak a fővárosba, az árut lerakják annál a cégnél a Bajcsy Zsilinszky úton, aztán elmennek a garázsba, leadják a menetlevelet és bandukolhat haza a Dob utcába. Persze a sofőr vígan dudolász, rá szép este vár...

— Milyen a feleséged? — kérdezte hirtelen.

A sofőr nem válaszolt mindjárt. Egyre az utat figyelte. A nap még magasan járt, féloldalasan sütötte a kocsit. Lomhán terjengő por követte őket.

— Hát, hogyhogy milyen?... Nem kövér.

— Szép?

A sofőr kicsit lebiggyesztette a száját, vállatvont.

— Ühüm...

— De mégis... fekete?

— Vörös.

— Vörös...

A kocsikísérő elhallgatott, megpróbálta elképzelni a sofőr vörös feleségét. Nem jutott eszébe egy vörös nő arca sem. Nem erőlködött.

— Szereted? — kérdezte aztán.

— Hát persze...

— És... szóval csinos. Milyen csinos? Mert ugye egyiknek ez a csinos. másinak az...

— Hagyj a fenébe!... Mi ütött beléd ezzel a hülye kérdezősködéssel?!...

A kocsikísérő megsértődött és abbahagyta a kérdéseket. Hallgattak, csak a motor búgott, a ventilátorszíj bűdös gumiszagot terjesztett és a sovány fiú megint érezte, hogy a hőségtől, meg a benzingőztől fáj a feje.

A 176-os kilométerkőnél látták meg a lányt. Mindketten meglátták, de csak a kocsikísérő kiáltott fel, a sofőrrel nem lehetett tudni észrevette-e?

— Látod? — kérdezte izgatottan a sovány fiú. — Mi? Nem látod?!... Biztosan defektje van.

A fejfájása egyszeriben elmúlt. A sofőrre nézett, de az fapofával figyelte az utat és kerülgette a gödröket.

A lány egy szederfa alatt állt, világos vászonruhában, felfordított kerékpárja mellett. Amikor meglátta az autót, felegyenesedett.

— Meg kellene állni... — kapaszkodott a kocsikísérő a szerelvényfalba. — Mi?...

A sofőr merev volt, talán csak a szája szélén mozdult meg egy ránc, de az sem biztos. Minden figyelmét lekötötték a gödrök.

A társa dühös lett.

— El akarsz robogni mellette?!...

A fekete emberke nem szólt, csuklójával a nyakán csorgó izzadtságot törölte le. Gázt adott, a koci elzúgott a lány mellett, de akkor beletaposott a fékbe, a Ziss nagy port kavarva, a hegyes köveken csikorogva csúszott néhány métert.

A kocsikísérő nekiesett a szélvédő üvegjének. A homlokát tapogatta.

A sofőr élesen felkacagott, aztán hirtelen abbahagyta. Trikójába dörgölte tenyerét, hátravetette magát az ülésen, nadrágzsebéből cigarettát vett elő. Az alsó ajkára ragasztotta.

— Lépj ki! — mondta. Rágyújtott. — Na, hallod? Kérdezd meg mi a baj...

A sovány fiú eleresztette a homlokát és kiugrott a kabinajtón.

A sofőr mereven ült, egyenes derékkal, sok füstöt szippantott s keveset eresztett ki az orrán, aztán egy sóhajjal fújta ki a többi. A visszapillantó tükrökből figyelte a másikat. Izzadt arcán fölényes mosoly remegett.

— Durrdefekt — hallotta a lány hangját. — Próbáltam minden félért, de sajnós...

— Van sallerünk — mondta a kocsikísérő — azzal pillanatok alatt...

— Marha! — gondolta a sofőr. Látta, hogy nem hagyhatja tovább, ez a mafla a végén kisegíti a lányt és útvára engedi. Végignyúlt az ülésen, a feje kiért az ajtón.

— Kezétcsókolom — mondta. — Segíthetünk kisasszony? Nagyon sietünk, de ha éppen Siófok felé igyekszik, elvihetjük...

A lány kilépett az árokból. Magas lány volt, magasabb, mint a sofőr. Barna vállát csak egy kis pántban fedte a ruha, a derekánál feszesre szűkült, de a szoknyája bő volt; kék szeme volt és szőke, napszította haja.

— Kirándultam — mondta mosolyogva; a kocsikísérő mellette állt, látta, hogy szőke pihék vannak a lány szája felett. — Siófokon nyaralok, kölcsönvettem a gépet egy mechanikustól... Sajnos kikészült. Nem szeretnék gyalog hazamenni... Még jó pár kilométer.

— Tizenkettő — mondta a kocsikísérő. Olyan magas, mint én, gondolta a lányról elégedetten.

— Tizenhárom — vágta rá a sofőr... — Hát akkor... — intett a kezével, hogy be lehet szállni.

— Tedd fel a gépet hátra! — mondta a hosszúnak a sofőr. — De vigyázz rá! Tegye alá egy kis kátránypapírt, ne csiszolódjon le a zománca.

A lány bólintott, zavarban volt, de örült az alkalomnak. A hosszú feltette a gépet az autóra, aztán felmászott a kocsi faránál, s közben nézte, hogy megy előre az árokparton a lány, előrenyújtott nyakkal, mint valami karcsú vízimadár. Eligazgatta a gépet, izzadva az igyekvéstől leugrott a porba és futott előre. Közben arra gondolt: „A sofőrnek felesége van...” De azért sietett, tartott a sofőrtől.

Beült és becsapta az ajtót. A lány középen foglalt helyet.

— Laci vagyok! — mondta ügyetlenül, érezte elvörösödik, ezért mindig haragudott magára. Valahányszor be kellett mutatkoznia, vagy idegen nővel szót váltania, akiről gondolt valami kedveset, mindig vér szökött az arcába. Olyan vagyok, mint egy gyerek, gondolta mérgesen, de nem tudott tenni ellene. A lány az ujjai hegyét adta a csontos tenyérbe.

— Ha megengedi — hajolt oda a sofőr. — A nevét, lakcímét és az életkorát... sajnos muszáj, ide a menetlevélre.

A lány elvörösödött, de a sofőr nagyon komoly és hivatalos volt, elhitte, hogy nem ugratás, bediktálta az adatait.

A kis ember gépiesen jegyzett, mint a rendőrök. Még a korára sem tett megjegyzést. Beírta: tizenkilenc.

— Rendes fiú... — gondolta elégedetten a kocsikísérő. — Nem próbálkozik...

— Bocsánat, — mondta a sofőr. Keze, ahogy a sebességet kapcsolta, a lány térdéhez ért. — Csak egy picikét vigye odább — mondta, mikor az arrábhúzta a lábát. — Ne vegye rossznéven, szűk a hely... ha kapcsolok, esetleg meglököm...

A motor nyihogva indult, a sofőr kétszer kapcsolt s máris egyenletesen bűgött az autó. Megint az úttal volt elfoglalva, jobbra, balra kanyargott s mintha ott se lenne a lány, dúdolni kezdett:

Szenyorok és szenyorinák...

— A lány hol egyikre, hol másikra pislogott, ölében nyugtatta összekulcsolt kezét és ha zökkent a kocsi, kedvesen elmosolyodott.

A hosszú fiú az egyik zökkenőnél közelebb húzódott a lányhoz. Rettentően félt, mindig is az volt a legnagyobb félelme, hogy rászólnak a nők a szemtelenségért. Legtöbbször ezért is tartózkodott, mert előre elgondolta a botrányt, a felháborodást; nem tudta volna elviselni, ha szoknyavadásznak, tola-

kodónak vélik. Nagyon közel sikerült ülni a lányhoz, a haja illatát is érezte, egy pillanatra lehúnyta a szemét és várta a rendreutasítást. De az nem vehetett észre semmit. Az utat és a tájat figyelte.

Egyszer csak azt kérdezte a lány:

— Nem lesz bajuk maguknak ebből?

A kocsikísérő mindjárt kapott a szón:

— Á, dehogy! — És nevetve fordult feléje. De a sofőr közbevágtott.

— Hát baj éppen lehet — mondta szárazon. — De az emberek segítenek egymáson...

A lány biccentett.

— Nagyon kedves... De ha ez a szívesség maguknak valóban kellemetlen lehet... ha esetleg az állásukba kerül...

— Á, ki jár erre?!... — mondta megint széles mozdulattal a hosszú. De a társa ismét rávágott a szemével, alsó ajkán mulatságosan ugrált a cigaretta, ahogy beszélt.

— Ellenőrzést mindig kaphatunk. Még a dűlőutakon is!... — Félmosolylyal a lányra biccentett. — A törvény szigorú, de ott nem hagyhattuk magát.

— Nagyon kedves — ismételte félénken a lány.

Elhallgattak. A motor dongott, mint egy bogár. Olykor azt is lehetett hallani, ha egy kötörmelékelt felvágott a kerék a sárhányóra.

— Miért haragszik a sofőr? — tündökölt a hosszú fiú. — Elvégre ő mondta, hogy vegyük fel a lányt! Mindjárt Siófokon leszünk, el kellene kezdeni. Nagyon helyes teremtés, az ilyenek csinján kell bänni! Talán diáklány. Mit kezdenék egy diáklánnyal? Na persze szórakozni jó, de soha nem jönne hozzám feleségül. Feleségül? Miért is gondolok én mindjárt ilyesmire, hogy házasság? — És elgondolkodott néhány percre, hogy ő, ha megismerkedik egy lánnyal, mindjárt arra gondol: jó feleség lenne-e? S nem arra: ez jó lesz néhány hétre... vagy hónapra.

Még mindig nagyon közel ült a lányhoz, igazán csak a sofőrnek kellene kacsintani, hogy legyen segítségére, ő most hirtelen átöleli, végigtapogatja és csókolja, ahol tudja, ahol éri... Mit tehetne? A sofőr rákapcsolna, ki csak nem ugorna? Vagy talán nem is ellenkezne, ki nem hallott még olyat, hogy a nő is szívesen belemegy ilyen játékba? Egészen melege lett, nem mint előtte is egész nap, hanem belső, égető forróság volt ez és vigyáznia kellett, hogy a keze nyugton maradjon, ne tegye meg, amit az előbb gondolt. Alig mert ránézni a lányra, hátha meglátszik rajta ez az éhség, előbb csak félszemmel tekintett rá.

A lány mereven ült a helyén, a sofőrt figyelte. A hinduképű fiú dúdolta a dalt, de az egyik zökkenőnél oldaltfordult. Találkozott a pillantásuk.

— O, — nevetett zavartan a lány — azt nézem, hogy ezt hogy csinálja... ezzel a cigarettával. Beszél és nem esik le...

A sofőr jól megnézte magának. A szemét, a száját, lefelé a nyakát, a vállait... az ölében megakadt a pillantása, újra a lány szemébe nézett. Kicsit kinyitotta a száját, az alsó ajkára mutatott.

— Így. Ideragasztom.

Szippantott és előre nézett. Még azt mondta, de már nem fordult oldalt:

— Kényelmes. Nem kell a kezemben tartani...

A lány elkomolyodott, de még egy darabig nézte a sofőrt. Aztán észrevehette, hogy a másik férfi figyel, lesütötte a szemét és a ruháját kezdte igazítani a térdén.

— Furcsa életük lehet maguknak — mondta kis szünet után. — Mindig csak úton... nem lehet rossz, de fárasztó.

A kocsikísérőnek, mint minden hozzája hasonló embernek, az volt a tulajdonsága, hogy nem ismerte fel soha a valóságot. Most is ezt gondolta: — A lány megérezte, mi forog a fejében, azért foglalkozik a sofőrrel, mert zavarban van. A nők már ilyenek, azzal soha nem beszélnek, aki megtetszett nekik. — S hogy felbátorítsa, azt mondta:

— Nem könnyű élet. És ebben a hőségben. Ugye meleg van?

— Nagyon meleg van itt. De mégis jobb, mint gyalogolni...

És a lány kedvesen ránevetett.

— Nagyon meleg — mondta izgatottan a fiú, félt, hogy elveszíti a szálát s megint ülhet szó nélkül mellette. — Képzeld el, egész nap ilyen melegben. Ötven fok hőség is van néha a kabinban.

— Ötven fok?

— Sok? Ugye sok? Mit gondol, most mennyi van?

— Nem tudom.

— Negyvenöt. Igaz, Tamás?

A sofőr felhúzta a vállát, nem felelt. Tenyerét a trikójába törölte, csúszott a marka a kormányon. Dúdolt.

Szenyorok és szenyorinák...

— És mit szól ahhoz a feleségük, hogy ennyit vannak távol?

— Nekem nincs feleségem — mondta a hosszú fiú. A lány szemébe nézett s a tekintetével azt mondta: „Nekem nincs senkim!”

— Ó, és magának?

A sofőr bólintott.

— Azért siet, mert várja az asszony — mondta a kocsikísérő. — De én ráérnék. Mondtam is neki, hogy te csak rohanj, ha úgy igyekszel, én ittmaradok Siófokon, holnap úgyis szombat, aztán meg vasárnap...

A lány a sofőr kezét nézegette.

— De hisz nem is hord gyűrűt!

A hosszú fiú elhallgatott. Mit törődik ez annyit a sofőrrel?

— Fél, hogy feltöri a volán az ujját... a gyűrűvel — mondta. A társa boszúsán tekintett rá, aztán a lányhoz fordult:

— És magának? Van vőlegénye?

— Nem... — nevetett a lány — nincs vőlegényem...

Egy darabig megint csendben mentek. A kocsikísérő azon mesterkedett, hogy valamiképp bemutassa magát. Beszélhessen. A legtöbb lány nagyon megértő, ezért azt mondta:

— Jó magának... maga biztosan diák, vagy...

— Nem vagyok diák. Egy gyárban dolgozom. Körhurkoló vagyok.

— Körhurkoló? Nem tudom mi az, hogy körhurkoló.

A lány kacagott.

— Mindig valami rosszra gondolnak. Pedig egyszerű. Kötőgépen dolgozom, hét gépem van. Runtschtull, ha ismeri, így hívják. Ezt nevezik körhurkolásnak...

— Értem. És szeret kötni?

— Ismeretséget... — izetlenkedett a sofőr. Furcsa fejhangon nevetett.

A lány dühösen nézett rá s egy darabig nem is beszélt. A kocsikísérőnek meg volt a véleménye: Nagyon buta fickó ez a sofőr! És nyers. Nem irigylem a feleségét. Most is, azt hiszi, szellemes volt. Nem volt szellemes, inkább kiábrándító.

Az ilyet nem szeretik a nők. A lányok a finomságot szeretik, azt a hangot kell eltalálni. Nem könnyű. Ha nekem egyszer valaki szerelmesem lenne... vagy a feleségem... vatta közt tartanám, mint a drága virágot...

Ettől megint kedvet kapott, hogy beszéljen.

— Az előbb... — kezdte s várta, hogy felnézzen rá a lány, — azt akartam mondani, hogy magának biztosan jó... vannak barátai, ismerősei, ... talán udvarlója is... Meg szülei. Elképzelheti milyen rossz annak, aki egyedül van. Télen hideg szoba várja, nyáron rossz levegő. Ha vasárnap otthon vagyok egész nap, hétfőn reggel az első köszönés úgy jön ki a torkomon, mint rozsdás gőzgépből évek után az első fűtő... mindig azt hiszem, hogy beszélni is elfelejték... egyedül a négy fal között... Itt sem lehet rossz magának, Siófokon... és sehol sem lehet rossz magának, mert nagyon csinos... úgy értem...

A lány elkapta a tekintetét, előremutatott.

— Azt hiszem, az már Siófok...

Visszazökkentek az ülésre. A kocsikísérőre hirtelen megint rátört a rossz-kedv, még néhány száz méter és kiszáll a lány... mi az ördögöt is várt tulajdonképpen ettől a pár kilométertől?

— Hol lakik? — kérdezte a sofőr a lánytól.

— A Textil szakszervezet üdülőjében. Tudja, hol van?

A sofőr ránézett.

— Csukott szemmel eligazodok Siófokon.

— Nagyképu — gondolta a hosszú. A lányra nézett, nehezen tudott lemondani róla. Orrában érezte a haja illatát. Az út fogyott alattuk, különösen, hogy a sofőr, nem tudni miért, ötvenre, hatvanra, sőt hetvenre felverte a kilométert. A növekvő sebességgel lett egyre keserűbb a kocsikísérő sorsa. Már látszott a falu, a szélső házak el is maradtak... egy szövetkezeti bolt... s feltűnt a kékes aszfaltú műút. „Még most... most odanyúlhatnék... lesz, ami lesz, legalább a combját megfognám... legalább belecsókolnék a nyakába!” Ez dübögött a kocsikísérő mellében, agyában, de a kocsí máris fékezett a műút előtt, aztán lassú bűgással rákanyarodott. Az ablakon becsapó levegő összekócolta a hajukat s akkor a lány, ahogy szeme elől elsímitotta szőke fűrtjeit, ránevetett a hosszú fiúra. Csendes, kedves nevetéssel.

— Én is egyedül vagyok — mondta — nekem sincs senkim.

— Siófok! — mondta a sofőr, kiköpte a cigarettát az ablakon és most fűtyülni kezdte a dallamot, amit egész nap nem hagyott abba. Fényes, halkneszű autók suhantak el mellettük, levegőtszabdalo motorok; jobbra, a házak előtti járdán fürdőruhás nők sétáltak, napszemüvegük eltakarta az arcukat.

Az egyik sarkon a sofőr befordult; kétoldalt színesfalú üdülők húzódtak meg a fák között.

— Ó, hát leszálltam volna az úton is — mondta a lány, de a fekete fiú nem hallgatta meg. Egy térségre értek, már túl egy kicsit a szakszervezeti üdülőn, ahol a lány lakott. Balra kapta a volánt és néhány magas akácfa alatt, közel a parthoz, megállt.

— A kerékpárt mechanikustól kérte kölcsön, ugye? — kérdezte a sofőr.

— Igen.

— Nadehát csúnyán elintézte! — Várt, a feje fölötti tükörben meglátott valamit az arcán, egy kis pattanást, közelhajolt, megnyomkodta. A lány is, a kocsikísérő is csodálkozva figyelték. — Mondok én valamit. Most szálljon ki, menjen haza, vacsorázni, vagy amit akar, mi úgyis itt maradunk egy kicsit, megcsináljuk magának azt a gépet... Így nem viheti vissza...

— Dehát a barátja azt mondta, maga siet... Én igazán nem akarom, hogy még továbbra is velem legyen bajuk...

— Pihennem kell... ebben a hőségben elég volt egyelőre idáig... Egy kicsit megfürdünk... Ha magának is van kedve...

— Maga is épp elég poros — mondta a hosszú fiú gyorsan és kinyitotta a kabinajtót. — Egykettőre megcsináljuk azt a kis defektet, jöjjön velünk fürödni... vagy talán valaki van itt, aki...

— Nem, dehogy... — Kiszálltak a kocsiból, a sofőr becsapta az ajtót és nyújtózott. Megropogtatta a térdeit. A lány most láthatta, hogy milyen alacsony ember, de ahogy végignézte s a szeméhez ért a tekintete, összerezsent. Várta ezt a sofőr, szemeivel fogva tartotta, úgy gyújtott rá, cigarettára, gyufára rá se nézve. A szivarkát szokása szerint megint az alsó ajkához ragasztotta, ekkor a lány elnevette magát, de a férfi továbbra is komoly maradt, csak a fekete szemei nőttek nagyobbra. A lányon végigfutott valami, hasonlatos ahhoz, mint amikor először éri az ember testét a zuhany forró vize. Közben a kocsikísérő már felmászott a teherautóra, óvatosan leeresztette a kerékpárt a földre s a szerszámosládából előkereste a ragasztáshoz való holmikat.

— Hát még itt van? — lépett eléjük vidáman. — Siessen, mert kihül a Balaton!

— Este jó igazán — mondta mosolyogva a lány, aztán hirtelen futásnak eredt. — Mindjárt itt leszek! — kiáltott vissza a fák alól.

A sofőr elővette a szerszámosládából a vedret és elment a tóra vízért. Negyed hét volt, de a part tarkállott a fürdőzőktől. A hosszú fiú a koci árnyékában ült, dörzspapírral megtisztította a kerékpár gumiját, aztán óvatosan rászorította a sallert. Sisteregve szállt fel a bűzös füst, a gumit a homokba fektette és várta, hogy a szakadásra ráforrjon a heg.

El lehetett látni a vizig; a napfényt visszaverő nedves fövenyt, a partra futó fehérélű hullámokat, a sekélyben heverő strandolókat s a Balaton közepe táján úszó kis háromszögű vitorlát nézte, s közben arra gondolt, hogy mégiscsak rendes fiú ez a sofőr. Az imént az úton, azt gondolta róla, hogy nyers. Igen, nyers, de csak kívül. Egész nap hajtogatta, hogy siet az asszonyhoz s most mégis megállt, tagadhatatlanul az ő kedvéért. Egyrészt, hogy nő, hadd lássa a Balatont, másrészt meg észrevehette a lánnyal a dolgot...

A sistergés abbamaradt, a kocsikísérő felemelte a kerékpárbelsőt. Akkor jött vissza a sofőr, lassan, kezében lötyögtette a veder vizet. Az autó előtt leeresztette a kannát, fellökte a motorház pléhszárnyát, aztán felmászott a lökhárítóra és kicsavarta a hűtő dugóját.

— Hé! — kiáltott a hosszúnak. — Gyere, add fel a kannát!

A kocsikísérő ugrott, felnyújtotta.

— Te... — mondta, míg a sofőr vigyázva csorgatta a vizet. — Azt akarom mondani... hallod?...

— Mit?

— Szóval csak azt, hogy kösz'...

A sofőr nem mondott semmit, visszanyújtotta az üres kannát. Éppen le akart ugrani a kocsiról, amikor a fák alatt feltűnt a lány. Rövid strandszoknya volt rajta, haját feltűzte, alig ismerte meg. Jött a koci felé.

— Te — mondta a sofőr hátamegett a hosszú fiú — mit gondolsz, elkérhetném a címét? Pesten is találkozhatnánk, nem? Csinos... neked nem ez a véleményed?

A lány már nem volt messze a kocsitól, meglátta a sofőrt. Megállt. Gyorsan

végigpillantott magán s bár fürdőhelyen voltak, most egyszerre szemérmetlennek érezte combja meztelenségét. A kis bolerót is összehúzta a mellén. A sofőr sokáig nézte, nem tudott továbbmenni. Csak amikor a fekete emberke végre legurott a kocsiról, lépett oda hozzájuk.

— Én már kész vagyok! — fordult a kocsikísérő felé, de a sofőrré nézett. Az a vedret emelte fel a földről, némán a kocsi oldalához ment és zörögve tette le az edényt. Hallotta, amint a hosszú azt mondja a lánynak:

— Még van egy kis munkám a gumival. De nemsokára kész lesz. Észre sem veszi a mechanikus.

— Nem segíthetek? Maguk igazán nagyon kedvesek.

— Ó, nem tud segíteni, meg felesleges is... — A kocsikísérő mosolyogva nézett a lányra és kereste annak tekintetét. De akkor odalépett a sofőr s mindketten ránéztek.

— Elmegyek — mondta a hindúképű emberke — valami vacsora után nézek. — A lányhoz fordult. — Most menjen fürödni, míg süt a nap... — Kezét a nadrágzsebbe sülyesztette és köszönés nélkül elment.

— Megyek — mondta a lány. — Valóban most kell fürödni, amíg süt a nap. Remélem hamar kész lesz... akkor jön maga is!

A hosszú fiú, kezében a piros kerékpárbelsővel, nekidőlt a kocsi sárhányójának és tekintetével elkísérte, egész a partig. — Nagyon szép és kedves — gondolta magában. — Ilyen még a sofőr felesége sem lehet.

A sofőr nem ment vacsorát keresni, csak átballagott az üdülők melletti fás téren és megállt a parton. Várt. Nézte a vizet, a hangos lubickolókat; egy kopasz apa három gyerekével hatalmas piros pettyes labdával hancúrozott a tóban. Arrább egy kreol nő feküdt hanyatt a puha homokban, sima hasa alatt kis háromszögű fürdőruha fedte az ölét.

A sofőr sokáig legeltette rajta a szemét, aztán beszippantotta az édesszagú levegőt és nyakán agyoncsapott egy szűnyogot. Cigarettaért matatott a nadrágzsebében, de meggondolta magát: „Már nem gyűjtök rá, annyi időm nincs.” Kis biztos mosoly mozdította ajkait. Minden idegszálával hátrafelé figyelt, tudta, hogy nem vár hiába. Megtáncoltatta a térdét és mellén keresztbefonta a karját. Arrább a kreol nő megmozdult, felült, végigmérte a férfit és igazított egyet a melltartóján. Aztán hasra fordult, karját előrenyújtotta és ráfektette az arcát.

A sofőr neszeket hallott, de nem fordult hátra. Pontosan tudta mire számíthat, ez már az emberen múlik. A lány ott jött ki mellette a fák közül. Úgy tett, mintha nem vette volna észre a férfit, tovább ment. De az leeresztette a karjait és utána lépett.

— Erre! — mutatott a part néptelen irányába. A lány nem szólt és nem is nézett rá, csak megindult a férfi előtt a barnafejű nádak felé.

A kocsikísérő nem volt szakember, sem valami ügyeskező fickó, — sokáig elbajmolódott a gumijavítással. Talán egy óra is eltelt, hogy magára hagyták; néha erősen figyelt a víz irányába, de nem látta feltűnni a lányt. Biztos elúszott a strand felé, legalábbis úgy látszott, hogy tőle balra, néhány száz méterre strand volt, nagyon sokan fürödtek ott és heverték színes, csíkos napernyők alatt.

Alapos munkát akart végezni, hadd lássa a lány, hogy hasznos ember. Ahogy

ült a földön, vagy hajlongott a fejreállított kerékpár körül, olajos mancsokkal, foglalkozásában elmélyült embernek látszott, különösen, hogy az alsó ajkát mindig beszippantotta, ha valami nehezebb részhez ért, mint például a külső-gumi abroncsra szorítása, a hasadás alá tett kis papuccsal.

Végre is kész lett, a kocsi ülése alól elővett egy rongyot, fényesre törölgette a gépet, aztán elégedetten nekitámasztotta a teherautónak. Tenyerét és kenőcsös ujjait is megtörölte, szemébe lógó haját hátravetette, leporolta a nadrágját. Körülnézett.

A nap kezdett elfogyni, hosszú, vékony árnyak nőttek, de még meleg volt. Fülledt este. A kocsikísérő nem tudta pontosan, mennyi idő telt el, hogy elment a sofőr és utána mindjárt a lány, mert akit leköt a munka, az nem veszi észre az óra múlását. Csak a közelgő estéről láthatta, hogy régen elmentek már. Persze, a sofőr valahol jól vacsorázik, zenét hallgat, talán iszik is?!... Rettegett attól, hogy egyszer részeg sofőr kezére bízza az életét. De a lány?... Hát csak nem feledkezett meg róla?... Vagy legalábbis a kerékpárról nem?!...

Őt, tíz percig azért még várt türelmesen, ráült a lökhárítóra, nézegetett körbe, honnan bukkanhat elő a lány? Hátán érezte, hogy még mindig meleg a hűtő, pedig Tamás hideg vizet is öntött bele. Micsoda meleg nyár ez az idei! Sokat kell szenvedni miatta, de azért jobb, mint a tél! És hamar elszáll a nyár, de a tél hosszú: eső, fagyok, csontigható hidegek... Hazaér az ember a párszáz kilométeres utakról, fagyott lábbal, meleg szobára áhítozva, de senki nem várja otthon... a kályhában hallani a szél füttyülését, legfőleg a dunna melegít... Jó is lenne télire asszony... kettőnek könnyebb! Huszonhat éves korában igazán gondolhat ilyenre az ember...

Egyszerre felugrott, mert meglátta a lányt. Lassan jött feléje, azokkal a vízimadár léptekkel, amit első pillanatban, ott a 176-os kilométerkőnél fedezett fel nála. A lány megigazgatta a haját és félcsípőre ereszkedve megállt előtte.

— Nahát maga itt ül? Azt hittem fürdik valahol... néztem, de nem találtam.

A kocsikísérő nagy igyekezettel tölta a lány elé a kerékpárt.

— Nézze — mondta mosolyogva — megcsináltam... Kicsit elvacakoltam vele az időt, azt akartam, hogy a mechanikus ne dühöngjön... A kocsit különben sem hagyhattam volna itt... a gépet sem...

— Ó, — mondta a lány és a napsütötte barnasága alatt is látszott, hogy veres lett az arca, nyaka. — Maga nagyon jó fiú... Igazán sajnálom, hogy miattam... — Nem mondta tovább, elnevette magát, egész rövid nevetéssel, hirtelen abba is hagyta. Elfordult a fiútól, végignézett magán, aztán más hangon azt mondta: — Miért nem fürdött inkább? Miért töltötte ezzel az idejét?

A kocsikísérő meghökkent, egy darabig esetlenül tartotta a kerékpár kormányát. Odakanyarodott vele a lány elé.

— Higgye el, igyekeztem jól megcsinálni... majd meglátja, hogy a mechanikus...

Belenézett a lány szemébe, esdeklő tekintettel, mint egy megszidott pulikutya. Az egy pillanatil állta, aztán lesütötte a szemét.

— Nem akartam megbántani...

— Dehogyan...

— Csak arra gondoltam, hogy éppen maga akart kiszállni Siófokon. Akkor mondta volna a barátjának, hogy te ígérted a kerékpárjavítást, csináld, én meg elmegyek fürödni.

A kocsikísérő közelebb tolt a gépet a lányhoz.

— Hát nem érti? *Én* akartam!...

Akkor vette észre, hogy a lány fürdőruhája száraz.

— Hiszen maga sem fürdött!

A lány felkapta a fejét és riadt szemmel nézett a fiúra. Szétfeszített ujjú tenyerével végigsimított magán; merev mosoly feszült a szájára.

— *Én*?... *én*... hát honnan veszi?... Hát hogyan fürödtem volna?... Csak kijöttem a vízből a mólónál, mert fáztam... Nem hiszi, hogy fáztam? Megszáritott a nap...

A sofőr akkor jött elő a fák alól. A kocsikísérő nem láthatta, mert háttal volt neki. De a lány észrevette, összerezsent és kikapta a fiú kezéből a kerékpárt.

— Nahát, nagyon ügyesen megcsinálta... — Hajlongott, tapogatta a kereket, felemelte a kormánynál fogva és megpörgette. — Igazán nagyon ügyesen megcsinálta... — Közben a fák felé pillogott, de a sofőr nem jött közelebb, megállt ott és cigarettára gyújtott.

— Nagyon ügyesen... hajtogatta a lány; egyforma merev nevetéssel nézett a hosszú fiúra, aztán hirtelen felugrott a gépre és leírt vele egy kört. Nem mert a fák felé nézni. „Már ráragasztotta a cigarettát az alsó ajkára” gondolta a sofőrrel. Fékezett, megállt a fiú előtt.

— Sajnos, mennem kell... Kilencig vissza kell vinnem a gépet. — Várt egy darabig, végignézett a fiún, aztán kezet nyújtott neki. — Maga nagyon rendes ember... ha egyszer megnősül, nagyon fogja szeretni a felesége...

A kocsikísérő kicsit tovább tartotta tenyerében a lány kezét, mint ahogy azt kézfogásoknál általában az illem megengedi. Akart mondani valamit, olyasmit, hogy ne menjen még, meg találkozhatnak-e Pesten... hiszen azt mondta, hogy ő is egyedül van. De csak bólogatott, nyálbugyborékok tolakodtak a torokára. A lány kikapta kezét a kocsikísérő tenyeréből, megmarkolta a kerékpár kormányát. — A barátját üdvözlöm és köszönöm... magának... és ha siet, még fürödhet... ilyenkor jó a víz...

Elkarikázott.

A hosszú fiú addig nézte, míg el nem tűnt az útkanyarban. Tudom a címét, gondolta, rajta van a menetlevélen. Majd felkeresem... De nem nagyon hihetett magának, mert megint elöntötte a szomorúság.

— Elment? — hallotta maga mögött a sofőr hangját. Lassan megfordult és bólintott.

— Na jó — mondta a sofőr. — Akkor induljunk. Legalább fürödtél vele?

— Fürödtem — felelte a kocsikísérő, de nem nézett a sofőrré, a kocsihoz ment, kinyitotta az ajtót és beült a kabinba.

A sofőr is beült, elhelyezkedett az ülésen és beindította a motort.

— *Én* megvacsoráztam... drágán mérik errefelé... és a pincérekre évekig kell várni...

Ezeket magas fejhangon mondta, ő sem nézett a társára.

Aztán kifarolt a fák alól és nemsokára rákanyarodtak a műútra. Már sötét volt, a parton kis lámpák égtek.

A Ziss csakhamar elérte a nyolcvanas sebességet. Gyorsabban nemigen szokott hajtani a sofőr. Az útmenti fák sustorgása így is pillanatonként bevágott a nyitott ablakon.

Hallgatagon ültek; néha hunyorgatták szemüket a szembejövő kocsik reflektorai miatt. A Ziss fénycsóvái előtt denevérek suhantak át. Olykor koppant valami a szélvédő üvegén.

Ladányi Mihály

Vallomás

Itt állok egyedül és hozzátok kiáltozom.

*Mert nem a távoli szűzek, akiknek feszes kis combja tűzvésznél veszedelmesebb,
nem fényes lakomák ínycsiklandozó látomásai,
nem a töltöttkáposzták fűszeres szaga,
nem a filmhíradó kavargása,
nem a táncos szórakozóhelyek tolongó vágyai,*

*ó, csak fölemelt öklötökön a fény,
csak hevült arcotokon a cserzett szín,
a megváltó Krisztusja mondom,
csak a ti életek szögletes biztossága menthet meg engem!*

*Különös, hogy külön-külön gyakran gyűlöletesek vagytok,
külön-külön erkölcstelenek vagytok, kocsμάzók,
gyakran hazudtok, belerúgtok a védtelen állatokba,
megcsaljátok az állapotos asszonyokat,
asztalra borítjátok a vacsorát, ha lekoz mált,
külön-külön hiúak vagytok
hőzöngtök természettől kapott, vagy koholt tulajdonságaitokkal,
külön-külön sírósak vagytok, mint a gyerekek, elhagyjátok magatokat,*

[mint az öregek,

*de ha együtt látom nehéz öklötöket, a napi százezer hektó veritéket,
ahogy a világot emelitek, amely tele van fröcskölve tulajdon véretekkel,
tetovált melleteket, ahol a szőrök és ábrák között
ott van a háborúk beszédes nyoma,
amelyet szégyenkezve takartok el
az asszonyok tekintete elől,
ha látom homlokotok barázdáinak kilométereit,
csak belétek fogódzom, csak tirátok esküszöm,
huszadik század piramisai,
testvéri tömegek.*

Csak állok, nézem a Concorde ter
[sarkán]
gépek tolongó rendjét;
egy percre ismét arcomba támad
valami nemvárt új idegenség, —
de tán nem is az autók üvege
csillámlik folyton szemem sugarába,
csupán rajozva zsbongó méhek
napfénybe cickanó, bizsergő szárnya.

Rab Ferenc

Eszter

Olyan barátom volt Miklós, hogy sokszor hetekig nem láttuk egymást, de minden találkozásunkkor úgy indult köztünk a beszélgetés, mintha éppen tegnap váltunk volna el. Borongós, nyavalyás őszi este volt ez a mai is. Először csak szemerkélt az eső, aztán egyre nagyobb cseppekben hullott, apró, gyűrűző karikákat indítva a járda tócsáin. Az őszi eső kegyetlen. Hozza a hideget, szinte az ember velejéig hatol.

Tenyerünkkel ellenzőt tartottunk a szélnek, míg rágyújtottunk, aztán mélyet szippantva fújtuk a füstöt. Rámnézett, de mintha nem is nekem, hanem csak úgy önmagának szólt volna:

— ... Most kijöttem az esőre ... Ki kellett jönnöm ... Nem bírom otthon elviselni a négy falat. És ez így megy már másfél esztendeje ...

Volt a hangjában valami megfoghatatlan mélységes szomorúság. S nála ez annál is inkább feltűnt, mert különben mindig jókedélyű fiú volt, adomázó, jó nevetős, akinek társaságában szívesen elidőzött bárki, — soha nem unatkozott. De mostanában egyre tompult derűjének friss csillogása. Megtörtént, hogy egy perccel előbb még jókat nevetett s egyszer csak hirtelen elnémult, nézett maga elé végtelen szomorúsággal.

Tudtuk, nagyon is jól tudtuk mi rágja, mi emészti hónapok óta ezt az embert. De ez olyan dolog volt, hogy ebben tanácsot adni, támogatást ígérni merő képtelenség. Férfiátlanság tartózkodik ilyen esetben minden bátorító, vagy marasztaló szótól.

Ilyen hangulat fogta el most is Miklóst s én meg is értettem, miért rohant ki az utcára, e kegyetlen, hideg esős őszi estén.

Mondom hát, itt álltunk, a kitérőnél, amikor befutott a villamos. Miklós felkapta a fejét, kutatva nézte az összezsúfolt utasokat, majd tekintete megakadt:

— Látod ... ? Ott van! Ott van ...

Miklós felesége volt.

Hollandi frizurával, érdekesen, szépen ívelő szájával, bájos arcával ...

Megfogta a karomat. Szemét le nem vette a villamosról, csak halkan, elrövedezve szólalt meg:

— Akkor még nem így viselte a haját ... De most is szép. Mindig szép volt, azt hiszem ... talán elfogult is vagyok kissé, de hidd el nekem, hogy mindig szép asszony volt.

A villamos elment s Miklós arca még jobban elborult.

— Látod? Ha nem látom, megőrülök, nincs nyugtom, nem találok a helyemet, ha valahol találkozom veled, akkor szédülés fog el és olyan mérhetetlen keserűség, hogy ölni tudnék. Egyik sem jó. Ha látom, az sem, ha nem látom, az sem.

Hirtelen megállt. Menjek veled, csak két megálló, ott leszáll az asszony, megy haza az anyjához, talán utolérjük, legalább még egyszer láthassa ma. Ismertem már ezeket a rohanásokat, nem is tudom, hogyan tudott rávenni engem ilyesmire. De nem is ő, hanem a barátságunk. Nem tudom van-e a férfiak barátságánál szilárdabb, erősebb valami!? Mentem. Ismertem azt a kis görbe, sötét, durva köves utcát, ácsorogtam én már itt Miklóssal órákhosszat, de mindig eredménytelenül. Most is. Mire odaértünk, ebben a szűk kis utcában már egy lelket sem találtunk. Csak az eső, ez az átkozott, kedélyt romboló eső verte az alacsony házak sötét ablakait és olyan egyhangúan sustorogtak, csattogtak az ereszek, lefolyócsatornák is a lezúduló víztől.

— Itt, látod itt ezt a sarkot...? Itt vártam őt évekkal ezelőtt majdnem minden este...

Azóta is koptak már az öreg macskakövek, a rozsda is mégjobban beleette magát a sarokházból kikönyölő hajdani gázlámpa vasába. De az emlékek kísértének, néha iszonyú erővel nyomják az ember szívét, lelkét. Ott állt Miklós és innét jött Ő...

Ismertem már ezt is.

Jött Ő — nagykokás, szűkített szoknyában — kissé tartózkodó pillantással (Miklós szerint mindig volt benne valami természetes, talán méltóságteljes tartózkodás...) és csak a karját nyújtotta Miklósnak, ő maga soha sem karolt.

— Én akkor tájban kerültem Pécsre, addig nem ismertem a várost — mesélte Miklós —, de csodáltam a Mecseket, amelyen sok szép nyári délutánt töltöttem el veled. Kis erdei ösvényeket jártunk, s ahol a bokrok mögül itt-ott szemünk elé bukkant a város, soká álldogáltunk... Így volt ez akkor, komám.

Elhallgatott aztán kisvártatva ismét megszólalt:

— Tudod most mit csinál? Most ilyenkor mit csinálhat?

Tudom barátom, tudom. Te legyintesz, nem mondd, nem ismételed el immár ki tudja hányadszor. Csak legyintesz. Én úgyis tudom. Inkább hallgassunk. S ha belemerengsz a nagy semmiségbe, akkor majd az emlékek megint eléd tolakszanak. Mit csinálna? Mit csinálna? Azt amit otthon! Talán most éppen olvas még néhány oldalt valamelyik könyvből, közben harisnyáját ereszt le karcsú lábán, de közben olvas, most a blúzát gombolja lassan, de még néhány sort olvas... Olyan most mint egy bakfis diáklány, aki lefekvés előtt még egyszer átböngészi Arany Toldiját. Te magad mondtad, hogy asszonyod minden nap, mindig és mindig új volt. Háziasszony volt, de nem volt konyhaszaga, s ha lekozmásította az ételt, annak oka lehetett Grál lovag legendája esetleg, amelyet elmerengve hallgatott végig a rádió elé térdelve. De nem lehetett rá megharagudni. Őrizte méltóságát, amikor neki úgy tetszett, s ez néha komikusnak tűnt előtted, de gyerekek is volt, amikor a zsebedbe nyúlt néha napján hazavitt csokoládészetért, amellyel úgy elkente száját, a szőnyegen ülve, mint egy elemista kislány. De hát akkor mégis mi baj volt?

— Kérdezd meg tőle! — ordított Miklós. — Kérdezd csak meg tőle...! Hát tudja? Azt hiszed tudja? Mert valamit biztosan mondana. Valamit? Ami szennyet el tudsz képzelni egy férfiről, azt mind rámhordja előtted. Ő nem látta,

Ő csak „hallotta...”! Mindig csak hallotta, csak hallotta! — de azoknak hisz, akik beleszólnak, s utána azt mondják: „Én nem akarok beleszólni...”!

De van-e akkora tenyér, amely egyetlen markolásra befogná a más bajában kéjelgők bűzös, rágalmakat okádó száját...?! Nincs! Pedig így házasságok bomlanak fel, utak, célok, boldogságok válnak ketté és roppannak össze, esnek szét a semmiségbe.

Egyszer valaki azt mondta nekem, hogy a manapság — sajnos divattá vált — válások oka nem más, mint az, hogy az „asszonyok is dolgoznak és ott a munkahelyen... tombol a csábítás”.

Nem igaz! Szeretném a fülükbe kiáltani, hogy nem igaz! — nem és nem! Nem a munka. Hanem az irigyek, kárörvendők, „okosok”, „jólértesültek”, könyöklők és alázkodók disznó hadának óriásira kitátott szája! Ez. Ez a baj!

Bírósági akták, kilókat nyomó kötegei a megmondhatóí, hány és hány esetben a r á g a l o m volt az, amely a házasságokat a bírói pulpitos elé lökte, hogy aztán a bíró — akár a haját tépve is — kénytelen-kelletlen kimondja a felbontó szentenciát.

Gondolatokba merülve indultunk vissza a belváros felé. Miklós tűnődve szólalt meg:

— Mit gondolsz... kinek hisznek? Ki kapja meg inkább az igazát, a férfi-e, vagy az asszony?

A nők szolidárisabbak egymáshoz s még akkor is hajlanak az asszony pártjára, ha történetesen nincs teljesen igaza. De a férfiak? Azok is. S ebbe az „ellenszolidaritásba” vegyül egy kis — bocsánat az erős kifejezésért, — aljasság is... Én tudom, hogy a feleségem panaszát megértő bólogatással fogadják, — de minden őszinte meggyőződés nélkül. Mert nem is akarnak meggyőződni. A férfiak lusták és nem győződnek meg olyanról, amire kimondva, kimondatlanul felkérlik őket, — ha az számukra nem érdekes. És ez sem érdekes. Elválnak? Válganak. Nem válnak? Ne válganak.

De akkor miért e nagy „megértés”, amelyet színlel a póruljárt, vagy rosszúljárt szegény asszonyka előtt? Mert amíg az asszony sírva vagy dühösen kitörve beszél, — addig a „megértő” jóbarát, a férfi, a F é r f i! — azt nézi, miként hullámszik fel és alá az indulattól ennek az asszonynak keble... És nézi asszonyod vonzó csipőjét... És nézi a dühtől szikrázó, vagy könnyekbe áztatott, de mindenképpen szép asszonyi szemeket... Mert perspektívában már „elvált” asszonyt lát asszonyodban... Akit meg lehet környékezni... Esetleg. Ugye? S ha az a szerencsés éppen ő lesz majd... Mit lehessen tudni? Hiszen olyan megértően egyetértett bánatával! Ezért cserébe igazán...

— Nem hiszed?

— Pedig így van. Nem vád ez csupán, hanem önvád is: én is voltam ilyen megértő „férfi”. És akkor aljas is voltam. De ezt nem lehet bizonyítani. Mert csak gondolat-füzerekből áll az egész. Te csak gondolatban vetköztetted pőrére a panaszkodó asszonyt, olyan kéjes izgalommal, mintha ezt a valóságban is csinálnád.

De ez nincs az arcodra írva.

Ez akkor sincs az arcodra írva, amikor a férj igaz, vagy nem igaz sírámait végighallgatod. Csak bólintgatsz. És itt is igazat adsz. De minden remélt ellenszolgáltatás nélkül. Amott azonban... remélsz.

Miklós eléggé felzaklatott e furcsa — de nagyon sok igazságot tartalmazó,

— fejtegetéseivel. Valamiféle áthasonlás alakult ki köztünk és most már én is szomorúan, gondolatokba merülve bandukoltam mellette. Lassan beértünk a neon-csövek alá. A fénykörben úgy zuhogott az eső, sűrű és ferde, — lefelé tartó — vonalkákat alkotva, mint a hárfa áttetsző húrjai. Itt-ott kapu csapódott, elzörgött a villamos, esernyő alá bújt párok haladtak el mellettünk, sietős léptekkel. Kinyílt az egyik eszpresszó ajtaja és a kitóduló páragomollyal kilépett egy férfi, felgyűrte a gallérját és eltűnt füttyörészve egy mellékutcán.

— Azt hiszem inni kellene valamit...

Miklós bólintott. Egyetlen táncoshely volt még nyitva. Pálinkát kértünk. Az — egyébként fehér színű italnak — most furcsa, vöröses ötvözetet adott a terem diszkrét, hangulatos, vörös fénye. Miklós ajkát biggyesztve sodorta ujjai között a likőrös poharat.

— Látod... ennek sincs sok értelme...

— Minek?

— Az italnak. Az ivásnak... Jó, ha az embert elbódítja, akkor kissé melankólikus fájdalommal veszem tudomásul sorsomat. De aztán egyszer csak vad indulat lesz urrá rajtam. S akkor az ital káros már...

Felhajtotta a poharat, körülnézett:

— Nézd meg ezeket itt... — mondotta enyhe gúnnyal. — Látod? Az ott alszik. Feje lóg a mellére, nem tud semmiről semmit. Azt sem tudja, hogy utálatos látvány. Egyszerűen alszik. Ez már züllés. Mostanában én is sokat iszom. És... megsértődtem, amikor egyszer azt mondta nekem valaki, „lezüllesz, ha így folytatod...” Ordítani tudtam volna dühömben, s valami... valami igaza mégis volt. És akkor olyan mérhetetlen undor fogott el ezek láttán, hogy hetekig be sem tettem a lábamat egyetlen szórakozóhelyre...

Miklós nekitüzesedett.

Keseregve ecsetelte, hogy az ital mi mindent váltott ki belőle. Úgy érezte, hogy itt a vendégsereg egyetlen káosszá keveredett előtte, mint a szivárványszínbén forgó szín-korong. Csak arcokat látott maga előtt, gúnyosat, bizalmaskodót, fölényes, hetyke ábrázatokat, istentelenül részeg és bárgyú tekinteteket, izzadt tenyerű éjszakai „vamp”-ok csúf kacarászását...

Ez volt itt éjfél után.

—... És ettől csak rosszul lesz az ember. Mert más az, ha valaki néha néha betéved ide, annak minden új, minden egyszerű. De én már tudom, hogy a baráti vállveregetés mögött, az elkent rúzs és összeborzolt frizurák, az aljas szándékú gyengédségek mögött mi rejlik...

Egy ilyen meghasonlott est után Miklós kimenekült az utcára. Önmaga elől menekült. Akkor este is esett, szakadatlanul esett az eső. Kilépett az útestre és ment, zsebbe dugott kézzel, hajadonfótt, nagy-nagy léptekkel... Hagyta, hogy az eső végigpaskolja tetőtől talpig, hadd mossa le azt a szennyet, piszkot, sarat, mindent, amely már-már rákérgeződött egész lelkivilágára. Ment és örült, hogy ez az első lépés, amely kifele visz minden csalódásból és e lépteket követi majd a többi is. Csak az elsőt nehéz megtenni, a többi jön utána...

Szinte megkönnyebbült.

Megtisztul és tudta, hogy ez a tisztulási folyamat egy valaminél kezdődik: a munkánál...

Hirtelen megtorpant.

Ott állt a villamosmegállónál... Nézett rá, csak egy pillantással, aztán elfordította a fejét.

Mintha Miklóssal soha nem is állt volna az anyakönyvvezető előtt...

Mintha soha nem érezték volna egymás kezének forróságát...

Mintha nem is ő ajándékozta volna asszonyiságának minden báját, szerelmes, meghitt óráit...

Mintha tagadta volna, hogy bármikor is kezét nyújtotta volna Miklósnak egyetlen csókra, aztán az arcát, szemét, haját...

Mintha feledte volna a kedves ajándékokat, amelyeknek olyan gyerekesen örült...

Mintha lett volna egyetlen ruhadarabja is, amelyet Miklós ne halmozott volna el csókok özönével, hogy átüssön rajta a legkedvesebb asszonyi test, ami létezik a világon Miklós számára...

Miklós közelebb lépett. Szemében nem volt más, csak fájdalmas kérdés:

— Gyere haza... kedves... gyere...

Kinyújtotta a kezét, az asszony hátrább lépett, Miklós belekarolt, amaz ki-rántotta a karját és a túlsó járdaszélen álló rendőrnek kiáltott...

Miklóst, mintha letaglózták volna. Nem hitte akkor, hogy van még ember a világon, akit így megaláznak... A saját felesége, a hideg és hűvös Eszter, — rendőrrel vitetné el, mint egy útszéli csavargót, mint egy aszfaltbetyárt.

— Így történt ez... És azért, azt én soha el nem felejem... És látod jó is, hogy ma találkoztam veled. Most még kibeszélem magamat, még kell néha valaki, aki meghallgat, de aztán elkopnak az emlékek is egyszer...

Felállt az asztaltól, elindultunk a kijárat felé. Kinn meg-megcsúsztunk a sikos járdán, egymás karjába kapaszkodtunk, aztán mentünk tovább. Későre járt már.

Egyszer aztán Miklós megállt, felémfordult.

— Szeretném, ha elhinnéd amit most mondok. Elhiszed?

— El. Mondd csak!

— ...Én soha többet nem teszek feléje egy lépést még gondolatban sem. Porig alázott, — vége.

Elhittem neki. Megkönnyebbültem én is, mert valóban tragikus vége lett volna ennek az esztelen vágyakozásnak, amely immár hónapok óta betöltötte Miklós minden percét.

Elkísértem a kapuig, ott elváltunk.

Néhány nap múlva, egyik délutánon — a szokásos délutáni csúcsforgalom idején — megpillantottam Miklóst a Kossuth Lajos utcán. Ő is észrevett, de mintha kellemetlenül érintette volna találkozásunk. Kurtán köszöntött, aztán állt csak előttem. Kezét pedig hátradugta.

Szó nélkül elkaptam a karját és előre fordítottam: egy csokor virág...

— ...Születésnapja lesz holnap... Eszternek...

Ezt mondta és zavartan igazgatta a selyempapírba burkolt virágok szirmait...

Vihar Béla

Dózsa cigányai

— Hová mentek, hé, cigányok?
— Dózsát enni, Dózsát enni,
parázssülte combjaiból,
fogainkkal marcangolni.
Húst szaggatunk ágyékából,
szánkban lángok, torkunk máglya,
gyomrunk tüzes vad temető,
testünk eleven koporsó.
Esszük, esszük jó apánkat,
bíborpiros szent patakja,
vére csorog le orcánkon;
ívöltenénk, de nem szabad,
ívöltenénk, de nem tudunk.
Járjad cigány, járd a táncot,
pengessétek citerások,
sípos, fújjad, ég hasadjon,
rajta more, harapd, szaggasd!
Szilaj urak kurjantanak,
hahotáznak, korbács csattog,
mi meg körben, iszonyatos
körben forgunk parancsszóra,

Dózsát enni, Dózsát enni,
amint ott ül parázstrónján,
vasláncok közt szörnyű fáklya;
a szegények nagy királya,
ki kezünkbe kardot adott,
zászlainkat felemelé,
sorainkat elrendezé,
Cegléd alatt, Temesvárott.
Ó, Vitéz György, mért nem győztél,
ha nem győztél, most felfalunk,
könnyeinkkel sózzuk húsod,
eb módjára lakomázunk.
Jaj, irgalmazz Jézus Krisztus,
nekünk, akik gyalázatunk
mocskát hordjuk mindörökké;
a sírban is majd így forgunk,
félelemverte pokolban,
s öklendezve, felörjögve,
őt emésztjük, őt szaggatjuk,
álmainkat tépjük, tépjük,
Dózsát esszük? — Nem, magunkat,
önmagunkat faljuk fel.

T. Nagy Sándor versei

Csöndes falusi esték

Összehúzódnak így tél közeledtén
a házak, mint jó kotlós alatt a
didergő sárga csibepötytyők és
megindul a szó, kanyarogva, mint
kinn az ezüst estében a kéményfüst.

A nyári mező bevándorolt lassan
a pincékbe, pajtákba, az őszi
vetést is befejezték — mit csináljon
az ember? korán esteledik, megetet,
átmegy a szomszédba friss csevegésre.

Kártya pörög a dohányszagú, erős
férfiak között, igaz, gyufaszálra
megy csak a játék, mégis csattog az
asztal; szelíd asszonyok ülnek a
kályha körül, hímezve szép szavakat.

A nagylány kontyán igazít, felesel
dudorászva a csalfa tükörrel és
elrepül: várja a „kultúr”;
te kis bolond! — gondolja az anyja,
de nem szól, pislog, rintha a füst lenne erős.

Új álmok, tervek magvai bújnak
melegedni a szívekbe; odakinn
mozdul a tél, roppan a gyöngéhátú
jég a kocsinyomban, s idebenn bátran
terpeszkedni kezd a befőttszagú béke.

Megittalak

A szemedből ittam és a
nevetésedből, mint a pacsirta
a füvek harmatából és az
eg kékcsejű poharából.

Akkor odajött hozzám a szerelem,
megszólított: — „Ne idd meg e lányt,
ne idd meg, mert megbolondít
és magadra maradsz, ne idd meg”.

De én megittalak, nem törődtem
az intelemmel és most egyedül
tántorgok, mert te már
csak bennem létezel.

Mészáros Ferenc

Televízió

A bemondónő kikönyökölt a képernyőre.

— Kedves közönségünk — mondta — helyszíni közvetítést adtunk a Népstadionból a Magyarország és Német Szövetségi Köztársaság nemzetekkö...

Nem tudta végigmondani, mert Jóska, a házigazda megfricskázta az orrát és rászólt:

— Leléphetsz, kisanyám.

Ezzel megcsavarta a gombot. A bemondónő nem sértődött meg, személytelen mosolya pillanatig még ott vibrált az ernyőn, majd csendesen elenyészett a fényben.

Idősebb Bognár József, Jóska apja kicsit megropogtatta a derekát és körül nézett.

— Nna — mondta elégedetten — most mégiscsak visszakapták ezek a németek...

Észrevette, hogy a sarokban Margitka, meg Lajos ijedt sietséggel kapják vissza a kezüket és rettenetesen közömbös képet igyekeznek vágni. Kicsit megrezzent a szájasarka a bajusz alatt, de nem szólt, úgy tett, mintha semmit sem látott volna.

Vagy tízen ültek a szobában az egész lakásból összehordott mindenféle ülőalkalmatosságon, karéjba rendeződve a televíziós készülék előtt. A játék hatása még tartott, de idősebb Bognár után a többiek is mocorogni kezdtek, amitől egyszerre tele lett a kis szoba zsvivajjal és élettel.

— Hát akkor... — szólt félszegen Mohai a II. emelet 5-ből — hát akkor én köszönöm is a szíves meghívást, nem akarok tovább alkalmatlan...

— Ohó — vágott közbe Bognár — ki kergeti? Egy ultipartira csak itt marad?

— Ulti? — kérdezte vissza Mohai — az más, persze, akkor igen.

Langmann szomszédnak már biztatás sem kellett, csak odaigazította a székét az asztalhoz, megszokottan, mintha otthon lenne. Csak úgy a válla felett szólt vissza a feleségének.

— Sárrikám, ugye megvan még az a balatonmelléki ott a spájzban?

Az asszony haragos fintorral fogadta a kérdést.

— Ezek vagytok ti, férfiak! Csak a bor, meg a kártya...

De azért kiszabadította elszélesedett csípőjét a karosszék karfái közül és engedelmesen elindult. Bognárné ugyan megpróbálta visszanyomni azzal, hogy minek fáradna, itt is van kéznél bor, de sikertelenül. Langmanné minden vasárnapra megvette az üveg bort, ezt valahogy úgy tekintette, mint belépőjegyet a televízióműsorhoz.

Ifjabb Bognár is az ultizókhoz telepedett negyediknek. Felesége mellé ült kibicelni és közben szomorúan nézett végig a megtaposott, itt-ott meggyűrt szőnyegeken. „Pont ez a televízió hiányzott nekünk — gondolta — nem elég, hogy összetapodják a szobát, még kettesben sem lehetünk Jóskával”. Azután nyomban megvigasztalta magát. „Jóska akarta annyira és mégiscsak jól el lehet szórakozni vele”. Gondolatban beosztotta az idejét, hogy mikor takarítson és pókhálóvékony ráncocskák futottak össze a homlokán. Ekkor azonban Jóska oldal-

vást ránézett és gyengéden megpaskolta a combját. Ettől nyomban eltűntek a ráncok és cinkos vidámsággal kacintott vissza.

Jóska idősebb húga, Ilonka, a sarokban ült. Nagyot ásított, akkorát, hogy apró kezével el sem tudta takarni a száját. Jó, jó, a magyarok négy gólt rúgtak, a németek hármat, de mi ebben az érdekes? Igaz, Pista is úgy tud izgulni... de most nincs itt. Felállt, s indult a konyhába, hogy id. Bognárnénak, az anyjának segítsen. Bognárné ilyenkor ott érezte jól magát. A konyhában. A menyé sokszor próbálta ugyan lebeszélni arról, hogy helyette dolgozzék, de az anyós nem hagyta magát.

— Hogyne, nem vendégségbe jövök. A fiamnál otthon vagyok, otthon meg dolgozni szoktam. Eredj be Jóskához, fiatalok vagytok, szórakozzatok!

Hozzá indult most Ilonka, de nem állhatta meg, hogy oda ne szóljon Margitkának, a legifjabb Bognár lánynak:

— Ti meg csak bújjatok össze a Lajoskával!

— Bee... — öltött nyelvet Margitka — nem tetszik?

Ilonka szeme szikrát hányt, de nyomban mézédés mosolyt erőltetett az arcára.

— Mondja csak, Lajoska, ma nincs kosaras meccs?

— De... — felelt zavartan a fiú — van...

— Oda biztosan el akar menni?

Lajoska már kinyögte volna az igent, de Margitka megrántotta a kabátujját.

— Ugyan! Ilyen időben?

Ilonka erre megadta a kegyelemdöfést.

— Pedig Kovács Mancsi is játszik...

Lajos fülig pirult, Margitka pedig márványfehérre sápadt, úgy sziszegte:

— Inkább arra gondolj, kinek csapja most a szelet a te Pistád!

Ilonka valami nagy gorombaságot akart felelni, de csak legörbült a szája sarka és kiszaladt az anyjához.

— Első piros oszt — nyilatkoztatta ki Langmann bácsi.

Mohainak jutott. Ügyetlen kézzel kezdett keverni. Idősebb Bognár addig kitekintett az ablakon.

— Azannyát — mondta meglepetten — múlt vasárnap ott még csak gödör volt.

Mind odanéztek. Szemközt háromemeletes kockaforma ház emelkedett, falát sárga csíkok osztották élénk piros meg zöld mezőkre.

— Panel — mondta Jóska — kísérleti épület. A falmezőket egyetlen darabban emeli be a daru. Gyorsan megy, de még nincs egészen kikísérletezve.

— Hogy még mit ki nem találnak — álmélkodott id. Bognár.

— Hja, — adta a fölényest Langmann — manapság, amikor már a Holdat kerülgeti az ember, nem lehet Kőműves Kelemen módjára...

— Mert úgy van az kérem — szólt bele Mohai is keverés közben —, hogy az ember mindig elégedetlen. Most megcsinálták egy hét alatt, de legközelebb már három nap alatt akarják. Ugyebár, mikor mi fiatalok voltunk, milyen nagy újdonság volt a detektoros rádió. Aztán itt van, már nemcsak hallja az ember, hanem látja is. Na tessék kérem, a lapocskák.

Kiosztott, s azzal elmerültek a kártyalapok tanulmányozásában.

Margitka, meg Lajos még mindig úgy ült egymás mellett, mint két kapubálvány. Rá nem néztek volna egymásra. Margitka a szája szélét rágta.

— Én nem tartlak vissza — szólt végre — elmehetsz. Menj csak a...

— De miért... igazán... azt hiszed... — dadogott Lajos.

— Igen, most már tudom, hova tűntél a múltkor.

— Mikor? Én... nem is igaz...

— Meg a koszorúcskán is, igen!

— De nem... Ilonka is csak úgy mondta.

— Csak úgy? Az is nagy mafla, hogy úgy bomlik a szétoló Pistájaért. Minden fiú gazember, ez az igazság. Csak menj, rohanj a... a kosaras nődhöz.

— Koppantottam — mondta halkán Mohai.

Kiguberálták a tizfilléreseket.

— No — szólt Langmann — eddig maga a legszerencsésebb.

A konyhában Bognárné már a tiszta edényeket rendezgette. Gyönyörködve nézett végig a konyhaszekrényen. Ilyent szeretett volna menyasszonykorában, azaz nem is ilyent, mert más volt akkor a divat, de valahogy mindig másra kellett a pénz, aztán jöttek a gyerekek...

— Tudja kedves — mondta Langmannénak, aki már visszajött a borral — úgy szeretek idejönni a fiamhoz. Örül az ember, ha látja, milyen szépen boldognak a fiatalok.

— Bizony — bólintott rá Langmanné — nagyon rendes ember a Józsi, bár az én fiam is olyan lenne. Hajaj... No, beviszem ezt a borocskát, jobban megy tőle a játék.

Ilonka csak gubbasztott a konyhaszéken. „Józsi, a mintaférj” — gondolta lebiggyesztett szájjal. „Az egyetlen aranyos fiúnk, mintha a lány nem is lenne ember”. Aztán széttöredezték a gondolatai és csak képek villantak fel. Pista, ahogy két hete, amikor elbúcsúzott, visszamosolygott az autóbusz ablakából, Szemákné a szabászatból, ahogyan rávillantotta a szemét, mert selejtet csinált, Margitka ahogy éppen a nyelvét ölti rá nagyduhösen... „Mennyi bosszúság, milyen keserves is az élet”.

— No, kislányom — szólt rá az anyja — te meg menj és add ki nekik a poharakat.

— Hogyne — vont a meg durcásan a vállát — ott az Ida, az a háziasszony... Én nem turkállok más szekrényében.

— Ej, ej, kislányom — csóválta fejét id. Bognárné —, hát téged ki bántott, hogy ilyen vagy?

— Ki? Mindenki! Igenis, a maga aranyos, egyetlen kislánya, a Margitka, az a kis fölfuvalkodott, szemtelen béka, meg szeretett menyje, az Idácska, aki csak dorombolni tud a Jóskájának, igenis, mindenki csak engem frocliz, ha tudni akarja.

Bognárné erre csak megcsóválta a fejét, s elindult, hogy odarakja a poharakat a kártyázók elé, mert amíg azok az ultit kergetik, se látnak, se hallanak.

Hiába ment. Ida már kirakta a poharakat. Saját magának is egyet. Örült, hogy valami tennivalója akadt. A sóspogácsát is elővette, de nem tudta, hova tegye, mert az asztalt a poharak meg a kártyák egészen elfoglalták.

— Vegyenek — kínálta körül — erre jól lehet inni.

Langmann kiemelt egyet, beleharapott és letette az asztalra. „Söpörhetem a morzsákat” — gondolta Ida, de azért mosolyogva kínálta tovább a többieket.

— Ne zavarj most — dörögte Jóska, mikor az orra alá dugta a tálát — nem látod, hogy betlit mondtam?

Apósa kettőt is vett, mert ő osztott, egy pogácsa nyomban eltűnt erős, sárga fogai között, s közben atyailag ráveregetett menyje farára.

— Ez igen — dünnyögte —, ez finom.

Nem lehetett pontosan tudni, hogy mire érti, de id. Bognárné tréfásan megfenyegette az ujjával.

— Te, te... egészen elrontod a fiatalokat.

Odakacsintott Margitkáék felé. Bognár két korttyal leöblítette a pogácsát és felnevetett.

— Azokat? Ugyan mama! Lehet a mai fiatalokat elrontani?

Margitka, meg Lajos még mindig nem néztek egymásra.

— Hát ti? — szólt rájuk Bognárné — csak nem unatkoztok?

— Dehogyan Bognár néni — felelt szolgálatkészen Lajos — a Jóskának szurkolunk, hogy sikerüljön a betlije.

— A Jóskának? — húzta el a száját Margitka — azt hiszem, szívesebben szurkolnál a kosaras lányoknak. Nem is tudom, miért nem még.

— Te, te kis méregduda — pörölt rá Bognárné — csak nem zavarnád el a vendéget? Nemsokára kezdődik az esti műsor, azt még megnézzük.

— Azám — szólt oda Ida is — a Don Juan megy, Fernandellel, azt meg kell nézni.

Margitka erre is csak a vállát vont meg durcásan, tánczenét keresett a rádióban és Lajosnak hátat fordítva ringatózott székén a zene ütemére, mintha egyedül lenne. A fiú csak ült tovább a szék sarkára csúszva, mint aki menni készül. Ida azonban markába nyomott egy poharat.

— Csak nem fog nálunk unatkozni — mondta és koccintott vele.

Jóska elbukott a betlijével.

— Sebaj — mondta Langmann, miközben besöpörte a pénzt — akinek nincs szerencséje a kártyában...

— Ez igaz! — pödörte meg a bajszát id. Bognár és a menyé felé pislogott.

— Csacsi maga Lajoska — suttozta éppen Ida —, maga még azt hiszi ugye, hogy „csak egy kislány van a világon”.

A „csak egy kislány”-t már dúdolván súgta. Lajos felhajtotta a poharát és kamaszos merészséggel a fiatalasszony szemébe nézett. Ida sikkannva felkacagott és visszatelepedett férje mellé.

Jóska bosszúsan keverte a kártyát és arra gondolt, hogy jó lesz ezt az egész vásárnapi vendégeskedést megszüntetni. Nem merte pontosabban megfogalmazni, hogy miért.

— Nemsokára kezdődik a műsor — mondta osztás közben.

— Helyes, piros ász oszt, nem oszt — hagyta helyben Langmann szomszéd.

Mohai bácsi elgondolkozva forgatta a kártyalapokat. Kis irigységgel gondolt arra, hogy neki is ilyen szép kis családja lehetne már, ha annak idején az asszony... A zöld király vállá mögül Rudenz Ulrich kukucskált rá megértő pillantással, de Mohai bácsi elfelejtette bemondani a huszat.

Késő őszi, esős vasárnap délután volt. Korán sötétedett. Tízen gyűltek össze a kis lakásban, hogy távoli események szemtanúi lehessenek. Közülük hárman boldogok voltak, hárman elégedettek és négyen érezték magukat szerencsétlennek. De valamennyien tudták, hogy este tizenkilenc órakor kezdődik a műsor és hétfőn reggel kezdődik a munka.

Este hétkor Jóska megcsavarta a készülék gombját.

— Szia, kisanyám — üdvözölte a bemondónőt, aki ezúttal sem sértődött meg, hanem személtelenül mosolyogva folytatta mondókáját. Onnan, a képernyőről csak annyit láthatott, hogy tíz ember ül karéjban a készülék előtt. Tíz ember, aki távolba lát.

Timár György

Odisszeusz megtérése

Amikor végre elmaradt az ország,
és dőlyffel tártam szélnek a vitorlát,
hogy kedvemnél is erősebb hajóm van;
mikor Poseidon tépte evezőmet,
s áldozni véltem a férfi-erőnek,
akkor voltam a leggyöngébb valóban.

Bárkám, az izmos szálfenyőkből ácsolt,
széthullt; s mily szármalmas kakaskodás volt
a hősi küzdelem az Egyszeművel!
a sertésekké rontott harci társak
közt magam voltam — s a fanyar varázslat,
amit az ösztön torz reflexe művel.

S mikor Kalipszo lomhán és tűnődően
ölére vont, hogy tombolt férfi-gőgöm!
Halandó voltam, s lett belőlem isten.
Megittam ezüst rezgőnyárfa-hangját;
a tág vizeknél perzselőbb kalandvágó
hajtott felé, hogy magam istenítsem.

Már ősz volt, hogy a szikkadt, letarlott fák
zúgása mögül kihallatszott rokkád
zöngése, s akkor megértettem újra,
hogy dőlyfömmel csak hívságom kíméltem,
a te károdra, szörnyű gyöngeségem
fonalak közé zuhant vértanúja.

Te vagy az otthon, hova visszatérni
boldog-megverten, sírva fut a férfi,
mint izzadt vándor ismerős folyóba.
S tudom már: eztán bármi harcba szálljak,
ott marad sima kérők közt, tenálad,
a te válladon az igazi próba.

Lovász Pál: Versvázak, kisversek

Mérce

Mindegy neved, fajtád, apád, anyád.
Mi célod? tetted a köznek mit ad?:
ez lényeg: evvel mér majd meg hazád

Út, ösvény

Tudásod térségbontó távcsövét
a világmindenségre szegezed;
csillagködök útjára rátalálsz —
emberséged ösvényét hol leled?

József Attila

Koráról szépet, jót nem mondhatott.
Megvárta Szárszónál a vonatot:
pénze nem volt, jegyet nem válthatott,
az égbehajló sínekkel megalkudott,
s a Parnasszus csúcsára utazott

Kard

Világ képét vérben szabta,
népek sorsa csonkult rajta.
Most falon függ, rozsdás emlék —
minden fegyvert mellé tennék

Vén Don Juan

Hetven éves. Fennhangon dicsekszik:
nőt akár még mindennap ölel.
Műfogsora éjjel a pohárban
zárul, nyílik: nászdalt énekel

Dramolet

Gyorsat gyorsabb s azt még gyorsabb
[előz,
miközben a célt néző akarát
— mint hang a fény mögött —
a bős iram váltóin lemarad

Politikai alchimista

Vegykonyhájában holt eszmét kavar,
hozzád népek kebléből csapolt
élet-elemet, vér-könny-párlatot,
old, köt, megváltást kotyvaszt, —
[aranyat csikar.
Edénye ágyúcső, tüze hasadt atom —
műhelyéből égig csap a lila korom

A vezér

Örökké rettegett, kis gyáva volt,
s féltében egyszer óriást kiáltott.
„Hős hang” — mondták — „vezérnek
[született”,
s hoztak neki babért, jogart, palástot

Epigon

A mester léptét, nyomát figyeli,
már minden porcikáját ismeri,
s taglejtése, bölcs homlokának ránca,
haja, gallérja: — teljes hasonmása.
De szól, a hallgatást nem bírva már —
s kiszáll torkából a mátyásmadár

Bojár Iván

Irodalom papír nélkül

A cím nem zsurnalisztikai babérokra pályázik, csupán azt kívánja jelezni, hogy az alábbiakban az író olyan feladatairól lesz szó, amelyek során az írói készség, szándék és hitvallás végeredményben nem-irodalmi formában jut el a közönséghez.

Mit is értünk papír-nélküli irodalmon? Bizonyos fogalomszűkítést kell végrehajtanunk. Olyan szöveget értünk irodalmon, legyen az írott vagy íratlan, a dobogóról hallható, vagy néma, amely az emberi lét szempontjából lényeges gondolatot hordoz, s ezt a tartalmat képes akár fogalmi, akár más formában hatásosan közvetíteni. Természetesen ez a hatás nem pillanatnyi, hanem időben és térben távolabbra hat, gondolatot közöl, érzelmet és gondolatot mozgat s mozgósít valami ellen, vagy valami érdekében. Ezt a fogalomszűkítést végre kell hajtanunk, mert csakis az ilyen irodalommal kívánunk foglalkozni, ha nem tagadjuk is egy könnyed vígjáték vagy operett, mint üdültetési eszköz, biológiai-lag jótékony hatását, társadalom-egészségügyi szerepét (azzal a megjegyzéssel, hogy a túlzott üdülés az eltunyuláshoz, az izomzat szétlazulásához vezet). — Papírnélküli irodalomnak pedig a színház, film, televízió és hangjáték szövegét nevezzük, távolabbról pedig az olyasfajta gondolatot, mely némán bár, de írói szándékból fakadóan objektiválódik a szerepalakításkor, mint pl. a pantomimban.

Ahogy leszűkítettük az irodalom fogalmát általában, úgy leszűkítjük jelen mondanivalónk szempontjából is, és a fentebb említett papírnélküli irodalmi kategóriákból csak azt ragadjuk ki, ami bennük közös, vagy legalábbis közös lehet — a drámát. Így nem beszélünk sem a hangmontázsról, sem a mozgóképmontázsról, sem más hasonló jelenségekről.

Nem szándékunk, hogy kimerítő összehasonlító-esztétikai fejtegetésekbe bocsátkozzunk az amúgyis szűkreszabott keretek között, — célunk csak az, hogy néhány gondolattal elindítsunk egy remélhetőleg termékeny eszmecserét.

A négy testvér: a színház, film, hangjáték és televízió közül bennünket a legidősebb, a színház érdekel közelebbről, ennek sorsát, testvéreihez való viszo-

A történelem nem egy példát szolgáltat arra, hogy a hódítók végül behódolnak a meghódítottaknak s átveszik annak nyelvét, kultúráját. Úgy tűnik — az élénk nemzetközi viták erre engednek következtetni, — hogy mindaz a „váltság”, „torzulás”, amit manapság a színház terhére írnak, részben nem egyéb, mint ilyen behódolás. De — és erre még visszatérünk — csak részben az.

Kétségtelen, hogy a film megjelenésekor a színház hatott a filmre. A film — ha egyáltalán mutatkozott benne művészi szándék — kezdetben csak fényképezett színház volt. Javarészt ez még a film műfaja első kikísérletezőjének, Griffithnek híres *Intolerance*-jában is. Ettől kezdve azonban egyre sajátosabban bontakoznak ki a film arcvonásai, míg ezzel párhuzamosan — így pl. Brecht-nél, különösen munkássága kezdetén — mind erőteljesebben mutatkozik a némafilm hatása a színház dobogóján. Ez a folyamat azonban nem pusztán technikai-formális, hanem mélyebb történelmi szükségszerűség hívja létre, teszi lehetővé. Mélyre kell hatolnunk az időben, hogy megérthessük e jelenség lényegét.

A dráma lehetőségei a dramatikus jellegű epikai szövegrészletekben már adva voltak. A dramatikus szöveg, a *párbeszéd* és a konfliktus alapjául szolgáló *cselekmény* szerves része az elbeszélő irodalomnak is. Ha feltesszük tehát a kérdést, hogy hol kezdődik a dráma és hol végződik az epika, akkor nem ezt a két komponenst kell ismérvekként felsorakoztatnunk. Lényegesebb különbség az, hogy az epikában végbemenő cselekmény, a benne lezajló párbeszéd a múltban történik, ezzel szemben a színházban *jelenidejű*, vagyis a két műfaj között a szemlélet *időbeli távolsága* az első döntő különbség. Itt most drámáról s nem a színjátszásról (az elbeszélés és megjelenítés különbségéről) beszélünk, hiszen éppen a jelenidejűség az, ami alkalmassá teszi a dráma szövegét arra, hogy cselekvő személyek révén képszerűen megelevenedjék, a szó absztrakt fogalmisága szerepekben objektiválódjék.

Hagyjuk figyelmen kívül a kultikus színjátszást és a görög dráma kérdését, nézzük csupán az autochton európai fejlődést! A középkori keresztény szövegdráma akkor válik színpadképessé, amikor a Szentírás és a Legendárium epikája a jelenidőbe lép és az epikus elbeszélésében eleve adott dramatikus, párbeszédes lehetőségek, pl. a húsvéti *Quem quaeritis*-ek esetében tényleges cselekvéssé válnak.

A középkori szent dráma, a *sacra rappresentazione*, a *passio*, a *mysterium* színpadi megjelenési formájában képmozgáson alapszik, a cselekmények időbeli egymásutánja térbeli egymásmellettiességgé transzponálódik, akár úgy, hogy a jeleneteket kocskira helyezik és azok, vagy pedig a drámát megtestesítő körmenet vonul el a nézők előtt, akár úgy, hogy a nézők vonulnak helyszínről helyszínre a stabilan megépített dobogókon egymás mellett játszódó jelenetek elé.

Ezeket az egymástól elszigetelt jeleneteket előbb a pap, majd a konferáló herold, esetleg maga a játékvezető *procursor* magyarázata fűzi szerves egésszé. De míg a jelenet jelenidejű cselekvés, addig az összekötő szöveg múltidejű epika; csupa „történt” és „vala”.

További fejtegetéseink szempontjából talán elsősorban ez indokolja, hogy kiindulási pontul a középkori egyházi drámát válasszuk és ne a szimmetrikus szerkezetű görög drámát a maga kórusával. A kórus ugyanis nem összekötő-magyarázó szerepet tölt be az illusztratív részletek között, hanem maga is aktív részese, kérdés-felvetője és megválaszolója, mozgatója a klasszikus görög drámának. A kórus viszonya a dráma szereplőihez így egészen más, mint a *narrator*-szerepű *procursor*-é. A kórus antitézise a hősnek, vele dialektikus kapcsolatban áll s nem szorítkozik a bemondó, vagy a kommentátor puszta szerepére.

Az összekötő szöveg ilyen „múltidejűsége” érthető. Az egyházi ideológia — mindig utólag szankcionálván a szenteket és csodákat — kénytelen megelégedni a tartalmában múltidejű történeteknek ilyen műtszerűen elhangzó tolmácsolásával.

Ezzel szemben a csiráiban bontakozó, népi gyökerekből táplálkozó világi dráma, a farce és a commedia, amely kezdetben csak a szent történetek elkárhozási és pokolbéli jeleneteiben öltögetheti csúfondáros nyelvét a hatalmasságok, sőt maga a feudális hatalom felé — mindenkor jelenidejű. Olyannyira jelenidejű és akutális, és idővel annyira eluralkodik a szent drámán, hogy azt az egyház végül mindenestől kénytelen a templomból a piacra száműzni. Ekkor kezdi meg diadalútját az európai dráma, amely immár nemcsak formálisan jelenidejű, de tartalmában is aktuális, sőt ez az aktualitás magára a vallási ideológiára is áttérjed. A hitvitázó drámában immár az egyház belső kérdései is a jelenidőbe lépnek. A jelenidejűség dramaturgiai alapkövetelménye ettől kezdve két irányban fejlődik.

Az egyik ág Shakespeareba torkollik, benne teljeseedik ki. (S nem véletlen, hogy Shakespearet majd csak a *középkorért* lelkesedő romantika fedezi fel újra.) Shakespeare a középkori *szimultán színház* eredményeit összegezi egy magasabb, korszerű szinten, az új tartalom szolgálatában.

Míg a középkori színház szimultaneitása térbeli egymásmellettiesség és múltidejű jellegű, addig Shakespeare a jelenidejű és *egyidejű* cselekvések szimultaneitását valósítja meg.

A színház, illetve a színpad szerkezete és a dráma szerkezete mindig kölcsönhatásban áll egymással. A történés térbeli elhelyezése és a történés időbeli tagolása szükségképpen alkotnak egységet. Térbeli egység cselekvésbeli egységet, térbeli felbontottság időbeli bontottságot kíván vagy tesz lehetővé. A középkori dráma zárt színhelyekkel dolgozott. Egy-egy színtéren egy-egy időbelileg egységes cselekmény kapott helyet, ezért kerültek az időben egymásutáni jelenetek térben egymás mellé.

Aligha tévedünk, ha megkíséreljük azt a megállapítást, hogy Shakespeare színpadáról nem a pénzhány, vagy a technikai felkészületlenség számúzte a díszletet, hanem az a körülmény, hogy a shakespearei dráma különböző színhelyeken egyidejű párhuzamban játszódó cselekményei nem túrték meg azt. Shakespearenél tehát a költői nyelv, az írói leírás pótolja a helyszínek színpadi felvonultatását, egyúttal csak ez a módszer teszi lehetővé számára egységes és állandó játékszín mellett a térbeli csapongást. Ez a színpadi tér, szükségképpen nem realizált helyszín, hanem *dramatikus tér*, amely a sajátos shakespearei dramaturgiához igazodik.

A fejlődés másik irányát nem az író dramaturgiai szándéka, hanem a *valóságos* színpadi tér támasztotta követelmény szabta meg. A tér hasonlította magához a dramaturgiát s a téri egység követelte ki magának az időbeli és cselekvésbeli egységet, ez a hármas egység a francia klasszikusokban kristályosodott ki. Büchnert és Kleistet kivéve — ne számítsuk ide Goethe Faust-ját és Madách Tragédiáját — nem is történt kísérlet e klasszikusnak elismert egység szétrobbantására egész századunkig.

E század technikai lehetősége — hogy kiindulási pontunkhoz visszatérjünk, — elsősorban a némafilm, új lehetőségeket tárt fel a színház előtt is. Mindenekelőtt a vágás-technika, a montírozás az, amely az új dramaturgiát létrehívja, akár az egyes jelenetek egymásutáni sorát tekintjük, akár az egyes jeleneteken belüli képvágásokra gondolunk.

A film képes arra, hogy ugyanazon a színtéren (a vetítövászonon) korlátlan számú teret vonaltasson fel, s képes egyúttal arra is, hogy ugyanazon a helyszínen belül az idő múlását érzékeltesse. Amikor egyidejűség hatásával távoli

terek és távoli cselekvések sorakoznak egymás mellé, ugyanakkor évtizedek múlhatnak el percek alatt.

Mindazt a változást azonban, ami a modern dráma szerkezetében végbe ment, mindazt, ami a színpadi előadásformában változott, nem tulajdoníthatjuk kizárólag és közvetlen a film hatásának. Párhuzamos jelenségeknek lehetünk tanúi. Ez a jelenség az idő újszerű problémájának — mely probléma társadalmi gyökerét feltárni ehelyütt nem feladatunk — felbukkanása a filozófiában és a művészetben; így Bergsonnál és Proustnál. A monologue interieur szubjektív ideje Joycenál jelentkezik legtisztább alakjában, míg az objektív idő párhuzam-síkjaait Dos Passos szimultán módszere ábrázolja, ezt megelőzően pedig a szubjektív és objektív idő szimultaneitása már Appollianaire költészetében világosan jelentkezik. Nagyon jellemző, hogy még a képzőművészet sem marad érintetlen. A futuristák a jelenségek időben változó képét igyekeznek a képsíkon egymás mellé rögzíteni, míg a kubisták a fixen álló tárgyat „járják körbe” az időben s az így nyert képeket térítik egymás mellé.

Emellett a film — hogy Balázs Béla terminológiájával éljünk — feltárta a dolgok mikrofiziognómiáját. A nézőkhöz közelkerülnek a tárgyak, amelyek a színpadon a kelléktömegben elvesztek, de amelyek fontossága a cselekmény szempontjából — gondoljunk Desdemona kendőjére, vagy Pirandello Hat szerepéből a heverőre — felér a színészi szerep fontosságával. Miközben a film feltárta a tárgyak „lelkét”, azalatt új látásmódhoz szoktatta a nézőket, megtanította őket a *pars pro toto* megértésére.

Ez a „közel-látás” a színpadon is új lehetőségeket teremtett. A régi színház — és ebbe a világítástechnika fejletlensége is belejátszott — csak a teljes színpadi tabló bemutatására volt képes, s ha a film lényeges ismérvének a közel-látást mondtuk, úgy a régi színházi látásmódot „távoli-látásnak”, totál-képek látásának nevezhetnők.

Nos, a színház valóban sokat tanult a filmtől. De nem volt igazuk azoknak, akik a színház jövőjét a filmtől féltették. Éppen a színház életképességét bizonyítja, hogy létéért való küzdelmében elsajátította vetélytársa eszközeit, azokat a számára is alkalmas fogásokat, amelyekkel a film — ez az óriási tömegeket mozgósító műfaj — szoktatta új látásmódra a társadalmi összetételében is új nézőközönséget.

Így a drámaszerkesztésbe is bevonult a cselekmény jelenet-sorra bontása, a film-snitt. A közel-látás a lényeges részletek kiemelését tette szükségessé a dramatikus részletekben és a környezetkép részleteiben egyaránt. A felvonás helyébe a jelenet, a naturálishan teljes díszlet helyébe a jelzés lépett, a pillanatnyi cselekmény szempontjából lényeges színész kiemelését pedig a fejlődő világítástechnika tette lehetővé.

Brecht-nél mozgó feliratok formájában még a némafilm összekötő szövegei is megjelennek, hogy azután átadják helyüket a különböző kommentátoroknak, narrátoroknak.

De ki ez a narrátor? Egy Berdjajev reakcionárius új-középkor látomásából előlépő herold, procursor, vagy lelkész talán? Hasonló valaki, csak éppen a spirális vonalú fejlődés egy másik szintjén áll.

Nem véletlen, hogy Brechtet iktattuk gondolatsorunk élére s nem a freudista expresszionistákat, vagy a párisi avantgarde újabb nemzedékét. S nem véletlen — bármily furcsán hasson is — ha Brecht neve, a film és középkor fogalma egymás mellé kerül. A brechti felirat, a narrator és a középkori pap társadalmilag azonos jellegű funkciót töltenek be; egy agitatív, ideologikus tömeg-színház

szócsövei. Különbség azért — tévedés ne essék! — van közöttük. Amint különbség van a középkori vallásos színház *misztikus szöveg-* és *térszimbolikája* és a — nevezzük egyelőre így — brechti színház *realista parabolája* között. A narrátor szerepe nem az, hogy kényelmes összekötést biztosítson a lazánfűzött jelenetek között, hanem az — s ezt már csak a XIX. század merő szórakoztató iparrá züllött rutin-színházának nagyipari szemszögéből méltányolhatjuk igazán — hogy a közönséget minduntalan kiragadja a „színházi kábulat”-ból, az „elandalodás”-ból. Így, a Verfremdungzeffekt révén, figyelmezteti Brecht mondanivalójának aktualitására, ösztönzi gondolkodásra a nézőket, így teszi őket a cselekvés aktív részeseivé, együttjátszókká.

Ami mindebből, mint jellemző tünetből számunkra pillanatnyilag érdekes, az az, hogy a technikai fejlődés éppen akkor teremtett új lehetőségeket, amikor ezekre a lehetőségekre az átalakulás érdekében a színháznak amúgyis szüksége volt. Így tudott kilépni a gyönyörködtetés kapitalista üzemének korlátaiból, hogy ismét a világnézeti meggyőzés, a társadalmi haladás szolgálatába állhasson. És ehhez a szolgálathoz a színháznak új pszichológiai hatáseszközökre volt szüksége.

Éppen ezek a *hatáseszközök* azok, amelyekről szólni kívánunk, ezért kényszerültünk a fenti kitérőre. Lenin világosan ismerte fel a helyzetet, amikor a filmet jelölte meg a világnézeti agitáció legfontosabb művészeti eszközeként. Miért válhatott a film, amely pedig teljesen új látásmódot kívánt meg az esztétikailag amúgyis iskolázatlan tömegektől, a legnagyobb hatású, ma már százmilliókat mozgató műfajjá? Azért, mert benne fokozott mértékben jelentkezik az a lehetőség, amely tulajdonképpen a színházban is adva volt; a szöveg, a kép és a hang egyidejűleg ható szuggesztivitása. Ehhez járul még az is, hogy a rendező és az operatőr kényszerítő erővel tereli a néző figyelmét a lényeges mozzanatokra, csakis azokat emeli ki és hozza közel, s nem engedi meg, hogy a figyelem mellékes területekre kalandozzék. Ezzel kapcsolatban mutatkoznak a papírnélküli irodalom problémái is.

Meg kell ismételni azt a ma már talán közhelyszerű megállapítást, hogy a színház nem azonos a drámai irodalommal, a színházra nem alkalmazhatók az irodalom-esztétika kategóriái. Mindig is volt dráma nélküli színjátszás, mint ahogy van színpad nélküli könyvdráma is. Van néma színház, amely szándékában és eredményeiben költői akkor is, ha nincs hallható szövege, s van hangos színház, amely nélkülözi az írói gondolatot akkor is, ha szereplői szüntelen párbeszéddel mulatják az időt.

Fejtegetéseink során egymás mellé helyeztük a színpadi tér és a dramaturgiai felépítés problémáját. S ha úgy igaz, hogy a kettő szükségképi kapcsolatban van egymással, — amit remélhetőleg sikerült bizonyítanunk — akkor ebből az is következik, hogy a színpadi író feladata, alkotói módszere merőben más, mint a könyvpróza vagy a költészet művelőé.

A színpadi (film és televíziós) író szöveg-alkotása *alaplehetőség*, amelyhez az írónak magának eleve figyelembe kell vennie a majdan hozzájövő három tényező, a kép, a hang és a színész jelenlétét. A kép és a hang — mint mondtuk — a filmben fokozott szerepet töltenek be, bár jelenlétük — a kép esetében mindenesetre — a színházban is döntő fontosságú.

A színházban az író által alkotott szöveg térben jelenlévő, vizuálisan érzékelhető színészek ajkán hangzik el. Egyszerre él a szöveg (annak hangzása, hangsúlya, akusztikája) és a kép, ahogyan és ahol a beszélő megjelenik. Ezek együttesen fejezik ki, vagy kölcsönösen ronthatják le az írói gondolatot.

A színpadi szituáció egyúttal képhelyzet is, amelyre a képalkotás törvényszerűségei: ritmizálás, tömegelhelyezés, szín és ma már a fénykezelés szabályai érvényesek. De ez a színpadi kép nem rokon a falon lógó statikus festménnyel, hanem képként érzékelhető színes, dramatikus tér, mozgó képelemekként cselekvő személyeket magába ölelő *cselekvő tér*, — szereplő maga is.

A régi színház statikus díszlet-keretével azonban a fejlődés logikája folytán vált a színpadkép ilyenné. S ez fokozott terhet ró az előadás egésze szempontjából legfontosabb személlyé előlépett *rendezőre* is. Helyesen tolmácsolni az írói gondolatot, sőt azt fokozottan érvényre juttatni — ez a rendező feladata. De a rendező csak második személy a drámaíró mögött. A filmnél az alkotói elsődlegesség kérdésében azonban sajnálatos szerepcsere történt, illetve kettévált a megfogalmazó és a véglegesen kivitelező személye, a filmíró elszemélytelenedett s a helyét a rendező, a film szuverén ura foglalta el. Az íróra az ötlet-gyártás és a dialógus megírásának feladata maradt, de a mű egészének koncepciója kisiklott a kezéből. Ez a filmnek, mint gépművészetnek a kapitalista termelésen belüli jellegéből következett, habár a jelenlegi állapot nem feltétlenül szükségszerű és hisszük, hogy nem is végleges.

A filmgyártás *technikai ismereteket és szervezési készséget* követel s emellé képszerű látásmódot: ezekkel az erényekkel az írók nem mindig dicsekedhetnek. Másrészt a rendezők — tisztelet a kivételnek — az írói szövegből csak a cselekményt látják meg, a fogalmazás hangvételére pedig gyakran érzéketlenek. Nem utolsó sorban ez lehet az oka annak, hogy az évi sokezres filmtermelési világ-átlagban oly elenyésző arányban találhatók valóban művészi, maradandó értékek. Sokkal gyakoribb a minőségi munka akkor, ha a film írója és rendezője ugyanaz a személy, elég ha Chaplinre, Orson Wellesre, Lamourissora, Fellinire, vagy Zavattinire utalok s nem utolsó sorban Eisensteinre, aki jóformán maga írta hangos filmjeit is.

Az egészségtelen művészeti munkamegosztáshoz az iskolai esztétikai oktatás elégtelensége szolgáltatja az alapot, nemcsak nálunk, hanem világszerte is.

Jóllehet a *synesthesia* jelenségét, vagyis azt, hogy bizonyos irodalmi formáknak bizonyos képzőművészeti, illetve zenei pontos megfelelőik vannak, az esztéták régen tudják és hangoztatják, mégis az iskolai oktatásban az irodalmi, zenei, képzőművészeti tanulmányok elszigeteltek. Pedig a határok felismerésére, az azonosságok kitapogatására, szinte kánonszerű megformulázására éppen a papírnélküli irodalmi műfajok művelőinek lenne legégetőbb szüksége. A wagneri értelmű Gesamtkunstwerk létrejöttének e belső azonosságok feltárása az alapfeltétele. Mindaddig, amíg ez nem történik meg és e studium nem vonul be a művészi főiskolákra, nem remélhetünk egyebet, mint az egymástól elszigetelt szöveg, kép és hang kényszerű társbérletét egyazon művön belül. Ez egyaránt áll színházra, filmre, televízióra. Mindhárom igényli a komponensek tudatos együtt-kezelését, legyen ez az együttes kontrapunktos, vagy homofon.

A színház nemcsak a filmtől tanult, hanem a hangjátéktól is, és különösen a késői expresszionista dráma élt bőven a hanghatások lehetőségeivel. A színház többé nem szorítkozott a hangutánzásra, hanem a belső élmény és indulat, a pszichológiai folyamat akusztikai aequivalenseit kereste. Ez kihatott a szövegmondásra is. Ebből csak a dramaturgiai szükségletnek megfelelő aláfestő kísérőzene maradt meg.

A televízió problémája ez idő szerint még színházi, vagy filmprobléma. sajtós karaktere nem alakult ki. Itt csak annyiban említjük, amennyiben a papírnélküli műfajok közé sorolható és mint olyat, amely még gondot fog okozni

a televíziós-dráma pionírjainak. Kérdéseivel a magunk részéről más alkalommal kívánunk foglalkozni.

A papírnélküli irodalmi műfajok, a különböző drámák, nem tisztán irodalmi kategóriák. Többféle elem ötvöződik, vagy legalábbis megkísérli, hogy ötvöződjék bennük. Ez adja a sajátosságukat, s ez jelenti egyúttal a veszélyt is művelői számára.

A színház mindig is két pólus között hánykódott. Egyik oldalról a *revű-szerűség*, a tiszta kép-hang színház puszta ornamentalitása, meddő dekorativitása, másrészt az írói mondanivalóban és művészi telítettségben gazdag könyv-dráma *színpadképtelenségének* veszélye fenyegette. Meddő lenne arról vitázni, hogy a színház élhet-e a filmtől ellesett vizuális és akusztikai hatáskereső eszközökkel, mint ahogy meddőnek ígérkezik minden a „tiszta” színház soha-nem-volt műfajával kapcsolatos védőbeszéd. A ma színháza ténykérdés, itt van, számolni kell vele. A kérdés az, hogy képes-e a tömegeknek szóló művészet feladatát betölteni, képes-e megtartani összetevőinek egységét, vagy pedig széthullik darabjaira? Ezeknek az összetevőknek és hatástényezőknek a vizsgálata sürgető műhelyprobléma.

A közömbösség a papírnélküli irodalmi műfajok pszichológiai hatástényezőivel szemben — esztétikai fegyverletétel a dekadencia, a kiábrándultság és a teljes nihilizmus előtt. Ezeknek az írói képviselői ugyanis kitűnően bánnak hatáskereső eszközökkel és inkább ezek segítségével, semmint műveik tartalma révén tudnak sikert aratni, képesek megragadni nézőiket. Ha elutasítunk is minden önmagáért a kísérletért történő kísérletet, annál károsabbnak érezzük a kísérletező kedv minden csorbítását. Mert nem az új hatástényezők kiküszöbölése, hanem azoknak jó célra való felhasználása jelenti a helyes utat. A formai igényesség, a hatásosság formai feltételeinek keresése nem formalizmus és nem is antirealizmus. A forma önmagában nem formalista és nem antirealista, mint hogy nem is realista. Ezek bármelyike csak a tartalomhoz való viszonyában lehet az.

A drámaírónak, aki nemcsak író, hanem *homme du theatre*, valamennyi hatástényezővel számolni kell éppen saját gondolatainak minél plasztikusabb kifejtése érdekében. Mert csak a hatni-tudó színház képes tömegeket mozgatni, képes eleven hivatását betölteni. Ezért is fektettünk fokozott súlyt a hatástényezők vizsgálatára, a formai-technikai problémákra.

S tehetjük ezt bizvást, mert úgy gondoljuk, hogy eszmei-tartalmi problémáink tisztázódtak, a körvonalak világosak, s ha azt mondjuk, hogy a ma színháza, akkor az számunkra egyet jelent: a nép színházát, eleven társadalmi kérdéseink színházát, a jövőt tudatosan építők színházát, azt a színházat, filmet és televíziót, amely a mát szolgálva a holnap új emberét készíti elő.

Bényei József

Dédnagyapám

Szépbeszédű Varga János
úgy elcsüggedt poshadt sorsán,
átdobta a rossz istrángot
lombjaghullató diófán.

Háromhetes szakállára
ráhullott egy pityang pelyhe,
s mire szürke lett a messze,
nagy csöndesség megölelte.

Orosz költők

Lermontov: Vitorla

Távolban egy fehér vitorla
villan a tenger kék ködén;
ott messze merre fordul gondja?
s honában mit hagyott szegény?

Süvölt a szél, hűs hullám éled,
ropog az árboc s félredől,
jaj, nem kutat már boldog révet,
és nem fut boldogság elől.

Alant azúr víz fénye-árnya,
felette tűző nap-arany,
de lázad ő viharra várva,
mert a viharban béke van.

Puskin: Dajkámnak

Komor napokban gyámolítóm,
dajkám, elaggott drága nő!
Vársz réges-régen híven-hívón.
Körötted mély magány s fenyő.
Tiszta szobádban — élet őre! —
szomorkodsz az ablak alatt,
ráncos kezed a kötőtűre
elkészve vet már hurkokat.
Kinézel a kapun, — feledtem
azt én — ott a fekete út.
Balsejtelem s a gond szívedben
szül egyre újabb mélabút.

Puskin: A rab

Rácsnál ülök, börtönöm nyirkos odú,
van társam is, egy fiatal, szomorú
sas; szárnya csapong szabadon, maga rab,
s döghúst cafatol a szűk ablak alatt.

Csak tépi, cibálja, de közbe benéz
hozzám; hunyorit, s a szemével igéz,
a gondolat egy, s noha szólna is ő,
most szárnya sugallja: „Jer, itt az idő,

szálljunk, mi szabad madarak, oda hol
felhőt tapogat a fehér hegyorom,
szálljunk csoda-tengerek kék peremén,
ott, hol csak a szél, aki jár, — no, meg én”.

Gorkij: A Viharmadár dala

Fönt, a tenger szürke síkja fölött a szél felhőt halmoz.
Fellegek s a zord vizek közt Viharmadár szállong büszkén:
fekete villám az égen.

Szárnya hol hullámot érint, hol az égig surran nyílként;
víjjog, s hangja hős örömét a fellegek átalérik.

Vihart kíván kiáltása. Harag tüzét, szenvedélyt s a
győzelem szent hitét hallják szózatából most a felhők.

Sír a sirály; sóhajt, reszket a vész előtt, s habok hátán
hánykolódik, rejti félszét el a mélybe, ha vihar jön.

Pehelyréce gyámolatlan sopánkodik, tőle távol
van az életharc gyönyörje, őt a mennykő megriasztja.

Peckes pingvin gyáván gyűri hájas testét szirt részébe,
csak a büszke Viharmadár röpköd bátran, szabadon a
tajtéktől ősz tenger felett.

Egyre lejjebb süllyednek a komor felhők a víz fölé,
s tornyosul, zeng, zúg a hullám: szembe száll a mennydörgéssel.

Mennydörög már. Széllel vitáz s nyög a tenger, habzik mérge.
Fúj, dühöng a szél, és gyorsan ölre kapva hullámaít
vad haraggal veti, dobja a sziklákra: mind szétzúzza
cseppnyi smaragdzöld szilánkra.

Viharmadár szállong, víjjog, — fekete villám az égen, —
nyílként szúrja át a felhőt, majd a habot tépi tolla.

Fennen szárnyal mint a démon, — éjjekete, büszke démon,
Viharhírnök, — s nevet, zokog,
felhők között felhőn nevet, s boldogságtól zokog, zokog.

Éber démon! Hallja már rég: fárad, fogy a dörgés dühe,
s hiszi, hogy napfényt a köd nem rejtheti, nem... nem rejti el.

Szél süvöltöz, s mennydörög már!

Kék tüzet gyújt, lángol, villan tenger felett a sok felhő;
vonz a mély s a mennykövet mind önnön örvényébe fojtja.
Tűzkigyók cikáznak át a tengeren, majd — tükröt törve:
holt villámok — vízbe vesznek.

Vihar! Az van kitörőben!

És a bátor Viharmadár, győzelemnek prófétája,
büszkén zengi, villámlás közt, az üvöltő tenger felett:

Légy erősebb! T o m b o l j Vihar!

ALAKSZA AMBRUS fordításai

Alexandr Tvardovszkij:

Íme a ház...

Íme a ház, itt élt a hős,
most anyja lakja s egy legényke:
a kisebbik fiú, — idős
szülője támasza, reménye.

A gyásznak már egy éve múlt,
de az anya még lopva, bújva
a kurta, jólismert, fakult
írást el-elolvassa újra.

Idővel mind többre becsül
minden betűt ama levélben.
Révedten, önfeledten ül,
a zsebkendő remeg kezében.

E kéz fiáért dolgozott
a pendely-varrás kora óta,
kis bekecset néki szabott,
s a válás napján átkarolta.

S ím hírt, nevet nyert a legény,
megtisztelik hősi elestét.

Pedig itt még, szülőhelyén,
atyai nevén se nevezték, —

oly ifjú volt. Ki hitte, hogy
ily gyors dicsőség lesz a jussa?
s meg is irigylük, úgy ragyog?
Az anyja? Ó, az anyja tudta.

Hogy nem lesz gyáva, tűzbe megy, —
senki se tudta nála jobban...
Ott áll harmónikája meg
egy halom könyve a sarokban.

S az anya kisfiára néz:
nincs már segítség, mindhiába,
most ő olvasson, játsszon, — és
olyan legyen, mint volt a bátyja.

1940.

GARAI GÁBOR fordítása

Bényei József

Idegen otthon

Nem emlékszem már arra sem,
milyen a kaszált széna íze.
Nincs akác, szám édes legyen,
bőrök, hogy keserítse.

Az emléket az idő kimossa,
mint asszonyok ráncos ruhákat.
Köszönök, s aki viszonozza,
idegenül nézi a számat.

A régi házak megroppannak,
új épül, s nem látom őket.
Ismeretlen bámul az ablak,
s bukdácsolok titkán a kőnek.

Élnek és már az életemmel
az életüktől elszakadtam.
Tévelygek, félek, oly ijedten,
mint apró fűj kavargó zabbán.

Galambosi László versei

Kócsag

A csend lovát a tónál kikötötte,
csillogva állt sok nád-leány körötte,
az égre néztek, fény-felhők keringtek,
mint szárítokon aranycsikós ingek.

A sás közül nagy kócsag lépett bátran
pehely-virággal hímzett bő ruhában
egy torzs fölé, a vizre ráhajolva,
akár halászok hamvas-sűrű gyoicsba.

Merőn figyelt, láttam lecsapni készül,
talán egy sikló kurta teste kékül
parázs szemének mezejében éppen ...
lenyult, csöpp hal volt csőre vesszejében,

két vége, mint a lepke szárnya lágyan,
szikrázva villant meg a napsugárban.

Bányász

Lámpája rózsza, fémsisakja nap,
csákánya türkiz, combjához tapad,
csatára csillék nyergében rohan,
előtte zúgó, széles szén-folyam.

Fölötte kormos szél-madár kering
csatáz, verejtek-pikkelyes az ing,
csizmája szárán víz-kígyó sziszeg,
szeme, akár két kristályvégű szeg.

A föld alá hódítja az eget,
győztesen áll a csillagok felett,
a mélységből a Hold fölé suhan,
csákánya zeng a menny tárnáiban.

Kukoricafosztás

Csuhé csörög, dagad világos habja,
kötél-korláton tornászik a zsák,
fejét vidáman lába közé hajtja
és megcsiklandja fehér homlokát.

Megáll az éj a pajták ajtajában,
csillag-pipája cifra lánggal ég,
a lélek vággyal vasalt kocsiájában,
a gond kipukkadt sovány buborék.

Piros csövek a hullámozó magasban,
kezek hálóján ring a tengeri,
kinyíl a kedv sok ablaka, a dallam
virágos szárnyát büszkén lengeti.

Gyevi Károly versei

Mennek a csillék

A város szélén Dorogon,
ott ahol én lakom,
mennek a csillék monoton
zajjal a drótokon.
Jó vastag drótok. Vezeték
erős vasoszlopon
s a vezetéken kis kerék
siklik. Én hallgatom,
hogyan megy a csille monoton
zajjal a drótokon.
A kötélpálya énekel
— mert néha csikorog —
de dallamát jól hallok én.
(A szomszédom morog.)
Az ének meg a suhogás,
— miközben átsuhan
a ház fölött a csilledal —

azt mondja boldogan,
hogyan telt hasában szénpor van
mit brikettgyárba visz,
s már bocsánat, ha zajjal van,
de benne csak úgy hisz,
csak úgy bízik a brikettgyár
ha jön-megy, visz és hoz
s ha mindig megy és sosem áll
csak mikor olajoz
és mikor ken a lakatos
a kis kerekeken.
A sikló, kormos-olajos
csilléket szeretem,
mert szorgalmasak, ügyesek
e füstös Dorogon,
fent siklanak a drótokon
ott, ahol én lakom.

Megfordítják a mozdonyt

Fordul a mozdony. Sinre gördül.
Fehér gőz mellett kormos füst dül
belőle, de az ég felissza.
Lassan indít a masiniszta.

Négy ember, aki fordította,
megtörli arcát fújva, ott a
fordító partján. És fütyülve
ülnek le mind a száraz fűbe.

Pap Gábor

Ébred a reggel

Harmatos fejét rázza a vadrózsa,
csecsebecséivel az útszélre áll;
pipacs világít az ébredő bogárnak,
eget feszít fölé a buzavirág.

Völgy katlanának alágyujtott a Nap,
vérnarancs-sugara rezgőn melegít;
készül a tájnak párolgó teája,
beleáztatja az akác fürtjeit.

Tavaszi-illatoktól tárogul a tudóm,
a reggel színeit felissza szemem,
mint ágak végén bő termés a rüggyben
moccan szívemben a tarka szerelem.

Lázár Ervin

Aratás

A távoli dombhátak lágyan rezgő hullámokká gyűrődtek a hőségben. Sanyi elnézte ezt a finom táncot, és elmosolyodott. Gyerekkorában sokszor üldögélt nyaranta a Hajas alatt, és bámulva nézegette a nyírségi dombokat. Úgy gondolta akkor, ez valami égi nyáj lehet, szép, fátyolosan áttetsző, aranygyapjas báránykákkal. Ilyenkor vonulnak át villámgyorsan surranva a dombhátakon.

Közelinek érezte azt a rongyos kis parasztgyereket és hihetetlenül távolinak a jelent. Az utóbbi időben gyakran lopakodtak gyermekkori érzések szívébe, ilyenkor mindig meghökkent. Hiszen most fejezte be az akadémiát, kész embernek számított, csodálatos vágyak tüzeltek... és akkor egyszerre csak jön az a régi, kis parasztfiú. — Talán egyedül maradtam hirtelen, talán félek az élettől meg a munkától. Visszavágyom apám biztonságot jelentő erős keze mögé — gondolkozott.

Valahonnan kaszapengés áradt a levegőbe, s az apja jutott eszébe megint. Most biztosan kint áll ő is a sovány, homokos föld közepén és valamilyen legénykori nótája ütemére köszörüli a kaszát. Talán éppen őrá gondol. A fiára, — az agronómusra.

A kenderföld mögül könnyű, barna homokfutó gördült az útra. A főagronómus hajtotta a két nóniuszt, mert a kocsis valami beteg asszonyt vitt be az orvoshoz a faluba. Sanyi már ma reggel, első látására rokonszenvesnek találta első főnökét, ezt az őszülő, kissé nyersnek látszó embert. Az öreg megállította a lovakat.

— Na fiam, hogy tetszik a birodalom?

— Szép, Bálint bácsi, szép, csak egy kicsit görbe.

— Hát Szabolcsban nincsenek ilyen dombok, de majd megszokod. Én is alföldi vagyok, én is megszoktam. Nem jössz haza?

— Nézelődnénk még egy kicsit — ha lehetne.

— Hát persze, csak ismerkedjél. Első nap, azt csinálsz, amit akarsz, aztán holnap már igazi agronómuSSá avatunk.

A főagronómus az ostornyéllel kelet felé mutatott.

— Most vágják arra egy szép búzatáblánkat. Érdemes megnézni.

Egyedül maradt újra, de otthonosabban nézett szét. Ez a bajuszos, érdeshangú ember meleg érzéseket mosolygott a szívébe. Elindult kelet felé, a búzatábla irányába. Az útszéli növényekről eszébe jutott „Bogáncs, a gazos prof”, — ahogy a növénytan professzorukat nevezték. Játékos kedve támadt, és kihúzott egy növényt.

— Ez professzor úr kérem, lándzsáslevelű utifű, azaz plantago lanceolata...

— Köszönöm, Kollár fiam — mondta magának utánozva a professzor hangját — talán arról a másíkról beszéljen.

— Ez, professzor úr, keserűfű... mondom keserűfű... mezei.

— Hát ez tényleg keserű magának, fiam. Máskor jobban készüljön, megértette?

— Igenis. — Sanyi nevetségesen meghajolt, aztán hirtelen ijedten körül nézett. — Még meglát valaki, aztán holnap már azt beszélík, hogy bolond az:

új agronómus. — De nem volt senki a közelben. Sanyi még egyszer vidáman meghajolt a rozstábla felé.

— Megértettem professzor ú, de tessék figyelembe venni, hogy... meg aztán itt az árokszálon valahogy egészen mások a növények, mint a herbáriumban.

A kaszások éppen végeztek a renddel, s kiegyenesedve ballagtak vissza a tábla innenső végére. Sanyi megállt a tarlón, s hirtelen szíven ütötte a hasonlóság. Az első kaszás, egy csíkosinges, idősebb ember, darabos, súlyos léptei az apjára emlékeztették. Sanyinak jóleső érzés vert fészket a mellében. Az aratók közben odaértek, és ügyet sem vetve rá beálltak a táblába.

— Jónapot! — köszönt rájuk Sanyi.

Barátságtalan morgás volt a válasz, valami megnevezhetetlen ellenszenv lopakodott közéjük.

— Így is ki lehet bírni — mondta félhangosan egy meztelen felsőtestű legény.

Sanyit szíven ütötték a szavak. — Mint az ellenségek. Csupa ellenség — gondolta és értelmetlenül nézte az embereket. — Hát bántottam én őket?

— Mink megkezdenénk, ifjúr — mondta a csíkosinges, és suhintotta is a kaszát.

„Ifjúr”? Mit beszélnek ezek?

— Ez az új agronómus — mondta valaki.

— Egy parancsolóval több! — tette hozzá a másik.

A tizenkét férfitest erőtől duzzadó mozgását bámulta Sanyi, de ez a lenyűgöző lendület is ellenségesnek látszott. — Hát kik ezek az emberek, hogy így eltaszítják maguktól?

— Az én apám parasztember, nagy, erős parasztember, titeket mind félkézzel verne a földhöz, de szíve ezerszer különb a tiéteknél! — kiáltott benne az egykori parasztyerek, és majd sírva fakadt. De valami konok dac is föl lángolt benne, indulatosan lépett egyet előre.

— Adjanak egy kaszát! — mondta halkan és hangjából nagy elhatározás sugárzott.

Az aratók megálltak.

— Nincs időnk játszani — mondta az első kaszás, de Sanyiban már forrt a vér. A második helyen egy idősebb ember kaszált. Sanyi kivette kezéből a szerszámot, kabátját a tarlóra dobta, beállt a rendbe.

— Kezdhetjük.

A csíkosinges öreg megvonta a vállát, megsuhintotta a kaszát:

Sanyi indulatosan szorította a kaszanyelet, és vad erővel csapott a búzába. Az első mozdulat majdnem elrántotta, de nem törődött vele. Vágta eszeveszketten. Nem figyelte a többieket, nem illeszkedett bele mozgásuk ütemébe. Pár perc múlva már az első kaszás sarkában járt. Akkor az megállt, kicsit mosolyogva végigmérte a fiút, és gyakorlott mozdulatokkal köszörülni kezdte a kaszáját. Ütemre, nótásan, ahogy Sanyi apja szokta.

Ő is megállt, de köve nem volt. Így csak várakozott, míg a többiek végeztek. — Azt hiszitek sohasem kaszáltam még? Rajtam nem fogtok ki. — Az indulat vért kergetett a fejébe, összeszorította a fogát. — Majd megmutatom!

Az öreg komótosan, se nem lassítva, se nem sietve újra hozzáfogott. Az inge akkor már átizzadt.

Sanyi kezében régen volt kasza. Otthon szokott egy-két rendet levágni, de az apja mindig kivette a kezéből a kaszát.

— Vékony vagy te ehhez, diák úr, majd inkább én.

A második rendnél még mindig az öreg sarkában járt. — Meglehetősen nevetséges lehetek itt spanyolöves nadrágban, meg nylon ingben — villant fejébe, de csak megrántotta a vállát. Na és! Nylon ing, hát nylon ing. Azért is megmutatom.

A rend végére érve főlegyenessedtek, komor némaságban, vállravezetett kaszával ballagtak vissza. Ez a csend is idegesítette a fiút. Jobban szerette volna, ha gúnyos megjegyzéseket hall vagy akármi mást beszélnek.

A harmadik rend után kis nyomást érzett derekában, erősen sajgott a keze. Visszafelé menet megint nem szólt senki egy szót sem.

Nehezebben ment. Dereka húzta lefelé. Csupa verejték volt a teste. Nem sietett, hozzáigazodott a többiek mozgásához. Így valahogy könnyebben ment. Zsibongott mégis a teste az erőlködéstől, és ijedten vette észre, hogy kezd lemaradni. Nem hagyhatom — feszítette meg minden erejét, — s eszébe sem jutott, hogy a kaszáját még egyszer sem köszörülte meg. Köve nem volt, kérni daczból sem kért. Akadozott a kasza, néha kétszer is oda kellett vágni, hogy el ne maradjon utána egy szál se. Rendje görbébb lett, tarlója magasabb, mint a többieké. Nagyon fájt a dereka. Feltört tenyerét marta az izzadság. Kissé fátyolosan látta az öreg csikosinges hátát s az egyhangúan dőlő búzáat, de újra meg újra összeszedte erejét.

Az emberek arcáról eltűnt a gúny, csak a fáradtság tenyerelt nehézkesen az arcokon. Visszajövet az egyik rendből az öreg egészen közel ért Sanyihoz. Az arca kissé fölengedett:

— Hagyja abba — mondta csendesen, — elég volt.

Sanyi csak ennyit felelt:

— Elkezdtek.

Az öreg vállatvont.

— Nem sokáig bírom már — gondolta Sanyi és elkeseredett. Sajgott a teste, a kezét már nem is érezte.

Megint megálltak. Sanyi szédült. A tarlót bámulta, rátámaszkodott a kaszanyélre. A kaszakövek ütemesen pengették az acélt. Az öreg Sanyira nézett, határozatlanul odalépett hozzá, kivette kezéből a kaszát.

— Életlen — mormogta csak úgy magának és megfente. A többiek szótlanul figyelték, és ez a magányos ütem valami vidámságot csepegtetett beléjük.

Sanyi érezte maga mögött az embereket, hallotta a búzaszálak jajduló, belenyugvó roszogását, és minden haragja elpárolgott. Egyedül csak ez az ütem, ez a lendület élt benne. Az egész ember suhintásokra bontott erővé vált, aki egy közösség eleven alkatrészeként lép és suhint, lép és suhint. Előbb még égő szomjúság gyötörte, de most az egész belseje égett, sajgott fájdalom nélkül, mégis gyötörően.

Már nem is gondolt arra, miért kezdett kaszálni. Egyáltalán semmire sem gondolt. Egyszer villant homályosan és szétesően a fejébe, hogy le kellene vetni az ingét, aztán mégis magán hagyta.

A rendek végén gépiesen emelte vállára a kaszát, s ha akkor látja magát, okvetlenül a szemébe ötlük, hogy éppen olyan nehézkesen, súlyos léptekkel megy, mint az apja, mint a többiek.

Az öreg egészen mellette haladt.

— Balkézze! egy kicsit lejjebb fogja a nyelet. És nem kell annyira szorítani — morogta. Sanyiban melegség ömlött szét.

A gyerek megjött a vízzel. A félmeztelen szűrőstekintetű legény kimosta a kék tejeskanna fedelét, teletöltötte gyöngyöző, még látásra is hűsítő vízzel; Sanyihoz lépett.

— Biztosan megszomjazott.

A nap lemenőfélben volt, mikor végeztek. Sanyiban egy szikrányi erő sem volt, maga is csodálkozott, hogy meg tud állni a lábán.

Az emberek sorban felakasztották a kaszákat egy akácfára, leültek. Csak állt mellettük. Nem mert leülni, mert úgy érezte, akkor talán sohasem tudna többet fölkelni.

Az aratók a földet nézték. Elfáradtak. Nagyon közel érezte magához az embereket.

— Szóval maga az új agronómus? — kérdezte az öreg.

Sanyi fáradtan bólintott. Egy darabig hallgattak, aztán a csíkosinges első kaszás Sanyihoz lépett.

— Én Imre János vagyok, aratógazda — mondta és kezét nyújtott.

Dombói Lajos

Június vége

*Piroslik már a meggyfák tűzpiros
Rubintja, reng az árpa dús szakállá,
Pirulva szőkül már a búzatábla,
Fehéren izzva érni kezd a rozs.*

*A földibodza ága hintaszék,
Madár ül rajta, tátog gyenge csőre.
Béka brekeg, hiába vár esőre,
Parázssal telt tüzes tó fent az ég.*

*A domb aranyhajába túr a kombájn
És nyírja már. A friss tarlóra sárga
Törek pereg, zizzelve dől a szalma.*

*Békét lehel a táj, dudolva, tompán
Zümmög a jó motor, susogva zsákba
Ömlik a szorgos munka bő jutalma.*

Pap Gábor

Ha elmész

*Karom árbócán kendőm lengetem,
ha majd a vonatod megindul veled;
szétlőtt zászlónyél lesz elárvult kezem
s az érdes széltől könnyem permetez.*

Bertók László

Esti képek

A napot valaki ledobta,
a tűlsó-dombra esett,
elszaladt megnézni öcsém,
meg egy sereg gyerek.

Bokrokba bújt el a kertünk,
az utcán lapul a por,
félholdnyi felhőt szegeztek
az égre hat órákor.

Merev itt minden, azt hinnéd,
az élők alszanak?
Nézd csak, az élet csatangel
a tömzsi fák alatt:

Az árokban játszik két csöppség,
hordják a homokot.
Amott egy sereg kapás jön,
A csorda poroz ott.

Es idehallik, a Külsőréten
valaki kaszát kalapál,
mert jövő évi kenyerünkkel
elénkfeküdt a nyár.

Krecsmári László

Nyárutói est falumban

Mint kormos sátor borul a földre
Fekete bográcsa az égnek,
S rajta — milliónyi apró lyukak —
Szípkázó csillagok égnek.

Vetkőző bokrok bíbor levelén
Zokognak bús, bronzszínű csendek,
Sratják a nyár cingár zenészt,
Mely tegnap még víg nótát zengett.

A fák zöldselyem, lenge lomb-haja
Még árgultan egyre csak gyérül,
S oda, hol harmat fénylett a fűvön
Reggelente, — holnap már dér ül...

Ég a Hold, s a zörgő kukorica
Kivirítja arany fogorát,
S zsörtölődő, házsártos szelekből
Fonja az ősz hűvös ostarát;

S holnap valamit hiába várunk
Lustán gomolygó ködbe zártan,
En tudom, hogy rá már nem találunk,
— Mert én éreztem — mert én láttam,

Hogy az ősz huncut kis manói
Ma meglekelték szívét a nyárnak, —
Összenevettek és ezüstszínű
Ökörnyálháton tovaszálltak...

Békési Gyula versei

Téli alkony

Néma, havas mező,
most nyugszik le a nap.
Hópor száll a fákról,
a bokrok alszanak.

Nyúl-nyom. Hosszú csapás.
Az erdőig hegyez.
Hóból kiállt galyak
hegyén lepkényi nesz.

Egy kis törpe fenyő
habot ringat fején.
Borotválja a szél
villogva, könnyedén.

Pereg a zöld szakál,
fehér kendőre hull,
s a kis fa reszketőn,
kéken utána nyúl.

Vásár

Zajlik a vásár. Füst-frizurákat
borzol a szél és hurkaszagot hord.
Szól a rekedt síp. Hömpölyög, árad
emberek sűrű, tarka folyója.

Zümmög a forró, mély levegő
lenn a karámnál. Lódarazsak
csapnak a földön szétpeszegő
dinnyecafatra.

Képüvegen, házablakokon,
nyári vasárnap réz-tüze lángol,
s gyöngyöket görget a barna nyakon
sós veritékből a kánikula.

S míg nyílik a hőség sárga virága:
sugár-polip fogja az ég derekát,
s halk ketyegéssel egy nyurga akácfa
méri a végtelen, álmos időt.

Messzi az úton, hosszú szekérsor
all a vakító házak előtt,
s dőlt kapuk árnyán hűl a meleg por,
míg trombita-fénnyel harsog a nap.

*Búzás Andor versei**Éji pastorale*

Égre libben a Hold, s a jószagu kertek
zizzenő vágyakkal feleselnek.

Suhanc szellőt hajt erre az erdő,
nedvesszáju asszonyai: a termő

gesztenyék, gyertyánok, mályszemű tölgyek
szégyenlős-csöndesen rápörölnek.

De harmatra hajlít tüzes ibolyát,
feslett jácint feszül rá, s földszagu krumplivirág,

pihegve repdesi vágyát az izmos fanyarlehű gyom,
s becézi millió mélyszagú rikitó cigány-szirom.

Árad a kertek nászmuzsikája, izzik az éjjel,
titkokat bölint a fűzfá, a bölcs: áld és vezényel.

S hajnalra, mikor kisimul a vágy a levélen:
ezüstcseppekkel áldva szunnyad az óvatos szélben.

Még hullámszik

Még hullámszik a megszelidült tél
rohama, verdes az ablakon, mint
valami idehajszolt más-ég-lakó madár;
zuzos gyöngyeit gyűjtené a szél
de szétgurul, s a pirult nap körül, kint,
apadt hasu ködöket ráncigál.

Egy elszáradt kóróhoz

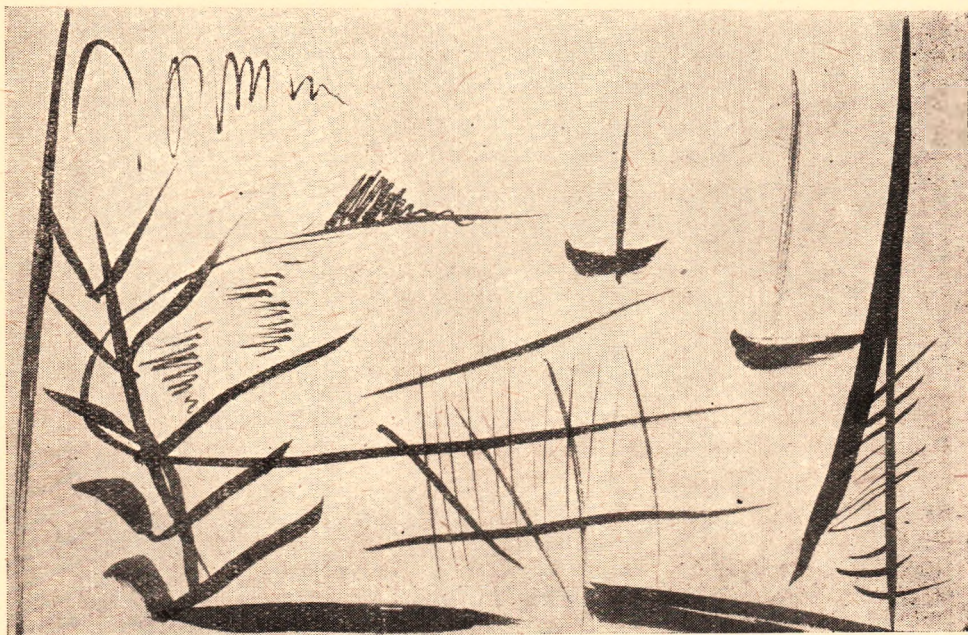
Bogarak nemtője ó hatalmas kóró
Hozzád száll ma szavam

Rozmaringok szagtalan bús rokona
Hónaljadon immár zörögnek az értelmüket veszített levelek

Piros pettyesek zokogtak a fényes égre
Por-ideüzte zarándokok szorosan ültek

Száradon Akkor volt a tüzes és termő évszak
És te két keréknyom közt kitártad a kivetettség

Ötszirmú sárga csillagát.

Bojár Iván rajza

Tüskés Tibor

Babits Mihály Pécssett

A magyar irodalomtudomány a Babits-kutatásnak még a kezdet-kezdetén jár. Csupán az író életpályájának egy-egy rövidebb szakaszát felölelő tanulmány jelent meg eddig, s egy kitűnően szerkesztett és jegyzetelt kötet: Babits, Juhász és Kosztolányi egymás közt váltott leveleinek gyűjteménye. Babits teljes életrajzának készületéről csak hírünk van.

Az alábbi dolgozatnak nem célja, hogy a címben jelzett téma összes vonatkozásait föltárja. Még kevésbé, hogy értékeljen, magyarázzon és következtetéseket vonjon le. Az itt közlésre kerülő dokumentum-anyag nem valami módszeres és tervszerű kutatómunka eredményeként került felszínre, inkább a véletlen segített hozzá. Néhány évvel ezelőtt egy Pécssett rendezett időszakai irodalmi kiállítás s egy Babits-emléktábla leleplezése alkalmával megmozdult érdeklődés juttatta a kezemhez az itt következő adatokat. Állandó helyi irodalmi múzeum hiányában azonban az anyag jórészt — köztük leveleket és fotokat — az elkallódás és pusztulás veszélyével vissza kellett adni a tulajdonosoknak. A dokumentumok e helyt történő közlésével a publikítást s a részbeni megőrzést kívánjuk szolgálni.

Babits Mihály 1886-ban, három éves korában járt először Pécssett. A legelőkelőbb pécsi fotográfus, Zelesnyi Károly „ő cs. k. fensége József főherceg udvari fényképésze” Széchenyi téri műtermében ekkor készült az a fénykép, amelyet a *Literatúra* 1929. évi könyvnapi különszáma közölt először „Babits Mihály egyetlen gyermekkori arcképe” aláírással. A kép megjelent a *Babits Emlékkönyv* (1941) negyven fényképmásolata közt is, de téves („Babits Mihály négy éves korában”) aláírással. Az általam ismert foto hátlapján egykorú írással ez áll: „Babics Misike 1886.”

Belia György, aki eddig legtöbbet írt Babits diákveiről (*Két fejezet Babits Mihály életrajzából*, Dunántúl, 1955. 10. szám), azt mondja, hogy a Babits-család 1891-ben került Pécsre. Más adat szerint már 1890-ben Pécssett laktak Babitsék. A kérdést véglegesen a pécsi elemi iskolák értesítője dönthetné el, amelynek azonban éppen az 1890/91. évről egyetlen példánya sem került elő eddig. Az elemi harmadik és negyedik osztályát már kétségtelenül Pécssett járta a kis Mihály. *Pécs szab. kir. város összes községi népoktatási tanintézeteinek értesítője* az 1891/92. és 1892/93. iskolai évről a belvárosi fiúiskola (ma: Leonardo da Vinci u. 1.) harmadik ill. negyedik osztályú tanulói közt közli nevét. Így: *Babics Mihály*, s az alábbi érdemjegyeket:

É v	Osztály	Magaviselet	Szorgalom	Hit- és erkölcstan	Magyar			Számítan	Földrajz	Rajz	Ének	Testgyakorlat	Mellék-tárgyak	
					olvasás	nyelvtan	szépírá						Nemet olv.	Nemet írás
1891/92.	III.	d	d	1	1	1	1	1	1	2	1	—	1	1
1892/93.	IV.	d	d	1	1	1	2	1	1	2	—	—	2	2

Belia szerint „lakást a Xavér templomhoz közel, az Alajos utcában vesznek”, maga Babits viszont egy, alább teljes terjedelmében idézett, 1934-es interjúban azt mondta: „Kertes házban laktam a Xavér utcában.” Pécsen ma is van Alajos és Xavér utca. Közvetlen adatot nem sikerült találni a két utca vitájához.

Amikor Babits édesapja Pécsre költözött, tulajdonképpen saját diákévének színhelyére tért vissza. A gimnázium felső osztályait Pécsen végezte, 1864-ben tett érettségét a cisztercieknél (az iskola akkor a Kossuth Lajos utca 44. sz. alatti ún. líceum épületben működött), s részletesen a hetedik osztályban elért eredménye ismeretes. (*A pécsi katolikus főgimnáziumba járó tanulóiifjúság érdemsorozata az 1862/63-iki tanévben*):

Babics Mihál Styr. Lymb. ö. d. jeles I. rendű 10.

A rendkívüli tantárgyakban tett előmenetele: ének: jó.

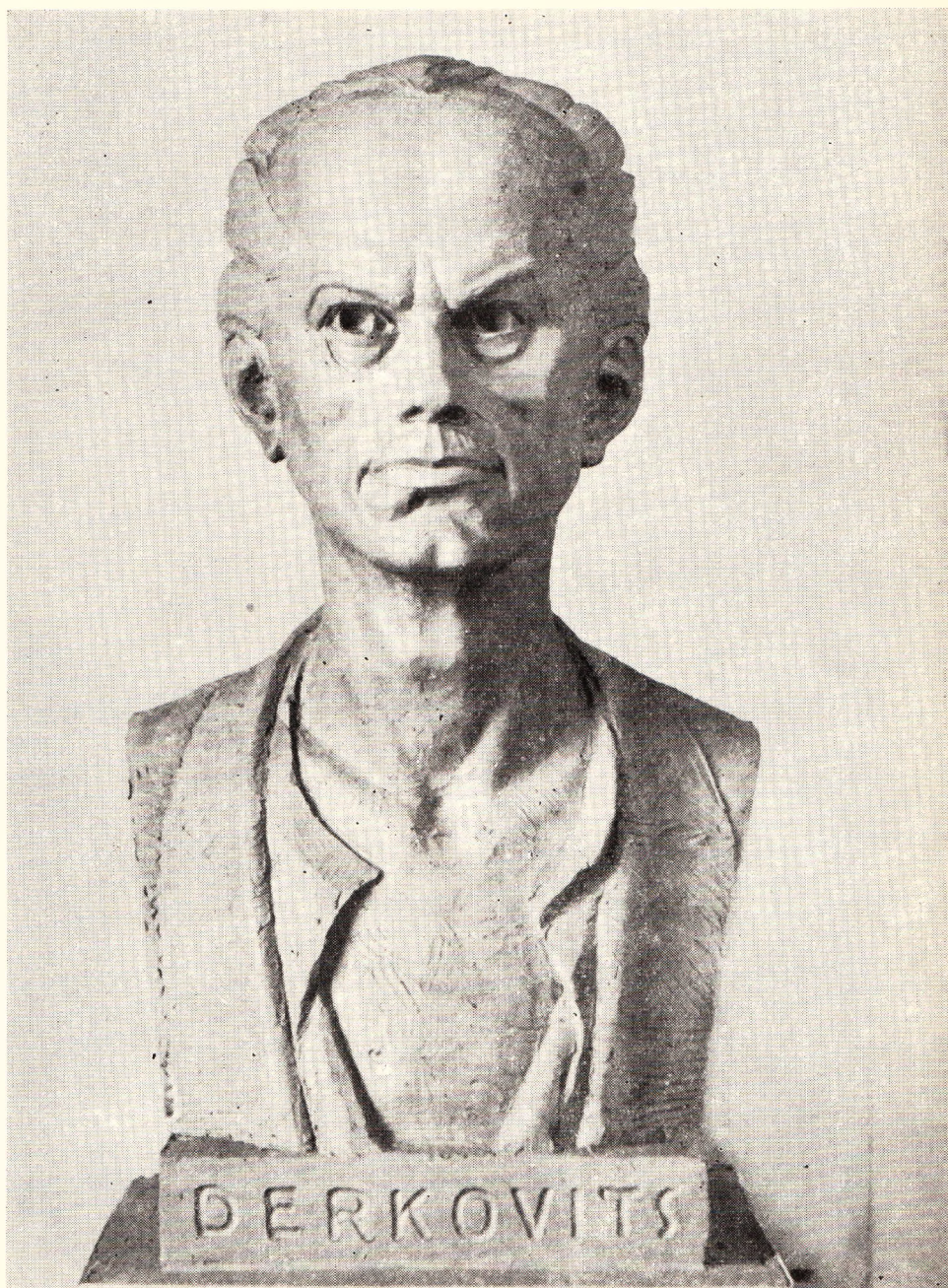
Fiát 1893-ban ugyancsak a ciszterciekhez íratja (akik ekkor már a Széchenyi téri épületben tanítanak), s a diák Babits hatodik osztályos kora óta ugyanabban az ösztöndíjban részesül, mint édesapja.

Babits Mihály gimnáziumi éveit az iskolai értesítőkben kísérhetjük nyomon. Ezek az értesítők tájékoztatást nyújtanak az iskola tanáraitól, a használt tankönyvekről és az elvégzett tananyagról, még az írásbeli dolgozatok témáit is közlik. Tudósítanak az iskolai könyvtárak és szertárak állapotáról, az iskolai egyesületek, így az önképzőkör munkájáról, az iskolaév történetéről. Felsorolják a tanulók érdemjegyeit, valamint az ösztöndíjban és jutalomban részesült tanulók nevét. *A zircz-ciszterci rend pécsi róm. kath. főgimnáziumának értesítőiből* az alábbi, Babits Mihályra vonatkozó adatokat jegyezhetjük ki.

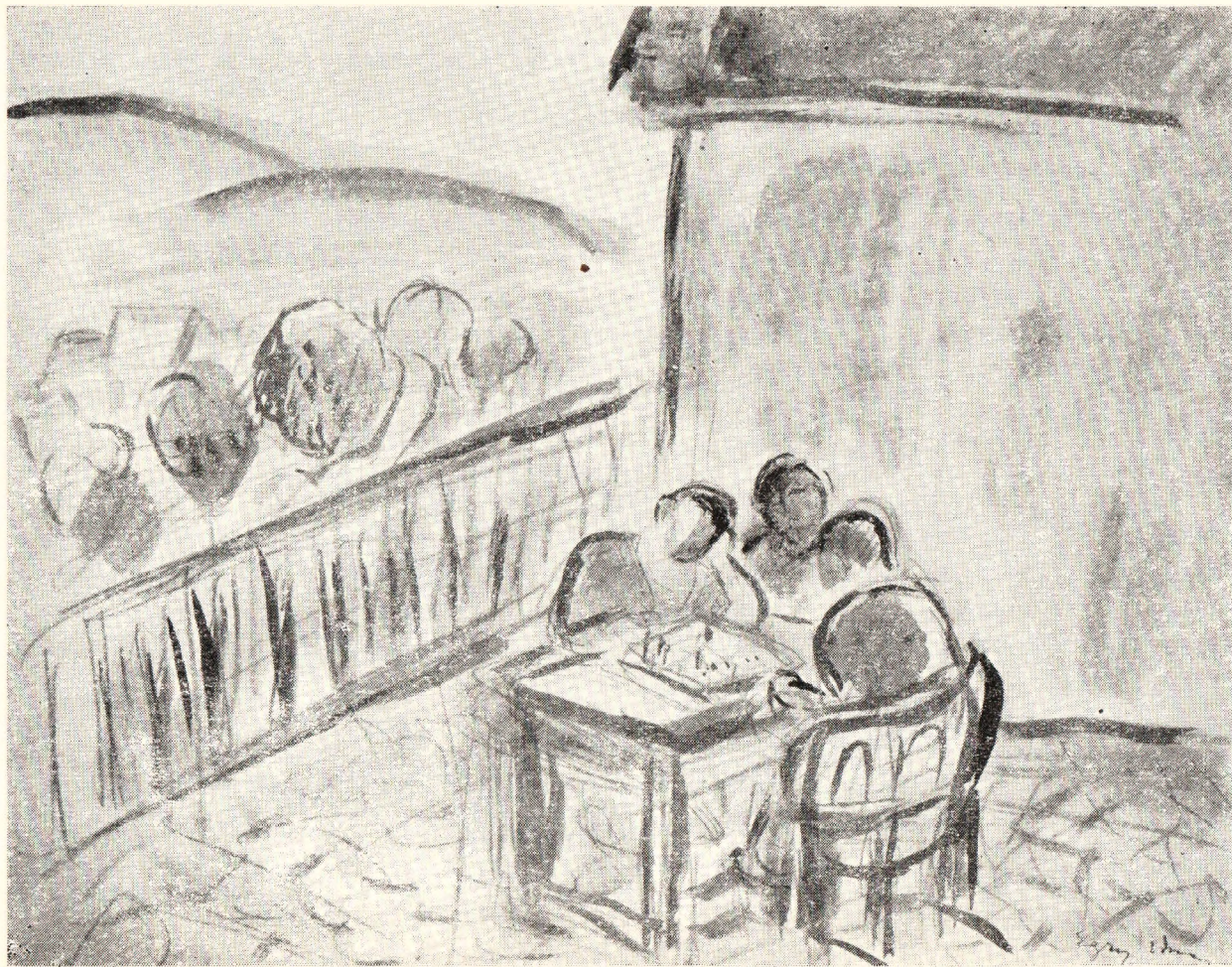
Babits Mihály érdemjegyei a gimnázium nyolc osztályában:

É v	Osztály	R e n d e s t a n t á r g y a k												Rendkívüli tantárgyak				
		Vallás	Magyar nyelv	Latin nyelv	Német nyelv	Görög nyelv	Történelem	Földrajz	Mennyiség	Rajzoló mértan	Természettan	Természet	Bölcsel. előtan.	Szépírá	Testgyakorlás	Ének	Francia nyelv	Magaviselet
1893/94.	I.	1	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	3	1	—	1
1894/95.	II.	1	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	—	2	3	—	1	1
1895/96.	III.	1	1	1	2	—	1	2	2	2	—	—	—	—	3	—	2	1
1896/97.	IV.	1	1	1	1	—	1	—	1	1	1	—	—	—	3	—	1	1
1897/98.	V.	1	1	1	1	1	1	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	1
1898/99.	VI.	1	1	1	2	1	2	—	2	—	1	—	—	—	3	—	1	1
1899/1900.	VII.	1	1	2	2	2	1	—	2	—	—	1	—	—	3	—	—	1
1900/1901.	VIII.	1	1	1	2	2	2	—	2	—	—	2	1	—	3	—	—	1

Az 1900/1901. iskolai év végén (június 20—24.) érettségi vizsgálatot tett tanulók között másodikként szerepel Babits.

Vörös János: Derkovits

Egry József: Sakkozók

Érettségének foka: jól

Választott tudomány szaka: jogi [!]

Erdemes megjegyezni, hogy Babits nevét az ötödik osztályig (s majd újra a nyolcadikban) az értesítőkből következetesen így szedik: Babics, cs-vel, az ötödik osztálytól azonban ts-sel. Babits első sajátkezű névaláírása éppen ebből az évből ismeretes előttem. Egy Maywald-féle görög nyelvtankönyv bekötési táblájának belső oldalán találtam: „*Babits Mihály V. osztályi gymnazista tankönyve 1897/8.*” A római V-ös mellé aztán még két függőleges vonalat húzott Babits, mivel a tankönyvet a gimnázium későbbi osztályaiban is használnia kellett. (Az idézett bejegyzéssel azonos kéztől származó néhány szó és jel is van a könyvben.)

Babits az ösztöndíjas és jutalmazott tanulók között az ötödik osztálytól kezdve szerepel. (Ekkor halt meg apja.) Minden évben az egyik legjelentősebb ösztöndíjat, a Kelemen-féle 50 forintos (ill. 100 koronás) ösztöndíjat felerészből ő kapta. Az ösztöndíjat Babits anyai dédapjának testvére, Kelemen József († 1868) pécsi nagyprépost alapította: végrendeletében 3,000 frt. alapítványt tett tanulóknak. Ezenkívül az ötödik osztályban a „mélt. és ftdő Vajda Ödön, zirci apát és intézetünk kegysura” által „négy, minden tekintetben kifogástalan tanuló jutalmazására” kitűzött „4 drb. cs. és kir. arany” közül az egyiket Babits Mihálynak ítélte oda a tanári kar; a hatodik osztálytól kezdve pedig a Lymberg—Styrum-féle alap (100 frt., ill. 200 korona) fele részével is őt jutalmazták.

A diák Babitsra tanárai közül ketten lehettek nagyobb hatással: Bitter Illés, az ötödik osztálytól új osztályfőnöke, és dr. Greksa Kázmér a magyar nyelv és irodalom tanára. Amikor Babits a hetedik osztályba lépett (tehát rendes tagja lehetett az önképzőkörnek), Greksa vette át az önképzőkör elnöki tisztét. Greksa tudós és ambiciózus ember volt. Pécsre kerülése előtt a zágrábi egyetemen tanított. Tanulmányai, eredeti versei és francia műfordításai jelentek meg különböző lapokban, s éppen akkor, mikor Babits hetedikes diák volt, huszonhárom oldalas, nagy tanulmányt írt az iskola értesítőjébe az önképzőkörök céljáról és munkájáról.

Az iskolai értesítők az önképzőkör munkájáról évről-évre rendszeresen beszámolnak. Babitsról ezeket olvashatjuk:

1899/1900.

Nagyobb terjedelmű értekezéseket olvastak fel: ... Babits Mihály, VII. o. t. „Vázlatok egy nap történetéből”.

A körben kitűzött pályázatok eredményei a következők:

2. Ft. Greksa Kázmér dr., vezető tanár úr 1 aranyos pályadíjat tűzött ki szabad-előadásra. Mivel pályázó nem akadt, a jutalmat a legszorgalmasabb működő tagnak, Babits Mihály, VII. o. tanulónak ítélte oda.

12. Szuly Jenő, VIII. o. t. műfordításra tűzött ki 1 arany jutalmat. Beérkezett 2 mű: „Apró versek” és „Műfordítások”. Az előbbi szerzője Babits Mihály VII. o. t. jutalomban, az utóbbi Surányi Miklós, VIII. o. t. dicséretben részesült.

13. A körnek Horváth Agoston emlékére alapított történelmi pályázatára 2 mű érkezett be: „Európa és a honfoglalás” és „Tíz év Erdély történetéből”. Az előbbi mű szerzője Baranyai Béla VIII. o. t. a kör 1 arany pályadíját nyerte el; míg az utóbbi mű szerzőjét, Babits Mihály, VII. o. t.-t Mattyasovszky Tibor, VII. o. t. jutalmazta 1 arannyal.

14. A kör Koczián-féle ballada-pályázatára 3 mű érkezett be: „A király halála”, „Éjszaki mese” és „II. Rákóczy György”. Ez utóbbi szerzője Babits Mihály VII. o. t. 1 arany jutalomban, az „Éjszaki mese” szerzője Surányi Miklós, VIII. o. t. dicséretben részesült.

1900/1901.

A VII. és VIII. osztálybéli ifjak „Önképzőköré”-nek 1900. szept. 23-án tartott alakuló gyűlésén Greksa Kázmér dr. szaktanár elnöklete alatt a tisztikar következőleg alakult meg: alelnök: Babics Mihály, VIII. o. t. . . .

Az évközben leköszönt tisztviselő helyébe választottak: alelnöknek: Frank Rikárd, VIII. o. t.

Nagyobb terjedelmű értekezéseket olvastak fel: Babics Mihály, VIII. o. t. „Mikes Kelemen levelei”, „Okt. 6.” és „Vörösmarty nyelvezete”.

A Körben kitűzött pályázatok eredményei a következők:

11. Mint legjobb bírálót: Babics Mihály VIII. o. tanulót 1 arany jutalommal tüntette ki a Kör.

Ez az, amit Babits önképzőköri szerepléséről biztosan mondhatunk. Babits későbbi nyilatkozataiban, valamint a Babitsra emlékező cikkekben (Sásdi Sándor: *Babits Mihály iskolaévei*, Újság, 1941. aug. 17., s ennek nyomán: Pusztai József: *Babits Mihály, a pécsi kisdíák*, Dunántúli Napló, 1954. nov. 26.) sok szó esik Babits diákéveiről, a pécsi önképzőkörben végzett munkájáról, de számos pontatlanság, időrendi tévedés és ellentmondás rontja az adatok megbízhatóságát. Elsődleges forrásként — a fent idézett értesítő-kivonatok mellett — az önképzőkör egykori jegyzőkönyvét kellene elfogadnunk, mely azonban mindmáig nem került elő. Hallottam véleményt, Babits egyik volt osztálytársa mondta (Gaál János), hogy maga a felnőtt költő semmisítette volna meg a rá vonatkozó lapokat egy későbbi pécsi látogatása alkalmával. Ez azonban teljességgel lehetetlen. Sásdi Sándor említett 1941-es, tehát Babits halála évében kelt cikkében még az önképzőköri jegyzőkönyvekre hivatkozik, s éppen ezek az adatai a legszavahihetőbbek:

Ellátogattunk a ciszter-reálgimnáziumba, hogy az önképzőköri jegyzőkönyvekben keressük az egykori szorgalmas tag működése nyomát. Kühn Szaniszló, az intézet tudós igazgatója készséggel bocsátotta rendelkezésünkre az összes idevonatkozó jegyzeteket, dokumentumokat . . .

A jegyzőkönyvből kitűnik, hogy Babits csaknem minden önképzőköri ülésen szerepelt. Adódott alkalom, amikor ugyanazon ülésen szavalt, bírált és novellája is felolvasásra került. Hetedikes korában először a „Pázmán lovag”-ot szavalja. A bírálat taglejtését esetlennek, hanghordozását hamisnak mondja. Ugyanakkor elfogadják „Viszály a tanásházban” című elbeszélését. Máskor a „Szép Ilonkát”-t szavalja, amikor is előadását vontatottnak mondja a bíráló, viszont dicséri azokat a részeket, amikor a leány hervadását ecseteli. Egyik ülésen Kiss József „Mese nagy csizmáról, kis cipőről” című versével lép hallgatói elé, de dicséretet ezúttal sem kap, sőt a bíráló azt ajánlja, próbálkozzon komikus versek szavalásával, ott többre viheti. Március 15-én „Vázlatok a nap történetéből” címen tart előadást. Pár héttel később fogadják el „Bíró uram karácsonyestje” című elbeszélését, amelyről a bíráló dicsérettel emlékezik meg. Különösen kiemeli népies nyelvezetének hibátlanságát és arányos szerkezetét. A záróülésen Garay „Obsitos”-át szavalja és négy díjat nyer. Egy aranyat kap, mint legszorgalmasabban működő tag, díjat nyer „Apró versek” című műfordításaival, „II. Rákóczi Ferenc” című balladájával és „Tíz év Erdély történetéből” című értekezésével . . .

Nyolcadikos korában ugyancsak a legszorgalmasabb szavalója a körnek Babits Mihály. Együttal ifjúsági elnöke is, viszont Greksa a tanárelnöke. Az elnökválasztást kétségkívül nagy harcok előzték meg. Egy Frank Tivadar [Richárd] nevű tanuló volt Babits ellenfele. Babits fölényesen győzött, de hogy a továbbiakban mi történt, rejtély. Ugyanis az 1907 [1901] március 7-i jegyzőkönyv szerint Babits bejelentette, hogy a tagok lanyha működése miatt az elnökségről lemond. A lemondást nem fogadták el. A következő, március 10-i ülésen Babits „nagykörű elfoglaltsága miatt” mégis lemond az elnökségről és helyébe a rivális, Frank Tivadar [Richárd] kerül. Az önképzőkörben azonban továbbra is szorgalmas tagként működik. A „Meren-

gőhöz” című verset szavalja és a bíráló megállapítja: „Előadása színtelen, gesztusai szegletesek.” Viszont egy másik ülésen a „Tetemrehívás”-sal kapcsolatban kiemeli a bíráló az érzelmes részek jól felfogott hangját. Október 6-án ő mondja a gyászbeszédet, év vége felé pedig elfogadják „Pünkösdi rózsza” című versét és Martialisfordításait. Utolsó ülésen egy arany díjat kap, mint legjobb bíráló.

Babits önképzőkori működésének egy közvetlen adatára sikerült még rábukkannom. Néhány olyan bírálat akadt a kezembe, amelyet az önképzőkör által kitűzött tételre érkezett pályaműről készítettek. Az első az 1899/1900. tanévben kelt, s rajta „Babits Mihály II. bíráló”-ként szerepel. A másik kettő pedig az 1900/1901. évi tételekre beérkezett pályaműről készült. Az egyiken Babits Mihály megint csak bíráló, a másikat viszont — alább közöljük — a toll, a tinta és a betűvetés azonossága alapján maga is írta. Babits ekkor nyolcadikos diák volt.

A Horváth Agoston féle pályatételre beérkezett „II. Endre keresztes hadjárata” cz. pályamű bírálata.

Hazánk történetére nem valami nagy befolyással bíró eseményt választott tárggyául, s ezt is inkább történelmi mozzanatai szerint, mint okaiban és hatásában méltatja. Azonban forrásait helyesen használta föl; szerkezete ellen sem emelhető kifogás; és stílusa is elég világos, szabatos értekező-stílus.

Mindezekért jutalmazásra méltónak ítéljük.

Puppits Géza
1. bíráló

Babits Mihály
2. bíráló

Tóth Dezső
3. bíráló

Babits a gimnázium harmadik osztályát már a család új lakóhelyéről járta. 1895. szept. 21-én született István öccse, az ő keresztelési anyakönyvében (Székes-egyházi Plébánia) a szülők lakhelye alatt ez áll: Pécs, Klimó utca 16. Az utca névváltozása és átszámozása miatt a ház ma a Landler Jenő u. 8. számot viseli.

Babits édesapja a halottai anyakönyv bejegyzése szerint (u. o.) ötvenhárom éves korában, 1898. május 12-én ugyanitt halt meg tüdőlobban. A kis Mihály ekkor ötödikes gimnazista volt. Édesapját a Szigeti külvárosi temetőben temették el. 1924-ben — egy újsághír szerint (Pécsi Est, 1924. máj. 11.) — Babits Mihály édesanyja még Pécsre jön a költő öccsével a halott sírját meglátogatni, de később, a temető felszámolásakor tetemét a család átvitette Szekszárdra.

Édesapja halála után Babits egyedül maradt Pécsen. Anyja visszament Szekszárdra lakni. Mi történt a kis Mihállyal? Itt szűrjük közbe Sásdi már idézett cikkének egy másik részletét:

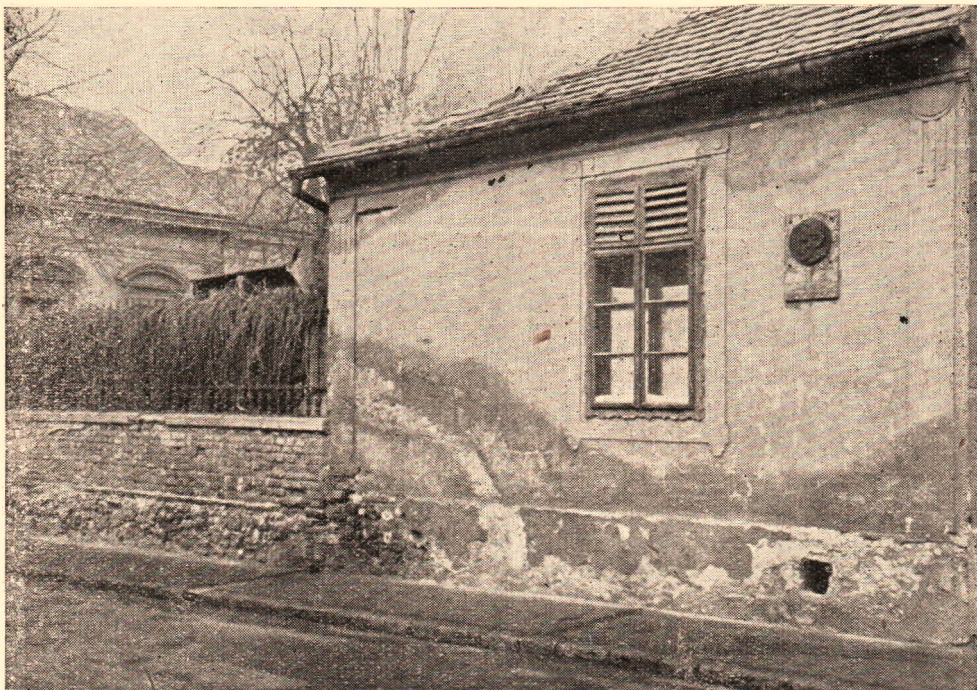
Misi távoli rokonához, özv. Decleva Bélánéhoz kerül kosztosdiáknak. A József utca 8. szám alatti házban lakik, és Decleváéknál igazi otthonra talál. Az özvegy asszony leányai kényeztetik, fia, Dénes, aki három évvel idősebb, készséggel segíti, amiben lehet.

Ezekről az évekről [legfeljebb hónapokról] így beszél Decleva Dénes dr. ny. ügyészégi elnök:

— *Babits Mihály lehangolt, szomorú állapotban került hozzánk. Édesapja nyelvrákban halt meg [halálát közvetlenül nem ez okozta], szörnyű szenvedés után, és a 16 [15] éves fiú hónapokig nem tudott szabadulni a legmélyebb gyász sejtétjéből. Egyébként is csendes, kevés szavú volt. Ha kérdezték, felelt, de legszívesebben behúzódott közös szobánkba és olvasott. Mindnyáján szerettük, pedig nővéreim sokat vesződtek vele, mert szórakozott volt, önmagával nem törődő, külsejét elhanyagolta. Egy ízben megtörtént, mégpedig télvíz idején, hogy egyik lábára húzott csak cipőt és úgy ment az utcára. A nedves járdán vette csak észre, hogy harisnyában van, és restelkedve somfordált vissza.*

Babits Decleváéktól csakhamar átköltözött anyai nagyapja testvérének, Kelemen Mihály honvéd törzsorvosnak Hunyadi (ma: Mátyás király) utca 23. szám alatti házába. Kelemen Mihályt a rokonai szálon kívül az is Babitshoz fűzte, hogy ő

tartotta keresztvíz alá a költőt és testvéröccsét, Istvánt. A három utcára néző lakás előkelőbb, északi és nyugati magassíksíntes szárnyát egyedül lakta az agglagény nagybácsi, Babits diákszobája a Zrínyi utcára néző, déli, egyablakos kis házrészben volt.

Kelemen Mihály legendás könyvtárát a világos, udvari nagyszobában helyezte el, innét kerültek ki Babits diákkori olvasmányai.

Kelemen Mihály halála (1919) után, az orvos végakarata szerint könyvtára a városra szállt (annak fejében, hogy sírját a város gondoztatja; egy ideig halottak napján városi hajdu állt őrt sírjánál); néhány évig az Egyetemi Könyvtárban őrizték, ma a Megyei Könyvtár tulajdona.

A barna félbőrbe kötött, K és K M monogrammokkal díszített könyvek jelentős részét maga Kelemen Mihály gyűjtötte, Babits szerint viszont (*Az én könyvtáram*, Könyvbarátok Lapja, 1927. — ugyanitt sokat elárul ifjúkori olvasmányairól) Kelemen Mihály könyvtárának alapját nagybátyjától, az 1868-ban elhunyt Kelemen József pécsi nagypréposttól örökölte. Ennek ellentmondani látszik Kelemen József 1861-ben kelt végrendelete (Pécsi Káptalani Levéltár). Eszerint:

17. Minden könyveimet a két almáriummal együtt hagyom László [!] unokaöcsémnek, aki most Rómában tanul, addig míg hazajön, Gyula unokaöcsém viselje gondját a könyveknek.

Kelemen László (a későbbi kanonok és várplébános) 1864-ben tért vissza Rómából, s így Kelemen József halála után maga vehette át nagybátyja könyveit. Ezeket, saját gyűjteményével együtt azután — ismét levéltári adatok szerint — halála (1902) után a püspöki (ma: Egyetemi) könyvtárra hagyományozta. (Babits anyai nagyapjának testvéréről, erről a sokat betegeskedő Kelemen László kanonokról — aki-

nél diákkorában maga is többször megfordult — írta *Anyám nagybátyja régi pap c. versét.*)

Kelemen Mihály könyvtári hagyatéka az 1945. jan. 1-én lezárt leltárjegyzék szerint összesen 4428 művet tartalmaz 4719 kötetben. A gyűjtemény valamivel kevesebb, mint felerészben szépirodalmi, nagyobb részben ismeretterjesztő művekből áll. Milyen könyveket forgathatott, olvashatott a diák Babits ebben a könyvtárban? A sok orvosi (Dollinger), természettudományos (Darwin) és teológiai könyvek (ez utóbbiak kerülhettek valamelyik pap-rokontól Kelemen Mihály könyvtárába) bizonyára kevésbé érdekelték, a lexikonok és történeti munkák már inkább. A magyar klasszikusok többnyire első kiadásai (Berzsenyi, rengeteg Jósika, Eötvös, Vörösmarty, Petőfi, Arany) mellett bőven szerepeltek a XIX. század, erősen második vonalba tartozó szépirói (Lauka, Lisznyai, Endrődi, Pósa, stb.). Egész polcokat foglaltak el a hazai és külföldi ponyvairodalom szerzői: Beniczkyé Bajza Lenke, Ohnet, Marlitt, Doyle. De helyet kapott a könyvtárban egy német nyelvű Shakespeare-sorozat, Dante, Victor Hugo és Heine is. A fiatal diák-olvasó érdeklődését elégíthette ki a sok Verne, Jókai és Dickens. A filozófiát Hume, Kant, Schopenhauer képviselte. A latin klasszikusok (Tacitus, Livius, Horatius stb.) szinte teljes számmal megvoltak.

A gyűjtemény őriz néhány Babits-kötetet is. Kettőben dedikáció is olvasható:

Babits: Levelek Iris koszorújából (1909)

Kedves Miska bácsinak mély tisztelettel és hálával Babits Misi

Dante: A pokol (1913)

Igen tisztelt kedves Miska bácsijának nagy hálával Babits Mihály

A Babits diákéveiről szóló dokumentumokat volt osztálytársainak visszaemlékezésével zárjuk.

Gebhardt József nyolc éven át volt Babits osztálytársa.

— Nagyképűség lenne ma azt mondani, hogy a diák Babits Mihályban mi már a nagy poétát láttuk. Dehogyan is törődtünk mi azzal, hogy Babics-e vagy Babits, Mihály-e vagy Misi? ... Tud-e váltót ütni a métában? Miska nem tudott. Pedig ez akkor fontosabb lett volna, mint a poétika ... Hetedik „zircibe” járhattunk, amikor magyar tanárunk, dr. Greksa Kázmér lett. Greksa a zágrábi egyetemről jött, ott a magyar nyelv és irodalomtörténet tanára volt. Kitűnően ismerte a magyar kódex-irodalmat. Nagyvonalú ember volt. Sokat tudott és sok volt benne a humor. Bennünket, hetedik, nyolcadikos diákokat úgy kezelt, mintha egyetemi hallgatók lennénk volna. Nekünk szokatlan volt ez a pedagógiai gesztus, de hamar értékeltük. Sokszor hetek, hónapok is elmúltak, de nem kérdezett, nem feleltetett bennünket. Csak magyarázott és a magyar irodalom remekeiből olvasott fel szemelvényeket. Hamar megszerettük. És alig vártuk már a magyar órákat, mert soha nem lehetett tudni, hogy milyen tréfát, meglepetést hoz magával az órára. Ha feleltetett, akkor az illető legtöbbször egész órán át felelt, illetőleg hallgatott, mert Greksa akkor is csak magyarázott és irodalmi élményeit adta elő. Ilyenkor már talán észre sem vette, hogy felelésre felhívott közülünk valakit. Ha a folyosón, az utcán, sétái közben találkozott velünk, mint kis barátját üdvözölt bennünket, karanfogott, és nem egyszer vitt bennünket magával a Mecsekre, vagy a rendnek Szókókóban lévő szőlője felé.

— Alig ismerkedtünk meg Greksával, egyik magyar órán előveszi noteszát. Bőngészi a névsort és felhívja Miskát imígyen: „Nó, Babics, mondja csak...” A többiek közülünk senki sem hallotta, mert kitörő kacaj követte Greksa szavait. Ma is az a meggyőződése, hogy a humort szerető Greksa, aki nem volt rövidlátó átvitt értelemben sem, szándékosan nevezte Miskát így, hogy egy pillanatra megszüntesse azt a gyötrő drukkot, amit noteszának váratlan elővétele idézett föl. Miska neve ettől a perctől kezdve Babics lett.

— Greksa volt az önképzőkör elnöke. Miskának egyik másfél füzetes magyar dolgozata természetesen feltűnt neki. Babits az önképzőkörben sokat szerepelt, mint bíráló, szavaló, versíró. Rövidebb ideig diákelnök is volt.

— Miska jeles diák volt. A piciny testben nagy akarat székel. Szerénységénél

csak nagy, elmélyülni igyekvő akaratereje volt nagyobb. Már ebben az időben is inkább csak a magyar nyelv és a klasszikusok érdekelték. Görög és latin órák előtt a szünetekben csoportokra oszlottunk. Néhány perc elég volt arra, hogy egy jeles latinistával átvegyük a feladott fordítást. Babits ilyenkor mindig értékes magyarázatokat fűzött a tömörebb, elvontabb mondatszerkezetekhez. Ellenben a számtan, mértan Miskát nem nagyon érdekelte. Az énekről és tornáról meg ne is beszéljünk!

— Törékeny, gyenge fizikumú fiú volt. Tornatermünk a Kert utcában volt, ott, ahol ma az Egyetem Anatómiai Intézete van. A torna tanár, Hemmerich bácsi már az első pillanatban felismerte Miska gyenge atlétikai készségét, s igen elnéző volt vele szemben. Ha pl. ugrottunk, rendesen Miska indított. S ha ő ugrott, a startot valamennyien figyeltük, kabaré volt az mindünknek. De talán Miska mulatott legjobban. Ő már előre tudta, mi lesz az eredmény: a kifeszített zsinort a legalacsonyabb magasságból is lehúzta. „Na Babits, kiállhatsz a sorból, ülj a kályha mellé!” — mondta ilyenkor nevetve Hemmerich bácsi. „Aztán tornázhatsz, ahol akarsz.” Ez a jog csak Miskának engedélyeztetett. Nyújtón néhány lendület után már csak egy kézen lógott, aztán összecsuklott a matracra.

— Mihelyt kitavaszkodott, métázní mentünk. De én nem emlékezem arra, hogy Miska valaha is részt vett volna ezekben a métájtátékokban. Ő ilyenkor Kelemen doktor nagybácsijának Hunyadi utcai könyvtárszobájába vonult vissza. A korzó, a flört, az akkor divatos fenszterlizés Miskát nem érdekelte. Csak a klasszikusok! Egyébként ő is, én is a Zrínyi utcában laktunk. A nyolc évig tartó gimnáziumi időben sokat voltam vele együtt. Télen szabadidőnk nagyrészt sakkozással töltöttük. Mondhatom, szenvedélye volt Miskának a sakkozás...

Faludi (Faulstich) Ádám hét évig járt Babits-csal.

— Babits Mihállyal 1893-ban ismerkedtem meg. A szeptemberi iskolai beiratás alkalmával a létszám betelte miatt azonban engem nem vettek fel a ciszter gimnázium első osztályú tanulói közé, s így a Hunyadi utcai Reáltanodába iratkoztam. Hogy mégis ismeretségbe kerültem már ekkor Babits Miskával, annak tulajdonítható, hogy Babits a Klimó utcában felfelé menve, a jobboldalon a harmadik vagy negyedik házban lakott, én pedig a Szigeti országút elején. Így minden reggel iskolában menet a Szigeti országút elején, illetőleg a Klimó utca sarkán akarva-akaratlanul találkoznunk kellett és szervusz-szal köszöntöttük egymást. Ilyenkor Babits többször érdeklődött francia nyelvtanom és francia nyelvtudásom után. A szünet végén különbözeti vizsgát tettem s engem is felvettek a gimnázium második osztályú tanulói közé. Így lettem Babits osztálytársa.

— Ezután szinte mindennapi kísérem lett iskolában menet és hazajövetelkor. Úgy tudom, hogy saját elhatározásából is, de később osztályfőnökünk megbízásából is instruktoromnak kínákozott magyar és latin nyelvből. Tapasztalván naponként a magyar és latin nyelvben való gyöngeségemet, meghívott, hogy hetenként kétszer, kedd és csütörtök délután menjek hozzá, kedden délután magyar és csütörtök délután latin nyelvtan tanulásra. Már a második osztály vége felé gyakran mondogatta osztályfőnökünk óra végén mosolyogva: „Nézétek csak, fiúk, ez a Misi mennyire vitte már ezzel a gyöngé, kövér sváb fiúval. Még eléri, hogy az év végén jót fogok növendékének adni magyarból.” Miska ilyenkor lehajtotta fejét, a többiek pedig gratuláltak neki. — Önzetlen volt Babits. A harmadik osztályba történő beiratkozásakor azt mondta nekem: „Ha akarsz, továbbra is csak gyere hozzánk, s együtt készítjük a feladatokat”. Én természetesen örömmel jelentem meg hetenként kétszer a Klimó utcai magas ház udvari szobájában. Sosem engedte az ő gyakorlatait lemásolni, nagy gondot fordított arra, hogy magam készítsem a leckét ceruzával. Mikor ezt kijavította, akkor másoltam le az impurumot tintával.

— A harmadik osztály végén magyarból, latinból is jó eredményt kaptam, s Babits Miska jobban megörült neki, mint én magam. Hálából és viszonzatszolgálatul a májusi és júniusi zivatarok alkalmával, a Klimó utcán lehömpölygő mecseki vízáradat alkalmával gyakran átemeltem a rögtönzött fahidakon az én gyöngetestű, félcipős,

hosszú, fekete harisnyás, rövid nadrágos, kiskabátos Misi barátomat, megmentvén őt a vízbefulladásától, főleg délutáni iskolából jövet. Mikor így át-átemeltem őt a hidakon, s célt értünk a másik járdán, mosolyogva köszönte meg fáradozásomat.

— A gimnázium negyedik osztályától már csak arra törekedtem, hogy az osztályrendezés napján mindig az első padban ülő Misi hátamögé kerüljek a második padba, s odakacsint hassak az ő nehezen olvasható, tintafoltokkal teli, de tartalmilag hibátlan gyakorlataira.

— Ebédlő szobámban évtizedek óta egy fénykép van kifüggesztve. Az 1897 júniusában a gimnázium negyedik osztályáról készült csoportkép. Legalul, az első sor jobb-szélén ül, lábait keresztbe téve, karjait összekulcsolva, mosolygó arccal Babits Misi.

Sásdi Sándor említett cikkében is idéz — névtelenül — egy volt diáktársat.

Felkerestük az egykori diák osztálytársainak egyikét, aki kitűnően emlékezik a kis Babits Mihályra.

— Csakugyan „kicsi” volt — mondotta —, az osztályban a legkisebb. Eleinte elűnt a tömött padosorok szűrkességében, de hamarosan előre rukkolt, magára irányította tanárai, különösen osztályfőnökünk figyelmét. A legnehezebb kérdéseket, amelyekre senkitől sem remélt választ, hozzá intézte. Töprengő, csendes fiú volt Babits Misi. A játékban alig vett részt. Kiválasztott barátja nem volt, de egyformán szíves volt mindenkihez. Hetedikes korunkban tetszett neki egy Edit nevű polgárista lány. Úgy emlékszem, személyesen nem is ismerte, de — vers formájában — levelet írt hozzá. Hetedik, nyolcadikos korában az önképzőkör legszorgalmasabb tagja volt.

1925 decemberében a Pécsi Napló szerkesztősége levélben fordult Babits Mihályhoz: mondja el a lap olvasói számára, mikor járt utoljára a városban, mennyi időt töltött Pécsen, mi a legkedvesebb emléke, mi a véleménye Pécs jövőjéről stb. A levélben készült interjút a lap karácsonyi számában közölte. (Pécsi Napló, 1925. dec. 25.)

Bocsásson meg, hogy nem feleltem kívánsága szerint postafordultával levelére: de néhány nap óta fájdalmas, bár nem jelentékeny betegség kötözött ágyhoz, s csak most jutok hozzá, hogy ír hassak. Lehet, hogy válaszom már késő is, de ha karácsonyra

nem, újévre talán még jókor jön, s mindenesetre tanúságot tesz arról, hogy valóban kedves nekem minden alkalom, mely a pécsi közönséggel való intimebb kapcsolatot jelentheti számomra.

Sajnos, nem voltam Pécssett azóta, hogy leérettségiztem a ciszterciták gimnáziumában: noha alig van év, hogy ne terveznék egy pécsi utat. De a pécsi út mindig jövőre és jövőre marad. Eleinte, régi boldog békeidőben, a külföldet jártam, a fiatalember mohóságával, akinek még sürgősebb újat látni, mint a régit viszontlátni. A viszontlátás ösztöne később annál jobban fölébredt bennem — de istenem! háború, forradalom, keserűségek és betegségek, hosszú, hosszú végeérhetetlen betegségek gátoltak azóta.

Pedig kilenc évet töltöttem Pécssett, első tudatos benyomásaim, szellemi életem ébredése, egész diákkorom története odafűz. Mi a legkedvesebb emlékem? Alig tudnám megmondani: egy darab maradt ott az életemből.

Édesanyám a legújabb időkg leutazott időnként Pécsre, halottaink sírját megkoszorúzni. Egyébként rokonaim is vannak Pécssett. Én azonban már tán idegen is volnék ott: az én Pécssem a régi Pécs. Nem a jövőé: a múlté. Ezért nem is tudok semmit mondani a jövő Pécsről: csak azt, hogy nagynak, szépnek, boldognak kívánom!

Nagynak, szépnek, boldognak szellemi életében is: mert hogy Pécssett intenzív és ambiciózus szellemi munka folyik, az előttem már innen a távolból is kétségtelennek tűnik fel. Ön azt kérde tőlem: van-e egyáltalán vidéki irodalom? Csak azt felelhetem: nem tudom, hogy van-e? de hogy lesz, azt remélem. És kíváltk remélem Pécssett, ahol minden garancia megvan arra, hogy ez nem valami magyarkodó, specializált és inkább etnográfiai érdekességű táj irodalom lesz, hanem az egyseges magyar szellem arcát fogjuk itt is új oldaláról látni, és mintegy friss tükörből vetítve.

Babits Mihály

Babits az érettségi után 1931-ben járt először személyesen Pécssett. Ekkor alakult meg a városban a Janus Pannonius Irodalmi Társaság, mely tiszteletbeli tagjává Babits Mihályt is meghívta. A korabeli sajtótudósítások (Pécsi Napló, Dunántúl) szerint Babits június 10-én délelőtt érkezett a városba. Délben a Nádor szálloda téli kertjében rendeztek a vendégek részére ebédet, az alakuló közgyűlésre pedig délután 5 órakor került sor a Nemzeti Kaszinó (ma: Doktor Sándor Művelődési Ház) dísztermében. A műsor egyik számaként Babits *Esti kérdés, Utca, estefelé, Cigány a siralomházban* és *Itália* című költeményeit olvasta fel. Az üdvözlések között pedig a Kisfaludy Társaság nevében „azon örömének adott kifejezést, hogy a magyar irodalom számára annak lelkes művelői új tüzhelyet alapítottak.”

Babits egyetlen napot töltött ekkor a városban, az Egyetemi Könyvtárba s a Dómba is ellátogatott (Dunántúl, 1931. júl. 19.) de rokonit tisztelegésre már nem jutott ideje. Egyik pécsi rokonának, édesanyja testvérének már Esztergomból írta az alábbi kimentő levelet. (A Baumgarten-alap papírján, kézírással. Címzés: „Méltóságos Kelemen József kúriai bíró úrnak Pécssett, Anna utca”. A postabélyegző kelte: Esztergom, 1931. jún. 19. A levél ma Szendrődy Dénes tulajdonában van; itt közöljük először.)

Igen tisztelt kedves Jóska bátyámék!

Ez a levél egy elmaradt rokonit látogatást helyettesít: ugyanis, mint Jóska bátyám talán értesült is róla, a Janus Pannonius pécsi irodalmi társaság megalakulása alkalmából egy napot Pécssett töltöttem, s ez alkalommal feleségemmel együtt tiszteletünket óhajtottuk tenni.

Sajnos, ezt a szándékunkat nem hajthattuk végre. Csak nagyon kevés órát tölthettünk Pécssett, s ezeknek minden perce le volt foglalva és kimérve: be kellett látnom, hogy a nyilvánosság alkalmait nem engednek részt a rokonit látogatásokra s a legjobban vágyott találkozásokra sem: azokhoz hosszabb időzés kell, vagy külön utazás.

Ez a külön utazás rövid időn belül aktuális, és akkorra ígérem magamnak, hogy a most elmaradt látogatást pótolom. Addig is hadd küldjem magunk helyett ezt a levelet: amihez két arcképet is mellékelek, pótlásul és bocsánatkérésül egy régi mulasztásom miatt. A most tervezett látogatásommal kapcsolatban jutott eszembe, hogy legutóbbi találkozásunk alkalmával egy fényképet ígértem, és hajszoltságomban, szórakozottságomban, ezer meg ezer munkám és gondom között — nagyon röstelltem és sajnálom — megfeledkeztem erről az ígéretemről. Talán a cél, amelyre a fénykép szánva volt, már nem is aktuális; mégis itt küldöm most, megtoldva egy másik fényképpel, hogy ha már személyesen nem mutathattam be ezúttal a feleségemet, legalább a képmását elküldjem.

De amint mondtam, nemsokára személyesen is szándékozunk tiszteletünket tenni; s addig is maradok a kedves Jóska bátyáméknak sok üdvözzel, illetve kézcsókkal szerető rokonuk

Babits Mihály

Én is sok rokon üdvözetet küldök mielőbbi találkozás reményében

Babits Ilonka

1931 júniusában egy másik meghívás is érkezett Pécsről Babitshoz. Egykori osztálytársai június 23-án tartották harminc éves érettségi találkozójukat. Babits maga helyett — a hajdani osztálytárs, Soós Nándor visszaemlékezése szerint — verset küldött a találkozó résztvevőikhez. A kézirat azóta elkallódott. (Soós Nándor ma csupán egy 1894-ben készült iskolai csoportképet őriz, amelyen — mint a negyedik osztályos képen, az első sor balszélén, törökülésben — a kisdíák Babits is látható.) A vers nyomtatásban először a Császár Géza és Sásdi Sándor szerkesztette Pécsi antológiában jelent meg 1939-ben *Harmincéves érettségi találkozóra* címmel, másik három Babits-vers társaságában. A költeményt a Franklin-féle Babits Mihály összes művei I. a „kihagyott versek” közé vette fel cím nélkül, téves („50 éves érettségi találkozóra”) aláírással.

Babits ekkor már egy újabb külföldi, olaszországi útra készült: július 12-én Angyalka húgával Assisiből küld képes üdvözetet Pécsre. (Címzés: „Nagys. Halász Antalné Buday Margit úrhölgynek Pécsre. Ungheria.” Csak az aláírás Babits kezvonása.)

Édes Gitticám! Assisiből, szent Ferenc városából küldünk sok üdvözetet. Csókol szeretettel

Angyalka

Misi

Babits a Janus Pannonius Társasággal később is kapcsolatot tartott. 1932-ben Lovász Pál, a Társaság főtítkára levelet írt Babitsnak: mi a véleménye, ha az egyik megüresedett rendes tagsági hely betöltésére Illyés Gyulát kérnék föl? A *Nyugat* papírján az alábbi géppel írt választ küldte Babits. (Címzés: „Lovász Pál Pécs Munkácsy Mihály u. 19.” Póstabélyegző: Budapest, 1932. máj. 27. Az eddig ismeretlen levél a címzett tulajdonában van.)

Igen Tisztelt Barátom,

bocsáss meg, hogy némi késéssel válaszolok kedves soraidra. De közben Illyés Gyulával kellett beszélnem, hogy tájékozódjam az irodalmi társaságokkal szemben elvileg elfoglalt álláspontjáról. Beszélgetésünk után biztos vagyok, hogy Illyés a feléje nyújtott kezét örömmel fogadná s hálával a megtisztelő szándékért; s öröme annál nagyobb lenne, mert szülőföldjéhez és a Dunántúlhoz erős lelki szálak fűzik.

A magam részéről választásotokat nemcsak szerencsésnek tartanám, de meg vagyok győződve, hogy az méltóbb embert a fiatal generációból nem érhetne. Illyés Gyula a magyar lírának nemcsak nagy reménye, de már kész és el nem mellőzhető értéke is. Gyökeresen magyar s mégis európai kultúrájú költő, s az irány, melyet képvisel s részben vezet, a legrokonszenvesebb és legszükségsebb újabb irodal-

munk fejlődésében. Illyés igazi mély lírai tehetség, s emberi tulajdonságai is a legszeretetreméltóbbak. Csak gratulálni tudok a Janus Pannonius Társaságnak, ha fiatalabb gárdájának névsorát az ő nevével gazdagíthatja.

Illyést jó verselőadónak is ismerem s közreműködése az ünnepi nagygyűlés programját is bizonnyal előnyösen fogja kiegészíteni.

Nagyon örülök, hogy találkozásunkra szívesen emlékszel; magam is örömmel idézem vissza a tavaly Pécsen töltött szép napokat. Téged szívélyesen köszöntve s a Nagyságos Asszonynak kézsókomat és üdvözlömet jelentve maradok kész hived

Babits Mihály

[Tintával a papír szélére írva:]

Kedves feleségét melegen üdvözlöm és nagyon örülnék, ha találkozánk.

Babits Ilonka

A pécsi évek múlhatatlanul beleivódtak Babits emlékezetébe, s ott hatottak írásaiban is. Amikor 1924-ben Kosztolányi először járt Pécsen s a Nádor-étteremben meginterjúvolták, azt mondta az újságírónak (Dunántúl, 1924. máj. 29.): nem ismeretlen előtte a város, mert „Babits sokat beszélt neki Pécsről. Új regényében szerepelnek a pécsi hegyek is.” (Babits ekkor kezdetett a *Halálfi* írásába.)

Nem feladatunk, hogy pontról-pontra rámutassunk Babits műveiben azokra a motívumokra, amelyek kétségtelenül pécsi ihletésűek. Célunk adatközlés, ezért csak címszerűen utalhatunk azokra a Babits-írásokra, amelyekhez — láthatóan — pécsi emlékeiből merített az író.

Versei közül pécsi vonatkozású az *Isten kezében*, az *Emléksorok egy régi pécsi uszodára*, az *Utca*, este felé s a már említett, harminc éves érettségi találkozóra írt *Nem merek közétek jönni...* kezdetű. A *Halálfi* első része Sóton (Pécsen) játszódik. A regény és a valóság közti egyezések — bizonyos kronológiai eltérések mellett — meglepően sűrűek. A híres pécsi borhamisítási botrányról a Döme bácsi (Kelemen Mihály)-féle zsömléig meg lehet találni ezeket a pontokat. A *Timár Virgil fia* is jórészt pécsi diákemlékekből táplálkozik. S egy kevésbé ismert szép pécsi városképet olvashatunk az 1909-es *Úti napló*-ban.

Babits Mihály halála évében mozgalom indult, hogy a költőről utcát nevezzenek el Pécsen. Halála 15. évfordulója alkalmából pedig emléktáblával jelölték meg Zrínyi utcai diákuszobájának falát. (Dunántúli Napló, 1956. máj. 20., 22.)

Befejezésül egy nehezen hozzáférhető dokumentumot közlünk, egy 1934-es interjút, melyet a *Pécsi Napló* számára Sásdi Sándor készített Babits Mihállyal Budapesten. Babits pécsi emlékein kívül ez alkalommal országos irodalmi dolgokról is nyilatkozott. (Pécsi Napló, 1934. ápr. 1.)

— *Eltörölhetetlenül élnek bennem a pécsi esztendők. Sokszor láttam magam előtt a gimnázium öreg, sárga épületét, ahova nyolc esztendőn keresztül jártam. Vass Bertalan, később Inczédy Dénes volt az én időmben az igazgató.*

— *Sokszor eszembe jut pécsi iskolaéveimből ez a kedves történet: Ötödikes voltam és mint első-osztályosnak első ízben volt alkalmam aktíve résztvenni önképzőköri ülésen. Ez a részvétel szavalat formájában nyilvánult meg. Arany János Egri leányok-ját szavaltam nagy tüsszel és lelkesedéssel. Elragadt a hém, álltam a dobogón nagybüszkén, és amikor a tivornyát leíró első részt elszavaltam, a pad sorokból felém kuncogó nevetés ütötte meg fületem. De én csak szavaltam tovább, amíg a kacság hangos nevetéssé nem zajosodott. Le voltam sújtva, hogy ilyen komikus hatást keltettem, és akkor felállt a VIII. osztályos korelnök, Khuen-Héderváry Sándor és védelmemre kelt. Hangsúlyozta, hogy a szavalás terén újabban naturalisztikus irány érvényesül és ennek képviselője vagyok én is. A korelnök szavai egy kissé helyrebillentették aztán megingott reputációm. [Babits hatodikba járt akkor, amikor a nyolcadikos Khuen-Héderváry az önképzőkör elnöke volt.]*

— Egy másik emlékem ugyancsak az önképzőkörhöz fűződik. Hetedik osztályos voltam, már részt vehettem az irodalmi pályázatokon és ezt alaposan ki is használtam. Be kell vallanom, nemcsak az erkölcsiekért, de befolyásolt a tíz koronás arany pályadíj is. Egy kivételével megnyertem az összes pályadíjat. Azt az egyet a nyolcadikos Surányi Miklós nyerte, miután külön balladát írt, mint én.

— Jóideig kosztos-diák voltam Pécsen. Szegény apám halála után édesanyám Szekszárdra költözött, én pedig nagybátyámhoz, Kelemen Mihály katonaezredhez kerültem. Különös, érdekes ember volt ez. Rengeteg könyvet gyűjtött össze. Kizárólag magyar regényeket. Mint a szemefényére, úgy vigyázott könyvtára minden egyes darabjára. Megkülönböztetésnek számított az, hogy nekem rendelkezésemre bocsátotta híres könyvtárát. Persze csak abban a formában, hogy a gyerekeknek való könyveket adott a kezembe, de azokat sem vihettem magammal, hanem az ő dolgozószobájában olvashattam. Túlzás nélkül mondhatom, faltam Jókait. Könyvtárát Pécs városra hagyományozta nagybátyám, és jellegzetes bőrkötésű könyvei ma az egyetemi könyvtárban találhatók. Három évvel ezelőtt, amikor a Janus Pannonius Társaság alakuló ülésén Pécsen jártam és ellátogattam a könyvtárba, mint nagyon régi ismerőseket üdvözöltem nagybátyám könyveit. Megkértek, hogy írjam bele a nevemet abba, amelyiket a legtöbbször olvastam. Nem sokat kellett gondolkodnom, az aláírásom egyik kedvenc Jókai regényembe került...

— Kertes házban laktam a Xavér utcában. Sokszor felréved előttem az a csöndes utca, a kert tavaszi fáit, de főként vakációk hazautazásaim kellemes izgalma. Akkor még Pécsen nem kötötte össze Szekszárddal vasúti vonal. Kocsin mentem tehát haza, és már hetekkel előbb számológattam, mikor telepedhetek az üléskosárra...

— Életemből eltörölhetetlen Pécs. Munkásságomban is nyoma látszik ennek. A Halálfiak-ban sok pécsi emlékemet felhasználtam, de a Timár Virgil fiá-ban és több költeményemben is találhatók pécsi vonatkozások.

A szubjektív élmények után szóhozok azt, ami kitölti Babits Mihály életét: az irodalmat. A decentralizációról ezeket mondja:

— Úgy látom, a sokat hangoztatott decentralizáció útban van. Sietek kijelenteni, én nem vagyok ennek barátja. Példákból látom, hogy érdemleges kihatása nincs az egyetemes irodalomra. Az irodalom független attól a technikai berendezéstől, amelyet centralizálnak, vagy decentralizálnak jelölnek. Az angol irodalom nem azért k'tűnő, mert decentralizált, viszont maguknál az íróknál is nehéz volna megállapítani: a centrumban, vagy a vidéken való tartózkodás befolyásolja-e munkásságuk értékesességét. Arany János érdemeset alkotott vidéken is, de nem lett rosszabb költő akkor sem, amikor a fővárosba költözött. Tény az, hogy egyik író számára a vidék, a másiknak a főváros: a centrum teszi gyümölcsözőbbé, termékenyebbé napjait.

Persze szönyegre kerül a Janus Pannonius Társaság is, amely büszkén vallja tagjának Babits Mihályt.

— Ennek a nivós irodalmi társaságnak a feladata — és ezt kereszttül is viszi —, hogy a Dunántúl hangulatát és színeit megmentse az irodalom számára. Amint látom, ezt a legnemesebb eszközökkel az irodalom emlékezetében is tartja a Janus Pannonius Társaság.

Végül a legaktuálisabb, a legégetőbb problémát vetjük felszínre: az idegen könyv térhódítását.

— Nagyon sajnálatos — mondja Babits Mihály —, hogy a középszerű, esetleg harmadrendű külföldi könyv kiszorítja megérdemelt helyéről a magyar író munkáját. Teljesen ismeretlen amerikai író, minden komoly értéket nélkülöző tákolmányát örömelebb vállalja a kiadó, mint a tehetséges magyar író tehetséges alkotását. Pedig nem igaz az, hogy a közönségnek nem kell a tisztább irodalom. Vallom, hogy a közönségnek az kell, amit kellő aplommbal kezébe ad a kiadó. Vallom azt is, hogy nem a publikum naív, hanem a kiadók rokonszenve minimális a műveltség iránt. A kiadók az átlag zsurnaliszta-műveltséghez alkalmazkodva állapítják meg programjukat, holott a közönségben megvan a szebb, a külön után való áhítozás. A közönség könnyen nevelhető, ezzel azonban nem élnek, legfeljebb visszaélnék a kiadók...

Marsall László — Tellér Gyula

Formai vizsgálatok a modern költészet területén

(Befejező közlemény)

Az előző cikkünkben elmondottak alapján joggal merül fel az a kérdés, hogyan érik el a költők, hogy ne csak a logikai, hanem a többi szféra is tartalmas legyen, azaz ezek hordozzák elsősorban a költemény tartalmát.

Eddigi ismereteink szerint a költészetnek két alapvető lehetősége van a nem logikai szférák „tartalmassá” tételére. Az egyik módszert a hagyományos költészet is használta, sőt szinte azóta ismeretes, amióta költészet van. A másik módszer inkább a modern költészet vívmányai közé sorolható. Lássuk külön-külön ezeket a módszereket. Az elsőt *sűrítésnek* nevezhetjük. A sűrítés lényege az, hogy a tartalmas logikai szférán kívül más szférák periodusai is a közlés fokozottabb igényével lépnek fel és az ezekbe a szférákba eső tudattartalmakat összevontan, tömörítve, a lényegtelenebb kapcsolóelemek elhagyásával fejezik ki. Pl. Arany „Toldi”-jának abban a részében, ahol a két testvér összevész, Miklósról a következőt olvashatjuk: „Útni készül ökle csontos buzogánya”. Ebben a versrészletben — mint végig az egész Toldiban — a tartalmas, fő közlő szféra a logikai szféra. Azt közli velünk, hogy Miklós öklét útszere emeli. A képi szférában azonban két szó („csontos buzogánya”) beiktatásával az előbbi mellett egy teljesen új közlést is tartalmaz, nevezetesen azt, hogy Miklós csontos ökle buzogányhoz volt hasonló. Ez az új közlés teljesen képi síkon mozog és mellőzi a közlésnek a logikai közlésnél megszokott grammatikai velejáróját. Azt a logikai és lélektani viszonyt, melyet a nyelv általában az alany-állítmány kapcsolattal fejez ki, itt a birtokos szerkezet pótolja. (Az ökle „olyan, mint a csontos buzogány” helyett „ökle csontos buzogánya”). Ebben az esetben a logikai és képi közlés egyszerre, egy periódusban történik. A sűrítésre már az ógörög stilszták is felfigyeltek, s azóta számtalan stilsztika foglalkozott vele. A képi sűrítés legismertebb válfajai a metaforák, megszemélyesítés, allegória, szimbólum, hasonlat, körülírás stb. Meg kell jegyeznünk, hogy a képi sűrítés a hagyományos költészetben, egyes kivételektől eltekintve, nem vette át az egész költeményre kiterjedően a fő tartalomhordozó szerepet, hanem a költemény tartalmának csak egy-egy elszigeteltebb részletét hordozta. A sűrítés mindig két (vagy ritkábban több) képzet, illetve fogalom összevonása, összekapcsolása a köztük lévő tartalmi hasonlóság alapján. Ennek az összevonásnak többféle nyelvi kifejezése lehetséges. A leglényegesebb szerkezeti mozzanat a sűrítésnél az, hogy az összehasonlított összevont fogalmak, képzetek mindegyikét megnevezzük-e, vagy csak az egyiket. Az utóbbi esetben az egyetlen megnevezett képzet, illetve fogalom válik a sűrítésben összekapcsolt mindkét képzet, illetve fogalom jelölőjévé. Így keletkeznek a metaforák, az allegóriák, szimbólumok stb. Például Ady-nál az „Ugar” a korabeli műveletlen, elmaradott Magyarországot is jelöli és főként ezt. Ha a sűrítésben résztvevő mindkét fogalmat, illetve képzetet megnevezzük: metaforákhoz, hasonlatokhoz jutunk. Lásd fentebb a Toldiból idézett sort.

A képi sűrítés eszközeinek osztályozására és leírására bővebben nem térünk ki, mert azt már számos stilisztika kimerítően és megnyugtatóan megtette. Inkább a képi sűrítésnek egy másik, lélektani-tartalmi feloszthatóságára mutatunk rá. Nevezetesen arra, hogy a sűrítés, vagy a külvilág tárgyai közt, vagy a lelkvilág tárgyai között teremt kapcsolatot, vagy pedig a külső és belső világot köti össze. Ez utóbbi sűrítésnek két igen gyakori és igen jellemző válfaját ismerjük. Az első az, mikor a költő lelkiállapotát, élményvilágát, hangulatait, mondanivalóját a külvilág jelenségei determinálják, s ezért a költő élményeit a külvilág tárgyaival, jelenségeivel ábrázolja. Szolgáljon például Petőfi „Szeptember végén” című versének ez a részlete:

„Még ifjú szívemben a lángsugarú nyár,
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszebe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet.”

Itt a költő ifjú-voltát a külvilágból vett jelenség a nyár, az elmúlás érzésétől érintett lelkiállapotát az ősze fejezi ki.

A második módszer a külső és belső világ illetén összekapcsolására az előbbinek éppen az ellenkezője. Ennél ti. a költő saját lelkiállapotait vetíti ki a külvilágba, s ezekkel jellemzi az ott tapasztalható tárgyakat, eseményeket. Erre igen sok példát hozhatnánk. Álljon itt illusztrációként Füst Milán „Nyilas hava” című versének két sora:

„Ősz van, korán sötétül és künn esik.
Vénül az idő, s könnyei szakállára peregnek.”

Ebben a példában az első sor a külvilág jelenségeit saját nevükkel nevezi meg, a második sor azonban ugyanazon jelenségeket a költő lelkiállapotára illő kifejezésekkel jellemzi, megszemélyesíti.

Itt szeretnénk a képi sűrítés egy másik lélektani mozzanatára is felhívni a figyelmet. Azt mondtuk, hogy a sűrítés két, vagy több képzet, illetve fogalom kapcsolatba állításba, összevonása hasonlóságuk alapján. Azáltal, hogy a kapcsolatba állítás alapja a hasonlóság, figyelmünk a mindkét képzetben meglévő azonos, vagy hasonló mozzanatra irányul. Ez pedig az illető közös mozzanat fontosságának növekedésére, képi anyaga intenzitálásának fokozására vezet.

„Alant repül a nap, mint a fáradt madár” — írja Petőfi a „Pusztá télen” című versében. A napnak fáradt madárhoz való hasonlítása a téli napról alkotott képzetünknek azt a részét domborítja ki különös erővel, hogy alig emelkedik a látóhatár fölé. Más hasonlatok a napnak más-más tulajdonságait domborítják ki (forróságát, színét, alakját stb.)

Sűrítéssel nemcsak a képi szférában találkoztunk, hanem legalább olyan mértékben a hangulati szférában is. A sűrítés lényege itt is ugyanaz, csak itt a képzeteknek nem képi mozzanataira irányul a figyelem, nem ezek növekednek intenzitásukban, hanem a képzetek hangulati velejárói. Az ilyen hangulati sűrítésben a szavak gyakran pusztán a hozzájuk fűződő hangulatok összefüggése alapján rendeződnek verssé. Idézzük itt még egyszer, mint igen kiváló példát P. Reverdy két sorát:

„Követhetnéd az ütemet
Befutva nesztelen a félelem kanyarjait”

A „félelem kanyarjai” szókapcsolat képileg nem értelmes — egy érzékszerv síkján sem olvad össze egységes összképzetbe — mégis a hangulati vonzás igen szoros kapcsolatot létesít a két szó között.

A logikai szférában is találkozunk sűrítéssel, ha a költő azt akarja elérni, hogy a logikai szférában történő közlés intenzitása megnőjön, s ennek következtében

a közölt tartalmak és az olvasó kapcsolata szorosabbra fűződjön. Ez azonban a logikai szféra sajátos tulajdonságai következtében más, mint a képi és hangulati sűrítés. Logikai sűrítéssel rendszerint akkor találkozunk, amikor a költemény logikai szféráját szillogizmusok, vagy szillogizmusokhoz közel álló, hasonló gondolatmenetek alkotják. A költő gyakran találja szükségtelennek, hogy a szillogizmus mindkét premisszáját és konklúzióját külön-külön kifejezze, minthogy gondolatmenetének egyes szakaszai az előző szakaszokból nyilvánvalóak lehetnek. Ilyenkor a szillogizmus valamelyik tételét elhagyja s az így keletkezett logikai hézag áthidalását az olvasóra bízta. Az ilyen hiányos következtetéseket a logika entimémának, vagy ha láncolatosan lépnek fel, epicheiremának nevezi. Ez a jelenség a közbeszédben is megtalálható. Miben különbözik hát a költői műalkotásokban előforduló entiméma és epicheirema az előbbi-től? A közbeszédben a szillogizmus valamely tételét azért hagyhatjuk el, mert az mindenki számára nyilvánvaló, a társadalmi tudatban már megvan. A költői nyelv entimémáiban és epicheiremáiban azonban nem ennyire nyilvánvalónak a hiányzó tételek, ezért nagyobb gondolati munkát is igényel rekonstruálásuk, s ezáltal nagyobb örömet, élvezetet okoz megtalálásuk. Így tehát az olvasó tulajdonképpen újrateremti a költeményt, s az alkotás folyamatában való ilyen részvétel növeli a mű hatását. A logikai sűrítés oka a fentén kívül — a közbeszédben és a költői nyelvben egyaránt — az is, hogy a minden pontjában végigvitt és kifejezett gondolatmenet a közlést lassítja és unalmassá is teheti. Ennek az esetleges unalmasságnak elkerülése érdekében fejezi ki a költő a gondolatmenetnek csak egyes állomásait úgy, hogy az olvasó ezek között az állomások között az összefüggést megteremthesse s így a gondolatmenet ne szakadjon meg. Leggyakrabban Ady élt ezzel a költői eszközzel. A Lukács Hugónak ajánlott, hasonló című versében egész láncolata található a hiányos következtetéseknek:

„Nem illedelmes a mi életünk,
De így indultunk, tehát így megyünk.
Buta másokként élni nem tudunk,
Tehát: hozzájuk nem hasonlítunk.
Békét magunknak s másnak nem hagyunk,
Tehát: sebzettek mindig mi vagyunk.
Jogunk van hinni rangot, istenit,
Tehát: rajtunk már zuhany sem segít.
Nagy önszerelmű balga istenek,
Tehát: meghalunk, mint kóbor ebek.”

A fentiekben arról volt szó, hogyan tehetők tartalmassá a sűrítéssel a nem logikai szférák, de azt is megemlítettük, hogyan növelhető magában a logikai szférában is a közlés intenzitása. A fenti módszer, a sűrítés azonban csak az egyik, inkább hagyományos lehetőség erre. Modernné leginkább oly módon vált — itt elsősorban a képi és hangulati sűrítésre gondolunk —, hogy ami a hagyományos költészetben a versnek csak egy-egy részletében volt megtalálható, egyes modern költők műveiben túlteng, uralkodó, az egész versre kiterjed. (Lásd például G. Trakl vagy G. M. Hopkins egyes verseit.)

A nem logikai szférák tartalmassá tételére szolgáló másik módszert *kioltásnak* nevezzük. A költő úgy jár el, hogy abban a szférában, amelyet nem akar tartalmassá tenni, az illető szféra szempontjából értelmetlen szókapcsolatokat teremt, s ugyanakkor valamely más szférában az illető szféra szempontjából értelmes szókapcsolatokkal egyszerű folyamatos, vagy sűrített közlést hoz létre.

Ha az egyes szótartományokból felépülő szférákat úgy képzeljük el, mint a közlés egymás mellett elhelyezkedő csatornáit, könnyen megérthetjük a kioltás lényegét. Ha például a képi szférát akarja a költő a közlés szempontjából fokozott fontosságra emelni, azaz tartalmassá tenni, a logikai szférában értelmetlen szókapcsolatokat teremt, lehetetlenné teszi, hogy a szavak által jelölt fogalmakból egységes, összefüggő gondolatsor, közlés alakuljon ki. Ezzel eltereli figyelmünket a logikai

szféráról, hiszen ebben a szférában nem történt közlés. Visszatérve az előbb vázolt modellhez, olyasmi történik, mintha a közlés „logikai csatornáját” szétdarabolják, vagy eldugaszolják. Ez azonban a folyamatnak csak egyik oldala. Ezzel a szét-darabolással, eldugaszolással párhuzamosan a képi, hangulati vagy egyéb szférákban, azaz a többi csatornában következetes, összefüggő képi, hangulati stb. közlés folyik.

(A leírt modell, mint tanulmányunkban a modellek általában, nem lép fel abszolút igénnyel, hanem inkább a kimondott tételek, elképzelések megértését igyekszik megkönnyíteni. Ezért a leírt jelenségből csak a legalapvetőbb összefüggéseket ragadja ki és ábrázolja. A kioltás folyamata is — mint példáinkból látni fogjuk — a valóságban sokkal bonyolultabb, mint amilyennek a fenti modell mutatja. A kioltás lényegét azonban tartalmazza a modell, s ez nézetünk szerint a jelen tanulmány igényeinek és kereteinek figyelembevételével elegendő.)

A képi és a hozzátapadó hangulati szféra láthatóvá tétele, mint a kioltás egyik tipikus esete, leggyakrabban a már többször emlegetett P. Reverdy költészetében található meg. Hadd idézzük a fent elmondottak illusztrálására „Embersereg” című versének két szakaszát:

„Remegő percek csillognak az ághegyeken
Az éj fekete pávája göggel kiteríti farkát
Forgolódnak s nézik a csillagok
A nyájat terelgető órát
És keresik ki silbakolt
S honnan hangzik a kolompolás

Az ablak előtt minden elhalad
Az élők árnyai kik tovább nem lépnek
Mikor az est a levelekre leszáll
Levélnéhezéknak”

Ha a logikum szempontjából vizsgáljuk ezeket a sorokat azt találjuk, hogy a logikai szférát részint értelmetlen szókapcsolatok szabdalják fel („remegő percek”, „nyájat terelgető órá”), részint a közlésnek, gondolatmenetnek olyan ugrásai jellemzik, amelyek gondolatokkal nem áthidalhatók. Így kénytelenek vagyunk lemondani arról, hogy a versben a külvilágról vagy a költő élményvilágáról valamilyen összefüggő fogalmi-közlést kapjunk. (Mint amelyet kapunk pl. Petőfitől, mikor azt mondja: „Egy gondolat bánt engemet, Ágyban párnák közt halni meg”). Ha azonban a vers képi és hangulati szféráját vesszük vizsgálat alá, azt tapasztaljuk, hogy részint az igen erős sűrítések (az „éj fekete pávája” a levelekre levélnehezéknak leszálló est), részint pedig az egyes szavakhoz tapadó képzetekből összeálló összképzetek, melyek egy különös, az élmény által transzformált világot ábrázolnak, igen erőteljes képi és hangulati közlést hordoznak. Az e mögött a képi és hangulati világ mögött álló lelki-állapot a versben nem jutott el a logikai tisztázottság és megfogalmazottság stádiumába, ezért a költő élményét nem elmondja, (mint például Petőfi az „Egy gondolat bánt engemet” című versében), hanem kifejezi azt az asszociatív fogalom és képzetanyagot, melyben az élménye megnyilvánul, közvetlenül a maga „rendezetlenségében” dinamizmusában tárja az olvasó elé.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, milyen eredményre vezet az egyes szférák kioltása, azaz az egyes szférák kioltásával mely szférák válhatnak tartalmassá. A hagyományos költészetben elsősorban a logikai szféra volt tartalmas, azaz a logikai szféra volt a vers fő közlő szférája. A vizuális és hangulati eszközök általában nem játszották a közlés fő hordozójának szerepét, hanem csak a logikai közlés árnyalatainak, finomságainak kidomborítására szolgáltak. Ha a logikai szférát kioltjuk a fentebb már vázolt módon, a közlés elsősorban a képi és a képhez tapadó hangulati szférába helyeződik át. Erre több példát is láttunk tanulmányunk eddigi menetében.

Meg kell azonban említeni, hogy a logikai szféra tartalmassága és teljes kioltása

között átmeneti fokozatok helyezkedhetnek el. Első ilyen fokozatként említhetjük meg a már részletesen tárgyalt képi és hangulati sűrítést. Ezekben az esetekben a logikai szférában a közlés nem szűnik meg, csak háttérbe szorul, különböző mértékben jelentőségét veszti. Hasonló módon szoríthatók háttérbe a vers egyéb szférái is az akusztikai szféra fokozottabb kiemelésével, sűrítésével, mint ahogy például a már említett „Chanson d' Automne”-ban történik, vagy Babits „Új Leoninusok” című versében. Ezekben a versekben még nem vette át teljesen az akusztikai szféra a közlés funkcióját, de a logikai szféra mellett, a logikai szféra által közölt tartalmak érzelmi, hangulati, zenei kifejezésében, bizonyos önállóságra tett már szert.

A másik átmeneti forma a logikai szféra tartalmassága és teljes kioltása között olyankor adódik, amikor a költő a folyamatos közlést tartalmazó képi szféra mellett nem kioltja, hanem csak fellazítja a logikai közlés folyamatosságát és ezáltal kap nagyobb szerepet a képi, hangulati, akusztikai közlés. Ez a módszer nem tévesztendő össze azzal, amit logikai sűrítés címen már elmondtunk. A logikai sűrítésben a gondolatmenet egyes lagikai állomásai csak annyira távolíthatók el egymástól, csak annyi köztes következtetés, gondolat hagyható ki, hogy a hiányzó elemeket az olvasó lehetőleg egyértelműen rekonstruálni tudja. Abban a módszerben viszont, amelyről fentebb beszéltünk, a gondolatmenet egyes állomásai olyan távol esnek egymástól, hogy azok között az olvasó logikai hidat verni már nem tud. Ilyenkor az egyes gondolatok összekapcsolásának feladatát átvehetik a nem logikai szférák. E között a módszer között és a logikai sűrítés között van hasonlóság, mert mindkettő a logikai közlés szaggatottságán alapszik, de míg a logikai sűrítésben a közlés folyamatossága a logikus szempontjából nem szakad meg, az előbb vázolt átmeneti módszerben az egyes gondolatoknak olyan éles kanyarai, törései vannak, a logikai periódusok tartalma annyira tövolesik egymástól, hogy azokat nem annyira gondolatmenet egysége, mint inkább a tárgy, a tárggyal kapcsolatos élmények s ezek hallucinatív, az egyes érzékszervek területéhez tartozó képzei és hangulati anyaga tartja össze. Ezt a módszert, amelyet például Appolinaire alkalmazott több versében, asszociatív, halmozásos módszernek nevezhetjük. Erre a módszerre egyébként más vonatkozásban a költői művek szerkezetének elemzésekor visszatérünk. Meg kell jegyeznünk, hogy nem mindenkor dönthető el egyértelműen, vajon ebben, vagy abban a költeményben logikai sűrítéssel, tehát a gondolatmenet logikailag rekonstruálható állomásainak kihagyásával, vagy asszociatív módszerrel, azaz a gondolatmenet teljes fellazításával állunk-e szemben.

Ezen átmeneti módszerek elemzése után, melyek rokonságban vannak a logikai szféra teljes kioltásának módszerével, térjünk rá magára erre a módszerre. A kioltás elméletével kapcsolatos bevezetőnkben a logikai szféra teljes kioltásával előálló versrészletet mutattunk be. Ottani megjegyzéseinkhez sok hozzátenni valónk nincs. Figyelmünket inkább arra az érdekes összefüggésre irányítjuk, amely a logikai szféra kioltása, illetve ki nem oltása és a vele nagyon szoros kapcsolatban lévő grammatikai szféra kioltása és ki nem oltása, azaz a közlés nyelvtani meg nem formáltsága, illetve megformáltsága között van. A gyakorlat azt mutatja, hogy a logikai szféra kioltása, azaz az értelmetlen fogalomkapcsolatok létrehozása végbemehet a teljes grammatikai megformáltsággal párhuzamosan. Ez tapasztalható például a fent idézett Reverdy versben. De együtt járhat a logikai szféra kioltása a grammatikai szféra kioltásával, a szófűzés grammatikai szabályainak figyelmen kívül hagyásával, tudatos felbontásával is. Az ilyen vers különös, mozaikszerű benyomást tesz az olvasóra. Weöres „Fürdő nők” című versében találkozunk ilyen megoldással. A vers egy részlete így szól:

„a három hármai a három
hatványai a három
végtelen szűzei a három
nyaraló postafőtiszt
lányai a tenger
sikoltásai a tenger
cimbalmi és kürtjei a tenger”

Vizsgálódásunk következő állomásában azt vesszük szemügyre, mely szférák veszik át a fő közlő szféra szerepét a képi szféra kioltásakor. Előfordulhat, hogy a kimondottan logikai jellegű közlés esetén a költő a szavaknak csak fogalmi jelentésére építi versét. Ilyenkor előállhat olyan helyzet, hogy a vers egyáltalán nem tartalmaz képi szférát. Ilyen például Walt Whitman „Az Egyesült Államokhoz” című verse.

„Az Államokhoz, akár egyhez, akár az Államok bármely városához:
Sokat állj ellen és keveset engedelmeskedj!
A feltétlen engedelmesség teljes rabszolgaság,
És ha egyszer teljes a rabszolgaság, többé a föld egyetlen
nemzete, egyetlen állama, egyetlen városa sem szerezheti
vissza szabadságát.”

Bizonyos mértékig a képi szféra kioltásával állunk szemben akkor is, amikor a költő művében a képzeteket, fogalmakat nem elsősorban képi, hanem hangulati kapcsolataik alapján társítja, s így képileg értelmetlen, hangulatilag azonban indokolt kapcsolatok jöhetnek létre. Ebben az esetben a képi szféra kioltása nem a logikai, hanem a hangulati szférát teszi tartalmassá.

„Az álom postakocsija és állatai újrakezdi-e a legfojtóbb
szálerdők alatt, hogy szemig a selyemforrásba merítsenek?
És elhajtanak minket ostorral a csobogó vízen és szétterült
italokon át, ráhemperedni a kutyák ugatására...”

— írja Rimbaud „Vidéki éji dal” című versében. De idézhetnénk a vers elejét is:

„Egy lehelet hatásos réseket nyit az ernyő-falakon — a roncsolt
tetők örvényét megzavarja — a tűzhelyek határait szétsimítja —
a kereszteződéseket elhomályosítja.”

Ha a fenti sorokat képi értelmük szerint próbáljuk felfogni, kiderül, hogy semilyen ismert összképzet, vagy képzet-kapcsolat nem felel meg nekik, azaz képileg értelmetlenek, de nem úgy hangulatilag. Ami képi elem van a versben, mind ugyanabból a — pontosan meg nem nevezhető — hangulati háttérből emelkedik ki, meglehetősen összefüggéstelenül.

Vannak költemények, melyekben a költő egyszerre oltotta ki a szavak jelentés-elemeiből felépülő szférákat, — a logikai, képi és az ezekhez fűződő hangulati szférát. Ezen a módon jön létre a tanulmányunk első részében ismertetett lettrista vers. De míg akkori nézőpontunk inkább csak leírta a vizsgált jelenséget, a kioltás-elmélet létrejöttét is megmagyarázza. Mint már ott is említettük, az „értelmetlen” szavak versben való alkalmazása nem jelent teljes értelemnélküliséget, tekintettel az egyes hangsoroknak részint önmagukban, a jelentéstől függetlenül meglévő hangulatkeltő erejére, részint azokra a távoli fogalmi, képzeti stb. rezonanciákra, melyeket a lettrista vers értelmetlen szavai és a nyelv értelmes szavai között lévő hangalaki hasonlóság kelt fel.

Itt azt a megjegyzést kell tennünk, hogy a lettrizmus ilyen értelmezése bizonyos különbséget eredményez a költőknek-esztétáknak és a nyelvészeknek a szóról alkotott felfogásában. Míg a nyelvészek nézőpontjából tekintve a szó lényege a jelentés-funkció, — azaz a hangsornak és a hozzá tartós asszociációval kapcsolódó fogalmaknak, képzeteknek az a tulajdonsága, hogy egymást kölcsönösen felidéznek, s az olyan hangsor, melyhez a nyelvet beszélők kollektív tudatában nem kapcsolódik egyértelmű jelentés, nem tekinthető szónak, a költészet szempontjából a szó fogalmának jelentésköre tágabb, s belevonhatók az egyes költők által alkotott nagy hangulati erejű, de a kollektíva által nem ismert és nem használt szavak is. Hozzátehetjük:

még nem használt szavak, mert éppen nagy hangulati és hangfestő erejüknel, továbbá távoli jelentés-rezonanciájuknál fogva megvan bennük az a lehetőség, az a tendencia, hogy egyértelmű jelentésre tegyenek szert, a nyelvnek a nyelvet beszélő közösség által ismert és így a nyelvészek által is befogadott szavaivá legyenek. Ilyesféle folyamatok a nyelvben a lettristák nélkül és őket jóval megelőzve is végbementek; ők csak a nyelvben rejlő eme lehetőséget aknázták ki. Hadd idézzük egyetlen szót, az „iromba” példáját. Ennek a szónak a jelentése a régebbi magyar nyelvben: 'tarka-pettyes'. Az ilyenfajta hangalakhoz azonban nem utolsó sorban az 'otromba' szó hatására a nagy, robosztus, 'otromba' tárgyak hangulata kezdett fűződni. Így ellentét jött létre az 'iromba' szó hangalakjához fűződő szóhangulat és fogalmi-képzeti jelentés között. A szó eredeti jelentését nem ismerő emberek azután a hangalak hangulatának megfelelő jelentést kezdtek ráérteni a szóra, és ilyen értelemben is használták. Természetesen nem mondhatjuk, hogy ilyesféle jövő vár a lettrista versek minden szavára, s hogy ez létjogosultságot adna a lettrista költészetnek. Azoknak a tényezőknak vizsgálata pedig, melyek között az ilyen elszigetelt, individuális szavak kollektívva válhatnak, vagy válnak, már a nyelvtudomány körébe tartozik.

A logikai és képi szféra együttes kioltásának tárgyalása után vizsgáljuk meg, milyen kioltási lehetőségeket nyújt az akusztikai szféra. Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy a hanganyag nyilvánvalóan nem oltható ki, mert ezzel megszűnik a vers. Külön kell választanunk tehát az akusztikai szféra azon elemeit, melyek az esetleges kioltásban résztvehetnek, magától a beszéd hanganyagától, mely az előbbi elemeket hordozza, de nem azonos velük. Ezek az elemek a költői alkotás zeneiségét fokozzák, tehát, mintegy az „akusztikai sűrítést” szolgálják. Ide tartoznak a kötött ritmus különböző formái, a rímek és különböző kombinációik, az alliteráció, a magánhangzók szerepe, mássalhangzók minőségei, a hangutánzás, hangfestés stb. Az akusztikai szférában a kioltás az e fajta zeneiséget sűrítő, koncentrálnó elemek elhagyása és az élőbeszéd ritmusához való visszatérés, vagy még tovább menve, a tudatos prózaiságra, esetleg „rosszhangzásra” való törekvés. Az akusztikai szféra ezen elemeinek kioltása természetesen együtt jár a hozzájuk tapadó hangulati szféra kialakásával is. Itt azonban körültekintéssel kell eljárunk a megfogalmazásban. A tapasztalat ugyanis azt bizonyítja, hogy a szabadvers ritmusa, a kötetlen ritmus is ritmus s éppen úgy megvan a más módon kifejezhetetlen zenei hatása, hangulata, mint a hexameternek, vagy a felező tizenkettesnek stb. A világirodalom szabadversei azt bizonyítják, hogy a szabadvers létrejöttének két alapvető útja van. Az egyik, mely a zenei segédeszközöket egyedül a logikai, vagy egyéb mondanivalóra figyelve feleslegesnek tartja s ezért elhanyagolja. A másik, a minden régít és hagyományost felbontani igekvő avantgardista törekvésből ered, mely a logikum szétzúzásával együtt zúzza szét a megúnt és szerinte megújulásra képtelen formákat.

A fentiekben láthattuk, hogy a költői műalkotás egyes szféráiból hogyan tevődhetik át a közlés más szférákba. Ennek az áttételnek a kioltás nevet adtuk, mert mintegy az egyes szférák „fényének” kioltásával válik láthatóvá vagy erősebben láthatóvá a többi szféra „fénye”. Azt is láttuk azonban, hogy a kioltás módszere az egyes szférákban az illető szféra természetének megfelelően más és más. Nézetünk szerint ezeknél a különbségeknél döntőbb a közös lényeg: az, hogy egyes szférák, „közlő csatornák”, szétrombolásával, eldugaszolásával más szférákba lehet koncentrálni a közölt tartalmakat. Ez jogosított fel minket arra, hogy a többreű jelenséget egyetlen névvel, a *kioltással* nevezzük meg. Úgy találjuk, hogy a sűrítés általánosabb használata mellett a modern költészet leglényegesebb formai újítása a kioltás. Más-ként megfogalmazva az a felismerés — mint arra tanulmányunk első részében már utaltunk, — hogy közlést nemcsak a logikai szféra periodusai hordozhatnak, nemcsak a logikai szféra lehet tartalmas, hanem egyéb szférák is. A sűrítés és a kioltás a költői művekben nem válik el mindig élesen egymástól. Gyakran történik, hogy egyes szférák kioltásával párhuzamosan a tartalmassá tett szférában sűrített közlés folyik. Ebben az esetben mindkét módszer a közlés fő-csatornájának áttételét szolgálja, a kioltás azzal, hogy egyes szférákban lehetetlenné teszi a közlést, a sűrítés pedig azzal

hogy ugyanakkor más szférákban nagyobb intenzitással, nagyobb koncentrációval közöl.

Tanulmányunk elején utaltunk rá, hogy a költői műalkotás egymást láncolattá egészítő formai elemein azt vesszük vizsgálat alá, megújította-e ezeket a formai elemeket a modern költészet, s ha igen, mennyiben. A vizsgált jelenségek természete azonban messzebb vitt bennünket, a formai elemeket egyre általánosabban értelmeztük, s így az ott segítségül hívott, az elvi megállapítások megértését megkönnyítő modelltől többhelyütt eltértünk. Akkori modellünket inkább a hagyományos poétikai szemlélet sugallta. A szótartományok, valamint a versben szereplő szférák fogalmának bevezetésével merőben új szempontból vizsgáltuk a formai elemek rétegződését. A két szempont nem mond egymásnak ellent, de a második, melyből az egyes szférák tartalmasságát és a kioltást értelmeztük, tágabb és több lehetőséget nyújt. Ezért térünk át erre elvi bevezetőnk után.

Miután az egyes szférák és a kioltások vizsgálata alkalmával szemügyre vettük annak az anyagnak legfontosabb alakulásait, melyekből a költő művét felépíti, átterünk a költői művek formakincsének egy még absztraktabb tagjára: a szerkezetet vesszük vizsgálat alá.

Mit nevezünk a költői mű szerkezetének?

Tekintettel arra, hogy a szerkezetnek megjelenésében és funkciójában több alapvető vonatkozása van, a szerkezet egyértelmű meghatározása előtt ezeket a vonatkozásokat fedjük fel. Úgy találjuk, hogy a szerkezet egyik legfontosabb ilyen vonatkozása a mű kompozíciójával való kapcsolata. Itt tehát mindjárt egy különbségtevésből, a *szerkezet* és *kompozíció* megkülönböztetéséből kell kiindulnunk.

A költői alkotás alapjául mindig a költő valamely élménye szolgál. Ez az élmény a költő tudatában levő képzetek, gondolatok, és a hozzájuk tapadó akusztikai, hangulati elemek stb. kisebb-nagyobb tömegét mozgatja meg. Ezek az elemek éppen azért, hogy valamilyen közös élmény van mögöttük, egymással kapcsolatba lépnek, asszociatív rendszert alkotnak. Ez a lelki folyamat egyébként költőben és nem költőben egyformán zajlik le, s csak az élményt átélő egyéniségnek és az élményeknek különbözősége okoz tartalmi és mennyiségi eltéréseket. A különbség a költő és nem költő között a folyamat következő fázisában van. Ebben a fázisban ugyanis a nem költőnél az élmény elhalványul és átadja a helyét valamilyen másik indulati, logikai, akarati stb. élménynek. A költő, ha az élményből műalkotás lesz, az élmény által megmozgatott anyagban válogat, s ezért a műalkotásba csak az élményt legpregnánssabban kifejező, illetve az élmény kifejezéséhez szerinte szükséges legfontosabb elemek kerülnek be. Ez a folyamat természetesen nem mindig tudatos. Másrészt az, hogy az élmény-megmozgatta tudatelemekből mi jut be a műalkotásba, a válogató lelki-tudati működéseken kívül magától az anyagtól, ha úgy tetszik a „tárgytól” is függ. A válogatás folyamatát tehát legalábbis két tényező befolyásolja: az egyik a költőnek az a képessége, hogy a benné felmerülő élményanyagból az élményt legjobban kifejező elemeket válogatja ki, a másik pedig a kifejeződésre törekvő élménynek az a tulajdonsága, hogy a vele asszociatív kapcsolatban levő, de tőle idegen elemektől megszabaduljon. (Ez utóbbit neveztük a „tárgy”-tól függő válogatásnak. Pl. Petőfi, mikor ezt a sort írta: „Hol sírjaink domborulnak, Unokáink leborulnak” nyilván felmerülhetett valamelyik általa régebben látott temető képe, felmerülhetett a „domborulnak-leborulnak” rímek mellé egyéb rímlehetőség is stb. Mégsem a temető fűzfáival foglalkozik, vagy a „homorulnak-komorulnak” rímlehetőségeket használja ki. Azaz ezeket, vagy az ezekhez hasonló, a tárgytól távol eső elemeket kizárja a versből. Persze nem nagyon lehet megállapítani, hogy „mi marad ki” egy adott versből, de biztos, hogy rengeteg, a fentiekhez hasonló képzettársítás, gondolati anyag marad el mindegyikből.)

A *kompozíció* tehát egyrészt az a *folyamat*, mely az élményanyagban a műalkotás „érdekében” válogat, másrészt az az *egyensúly*, melyre az ily módon kiválogatott elemek egymás közt törekszenek és eljutnak.

Ennek az egyensúlynak az igénye természetesen maga is közrejátszik a válogatásban, s felismerése a költői tehetség feladata. Mindez azonban a kompozíciót az alkotó szempontjából ragadja meg. A hallgatóban, olvasóban a kompozícióból csak annak érzete marad meg, hogy sikerült-e a válogatás és megvan-e a műben az egyensúly, vagy nincs. Miután a kompozíciót részint mint folyamatot: a válogatás folyamatát, részint mint a válogatás eredményeként létrejött egyensúlyt — melyet egyaránt érez az alkotó és az élvező — definiáltuk, figyelmünket most már a szerkezetre irányíthatjuk. A költő az élményanyagban való válogatás után ezt az anyagot elrendezi: megállapítja a kompozícióba kerülő elemeknek az élmény és a kiválogatott anyag természetéből eredő sorrendjét, továbbá a kompozícióra, mint egyensúlyra törekedve arányt teremt a mű egyes részei, valamint a mű részei és a mű egésze közt. Igyekszik tehát a műalkotásba bekerült élményeket úgy feldolgozni, hogy azok majd az élvezőben is a kompozíciót, a mű egyensúlyának érzetét keltsék. Ez az elrendezés, feldolgozás a mű szerkezete. A szerkezet tehát a költemény viszonylag zárt részeinek egymásutánja, e részeknek egymáshoz és az egészhez való viszonya, melyet a mű kompozíciója határoz meg, illetve melyben a kompozíció megjelenik, objektiválódik. Vizsgáljuk meg például József Attila „Kirakják a fát” című versét a szerkezet szempontjából.

„A pályaudvar hídja még remeg,
de már a kényes őszi szél dorombol
és kiszáradt hasábfák döngenek,
amint dobálják őket a vagonból.

Ha fordul is egy, a lehullt halom
néma... //„Mi bánt? Úgy érzem, mintha félnek,
menekülnék, hasáb a vállamon.
A kisgyerek, ki voltam, mégis él még”//

1. rész

2. rész

A kis kölyök, ki voltam ma is él
s a felnőttet a bánat fojtogatja;
de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél
s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.

Töletek féltem, kemény emberek,
ti fadobálók, akiket csodáltam?
Most mint lopott fát, vizlek titeket
Ez otthontalan, csupa — csősz világban.”//

3. rész

Ebben a versben a szerkezet három, viszonylag zárt részből, egységből áll. Az első a külvilág egy képét tartalmazza, a második a kép által felidézett gyermekkori élményt, a harmadik pedig a költő gondolatait ezzel az élménnyel kapcsolatban. Az első két rész nagyjából egy-egy, a harmadik két versszak. Így tehát jól kivehetők a vers egyes részeinek mennyiségi arányai is, melyek ugyancsak lényeges mozzanatát képezik a szerkezetnek. Ha a szerkezet valamely részét, például az első képet, egy-két versszakkal kibővítenénk, felbillenne a műnek az egyensúlya. Ebből a szempontból tehát a szerkezet arányainak megváltoztatása a kompozíció egyensúlyának megbillenését vonná maga után. Az egységes, jó szerkezet egyben a kompozíció egységét jeleníti meg, érzeteti velünk.

A szerkezetnek van egy másik alapvető vonatkozása is, melyet a kompozícióval való kapcsolata után meg kell vizsgálnunk. A szerkezet egyes részei, ezen részek tartalmától elvonatkoztatva absztrakt vázzá állnak össze. (A fentebb idézett József Attila vers szerkezete például három nagyobb egységből álló képzet és gondolatmenet, mintegy háromfokú lépcső, melyen végighaladunk a vers olvasásakor.) Ez az absztrakt váz az olvasóban bizonyos lélektani folyamatokat indít meg, s mi ezeknek a folyamatoknak a szerkezethez való viszonyát vizsgáljuk.

A költői műalkotás szerkezete a műben közölt tartalomtól, vagy tartalmaktól függően más és más. Ha figyelmünk előtt állandóan egy tárgy, egyetlen gondolat, egyetlen összképzet, valamely élménynek egyetlen vonatkozása áll, mintegy perszeverál, a mű bennünk is a mozdulatlanlás, az egyformaság érzetét kelti. Például Weöres „Borus tenger” című verse, mely egyetlen látványt rögzít.

„Tömött, alacsony égről
a víz sötétjére csüggnek a bárkák.
Köztük hosszú sávban
villog az ónszürke fény
messzcsógtól part-szakadéig.
Gyér vörösfenyők csavaros törzse
sose-látott színre váltott.
Ez a táj,
hol folyton temetik a világot.”

Ha a mű több, egymástól elszigetelt, csak hangulatilag, vagy tematikailag rokon képzetekből, gondolatokból áll, melyek közt elég nagy a távolság, hogy egyikről a másikra haladva ne kelthessék a folyamatosság érzetét, úgy találjuk, mintha a költemény a fentebb megjelölt tartalmi elemeknek laza, teljesen, vagy majdnem teljesen szervetlen halmaza lenne. Erre a lehetőségre a kioltások tárgyalásánál már utaltunk. Ott az ilyen halmozásos szerkesztésnek a logikai szféra szétDarabolásában játszott szerepét vizsgáltuk, itt viszont azt nézzük, hogy ez a szétDaraboltság, halmazszerűség, mint szerkezet, milyen hatást kelt az olvasóban. A modern költők közül gyakran élt ezzel a szerkesztési móddal Apollinaire (lásd az „Itt vannak” című versét) és Saint John Perse (lásd „Száműzetés” című versének utolsó részletét a „Mai Francia Költők” antológiájában.)

Ha a költői műben a gondolatok — amennyiben a közlés a logikai szférában folyik, — képek — amennyiben a közlés a képi szférában folyik — stb. az egységes gondolatmenet, a folyamatos képzet-váltakozás lehetőségét rejtik magukban, ha a mű egyes szerkezeti részei nem elszigeteltek, hanem egymásba kapcsolódnak és egymást feltételezik, a mű olvasásakor bennünk a mozgás, a változás, a dinamika érzése támad. A költemény szerkezete, illetve a szerkezet rendjét követő tartalmi elemek elindulnak valahonnan, haladnak, eljutnak valahová. (A szerkezet fogalmának tárgyalásakor idézett József Attila vers ugyancsak ehhez a szerkezetfajtához tartozik.)

Nézetünk szerint a szerkezetnek az általa keltett lelki-tudati folyamatokhoz való viszonya egyben a költői művek szerkezeti osztályozásának alapjául is szolgálhat. Ilyen szempontból a fentiek alapján három alapvető szerkezet-típust különböztethetünk meg: a *statikust*, a *halmozásost* és a *dinamikust*.

A szerkezetről eddig elmondottak nemcsak a modern költészetre érvényesek, hanem a költészetre általában. A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, milyen újításokat hozott a modern költészet a költői formakincs ezen területén.

Az első ilyen újítás a kioltással kapcsolatos. Mikor a kioltás lehetővé tette a nem logikai szférák tartalmassá tételét, egyben lehetővé tette azt is, hogy a szerkezet egységei, részei ne gondolatok, vagy gondolatsorok, azaz logikai periódus vagy logikai periódusok egymásutánja, hanem képi, hangulati, akusztikai stb. periódusok legyenek. Ezzel az az absztrakt váz, melyet a hagyományos költészetben elsősorban a logikai szféra, mint egyedül következetesen tartalmas szféra hordozott, a közléssel együtt áttevődött a nem logikai szférákba is. A nem logikai szférákban egyébként ugyancsak statikus, halmozásos és dinamikus szerkesztés lehetséges. Efféle, a nem logikai szférákban található szerkesztést a logikai szférát elsősorban kioltó Reverdy, Trakl, Rimbaud költeményeiben találunk. Leggyakoribb módja azonban a szerkezetnek, s erre modern és nem modern költőktől egyaránt idézhetnénk példát, amikor a szerkezet egyes egységei különböző szférákban helyezkednek el. József Attila „Reménytelenül” című versének első részében („Lassan, tűnődve”) a képi-hangulati és gondolati szfé-

rákban hullámszik a közlés és a gondolatokat képek, a képeket gondolatok viszik tovább.

Egyes modern költemények szerkezetében egy másfajta újításra is bukkanunk. Ez az újítás a polifon zenei szerkesztéshez hasonló s ezért a költészetben is a polifon szerkesztés nevet adjuk neki. Míg a hagyományos, egyszálú, egyszólamú szerkezetekben egyetlen gondolatmenet fut végig (dinamikus szerkezet esetén), a polifon szerkezet több, de leginkább csak két gondolatmenet szimultán megjelenítésével próbálkozik. A zenében a polifónia lehetőségét megkönnyíti hallószervünknek az a képessége, hogy egyszerre több hangot és ezen hangok viszonyait is érzékeli. Így egyszerre két vagy több dallamot is fel tudunk fogni és el tudjuk őket különíteni egymástól. Nem így van azonban a költészetben, ahol egyszerre, egyidőben csak egy gondolat, egy kép stb. felfogására vagyunk képesek. A polifon szerkezetekkel kísérletező költők úgy próbálták elhárítani ezt az akadályt, hogy a két gondolatmenetet, szólamot, melyet párhuzamosan akartak közölni, elemeikre, részekre bontották, s hol az egyik, hol a másik gondolatmenet egységeit, részeit építették hozzá a vershez. Ezt a kétszólamúságot tipografiaiailag is jelezni szokták az egyes versszakok kijebbe, illetve beljebb kezdésével aszerint, hogy az egyes versszak, vagy versrészlet tartalma melyik gondolatmenet része. A magyar költészet versei közül igen jó példa a polifon szerkesztési módra Nemes Nagy Ágnes „Villamos” című költeménye, melyben a két gondolatmenet, a két szólam, eleinte pregnánsan elválik egymástól, de később — s ez adja két szólam egymás mellé helyezésének jogosultságát — egybeolvad, s együtt záródik le. Mint a módszer egy másik példáját említjük meg Juhász Ferenc „Fekete páva” című versét, melyben az egyes szakaszokat a szemlélet statikussága, illetve mozgalmassága s a költőnek hol az olvasó felé, hol a versben felidézett személy felé fordulása rendezi két szólamba. Megjegyezhetjük, hogy az ilyen polifon szerkesztés nem teljesen új a költészetben. A refrain is tulajdonképpen a polifónia egyik fajtája. De míg a refrain állandó kíséretként egyetlen gondolatot szálaltat meg, s így mintegy orgonapontként húzódik végig a versen, a polifon szerkezet mindkét szólama önálló, egyik sincs alárendelve a másiknak. Itt tehát megint arról van szó, hogy azt a lehetőséget, mely a hagyományos költészetben bennrejtett, a modern lírikusok tudatosan kiaknázták.

A kompozíciót úgy definiáltuk, hogy az élményanyagban való válogatás folyamata s az ezt a folyamatot meghatározó és egyben a folyamat eredményeként létrejövő egyensúly. Az élményanyagban való válogatás folyamatát tehát valamilyen *szükség-szerűség*: az elemek egyensúlya s az élmény minél tömörebb, pregnánsabb kifejezésére való törekvés irányítja. Ez a szükségszerűség a műben úgy jelenik meg, hogy a mű elemei, szerkezeti és tartalmi részei egymást kölcsönösen feltételezik, azokból elvenni, azokhoz hozzátenni a mű egységének megbontása nélkül nem lehet. A modern nyugati költészet ezt a szükségszerűséget is több ízben részint meglazította, részint felbontotta. Ennek a szükségszerűségnek a meglazítása elsősorban a kioltással kapcsolatos. Azok a művek, melyekben a nem logikai szférák tartalmasak, az elemek kiválogatásának szükségszerűsége, azaz a kompozíció szempontjából, más elbírálás alá esnek. Ezekben a válogatás nem olyan egyértelmű, hiszen az élményhez asszociált képi, hangulati stb. anyag sokkal tágabb s egyetlen élmény kifejezésére több, egymással nagyjából ekvivalens eszköz is rendelkezésére áll a költőnek. Az ilyen művekben gyakran úgy tűnik fel, mintha az egyes részek elhagyhatók, vagy kicserélhetők volna más, hozzájuk hasonló elemekkel, anélkül, hogy a mű egésze, kompozíciója károsodnék ezáltal. Amit tehát a modern költészet az új eszközök használatával egyfelől nyer, másfelől el is veszti. Itt kell utalnunk a szürrealizmus formai vizsgálatára is. A szürrealisták az alkotó személyiség minden válogató, komponáló tevékenységét, „cenzuráját” kiiktatják az alkotás folyamatából, s így az teljesen automatikussá válik. Az élmény által megmozgatott minden asszociációs anyag bekerül a műalkotásba s ezzel — szerencsés véletleneket kivéve — a műalkotás elveszti határait, formáját s megszűnik önmaga lenni. Így a szürrealizmus, mely a műalkotás legalapvetőbb, legelső formai principiumát is felbontotta, tulajdonképpen lehetetlenné tette, hogy egyedi, más műalkotásoktól tartamilag és formailag különböző műalkotás jöjjön létre. Ha van is egyes alkotások, illetve egyes költők alkotásai között különbség. határ,

ezek pusztán és legáltalánosabban véve az élményből s a művet létrehozó személyiségből erednek, amennyiben ezek befolyásolják a mű egyetlen, automatikus formai elemét képező képzettársításokat. A határ tehát, amely ezeket a műveket elválasztja — ha elválasztja — már nem a művön belül, hanem attól teljesen függetlenül létezik, s így a művészethez vajmi kevés köze van.

Vizsgálódásunk végére érve vissza kell kanyarodnunk néhány gondolathoz, melyet tanulmányunk elején fejtettünk ki. A modernség elsősorban tartalmi kategória s csak másodsorban formai. Mi a modern költészet által létrehozott, kiaknázott új formakincset, formai lehetőségeket vettük vizsgálat alá. Úgy találtuk, hogy a nem logikai szférák tartalmassá tétele, az egész versen végigfutó, hangulati, akusztikai sűrítés, a kioltás különböző fajtái és átmeneti kategóriái, a szerkezetnek a kioltásokkal párhuzamosan létrejött új lehetőségei (a polifon szerkesztés stb.) azok az új, legjellemzőbb formai elemek, melyeket a modern költészet tartalmainak kifejezésére megteremtett. Emellett természetesen használja a költészet teljes, történelmileg kialakult formakincsét is. Láttuk azt is, hogy ezek az új, modern formai eszközök nem valahonnan a gondolkodáson, nyelven, költészetén kívülről kerültek be a modern lírába, hanem a már régebben meglévő lehetőségek tudatos kiaknázásaképpen. Vajon automatikusan modern költővé lesz-e az, aki a fent elemzett és bemutatott formakincset ismeri és használja? Azt hisszük: nem. Modern költővé nem a szabadasszociációk, a polifon szerkesztése stb. alkalmazása teszi a költőt. Mint már említettük, a modernséget a XX. század emberének új élményvilága jelenti. A költői formakincs új elemei esetleg megkönnyítik ennek az élményvilágnak kifejezését, de nem pótolják azt. Hozzá kell tennünk azt is, hogy ezeknek az új formaelemeknek nem mindegyike jelenti a líra gazdagodását. Ha például a lettrizmusra, vagy a szürrealizmusra gondolunk, mint általános igényű költői alkotómódszerre, határozottan meg kell tőlük tagadnunk a létjogosultságot. Igaz azonban az, hogy a költészet formavilágának sok olyan új mozzanatára terelték a költők figyelmét, mellyel azután a nem lettrista és nem szürrealista versek is gazdagodtak. Ennyiben, de csakis ennyiben még ezek a költői „izmusok” is hasznot hajtók voltak a költészet egésze számára, s nyomuk, hatásuk közvetve, vagy közvetlenül a tőlük igen távollévő költők művein is kimutatható.

Nyelv és irodalom

Két felszólalás a pécsi nyelvészkongresszuson

A mai költői nyelvről

Mai költői nyelvünk néhány problémájáról szeretnék beszélni. Azért erről, mert ez leginkább szívügyem s mert úgy látom, nincs minden rendben körülötte.

Németh László különös meghatározása szerint: „Író az, aki gondolkodása finomabb sajátosságait a nyelven át tudja csempészni. A stílus a nyelv ellenére éreztetett gondolkodás.”

Nyilván egyoldalú meghatározás, talán kissé formalista is, de most, amikor a költőt kifejező eszköze, a nyelv felől akarjuk megközelíteni, igen használható.

Minden költő tudja, milyen keservesen nehéz a harc, a megfogalmazás harca. Ragyogó gondolatok, nagyszerű érzések szürkülnek meg, válnak jelentéktelenné gyakran, mire nyelvi köntöst öltenek. A mondanivaló egyenértékű nyelvi kifejezése szinte csak ritka kegyelmi pillanat, az eredmény többnyire megalkuvás.

A harc a kifejezésért sokféle módon és sokféle eszközzel folyik. Az a sajátos mód, az eszközöknek az a sajátos készlete, mely egy-egy költőre nézve jellemző, szabja meg a költő egyéni nyelvi stílusát.

Mindezzel nyilván nem sok újat mondtam. De szükségesnek véltem előre bocsátani, hogy világosabbá váljék hozzászólásom további része. Hangsúlyozni szeretném tehát, hogy a nyelv, miközben a költő „átcsempészi” rajta mondanivalóját: gondolatait, érzelmeit s hangulatait, egyúttal kifejező eszköz is a költő kezében. Ebből viszont az következik, hogy a tartalom és a forma dialektikus egysége szerint a költői nyelv legapróbb elemének is csak a mögötte rejlő, megnyilatkozni kívánó tartalom ad létjogosultságot.

Az egyéniség, az emberi személyiség, a gondolatot, érzelmet és hangulatot sajátosan elszínezi. Ennek az elszíneződésnek meg kell látsania a költő nyelvi stílusán, csak akkor beszélhetünk egyéni stílusról.

Mai költészetünkben nyelvi vonatkozásban két fő veszély fenyeget. Pontosabban két irányból ugyanaz a veszély. Ez pedig a tartalom és a nyelvi kifejezés egymástól való elszakadása, az élő, közvetlen kapcsolat megszűnése a gondolat, érzelem és hangulat, valamint a nyelv között. Nem tudom, mi lenne rá a helyes szó, kétségtelenül valamiféle formalizmussal, nyelvi modorossággal állunk szemben, olykor talán a Meszterházi Lajos által említett nyelvi szecesszióval.

A veszély egyik irányból a különleges szókincs, eredetieskedő szókapcsolások, sőt néha a teljesen egyéni módon kezelt nyelvtan felől fenyeget.

Az elmúlt hónapokban sok vita folyt nálunk a modernizmusról. A vitához nem kívánok megjegyzéseket fűzni. Arra szeretnék csak utalni, hogy a „modernizmus” szó szinte a vita valamennyi megnyilatkozásában nyugodtan helyettesíthető lett volna a „szürrealizmus” szóval. Modernizmuson nálunk — jóllehet most már többen közlítették meg helyes oldaláról a kérdést — jobbra szürrealizmust értenek költőink. A szürrealizmus szabad asszociációs alkotói folyamata nagy csábító s könnyen vezet félutakra, lazít a költői felelősségen, egyebek között a nyelv iránt való felelősségen is.

A veszély annál nagyobb, mert a kritikusokat meg a nyelvészeket többnyire bizonytalanságba dönti: elutasítják, esetleg lelkesednek érte elemzés helyett.

Hallgassunk meg néhány versrészletet! A költők nevét mellőzöm: hibákról, nem személyekről akarok beszélni. Hangsúlyozni szeretném azt is, hogy semmiképpen nem kívánom kétségbe vonni az idézett költők tehetségét, s azt sem állítom, hogy egész költészetükre jellemzők ezek a jelenségek.

Fémkoponyákból, mint az aranyfüst, zengve kiestél,
ébenfa mellekről lemaradtál,
szerelmes vállakról, csörgő bojt, leszakadtál.
Fölkelnek az évek,
ledőlnek az évek,
szőlőfeketén, illatosan a hajdani évek — —
ki állt ott aranyba öntve,
sátoros hordák vadizü száját megörökölve.

Egy másik versből:

Föld és ég csupa párolgó repedés... A Nap
arany tutaján gomolygó zöld köd szakad,
elénktorlódnak Dél rideg sarkkörei és Észak jégrengetege.

— — — — —
Itt vagyunk hát forrongó korunk hű fiai: A JÖVŐ.
Mellünk csont-boltozatairól csördülve hull le a kő.
Ime, se a Gyölölet-Kráterei, se Előítélet-Lavinák
Nem zuzhatják szét
arcunk baráti mosolyát.

Végül a harmadik idézet:

Egész ember akarok lenni,
ez a legnehezebb,
fiatal fejem dere lengi.
A titkos úr dereng,
s ha porráégésig kerengi
e szív, embert jelent...

Eddig az idézetek. Nos, ha a költő az, aki át tudja csempészni a nyelven gondolkodásai finomabb sajátosságait, itt olyan „csempész-munkáról” van inkább szó, hogy csupán a gondolkodás finomabb sajátosságainak a ruhái kerülnek át a nyelven s a hiszékenyebb olvasót megtévesztik, mintha a ruhákban volna is valami. A harmadik idézetben a költő már azzal sem törődik, hogy az átcsempésztett ruhák a szabás-varrás szokásos törvényei szerint készültek-e. Magyarán: fittyet hány a nyelvtan elemi követelményeinek is és mondatai grammatikai képtelenségeik. En legalábbis többszöri olvasás ellenére sem tudtam megérteni, de még nyelvtanilag elemezni sem ezt:

A titkos úr dereng,
s ha porráégésig kerengi
e szív, embert jelent...

Bizony, innen már csak néhány lépés a halandzsá-nyelv.

A stílus demokratizmusa költőinknél is közérthetőséget kíván. Természetes és ésszerű igény, hiszen a műalkotás címzettje elvileg csak a közösség lehet. Azzal most ne foglalkozzunk, hogy a közérthetőség a gyakorlatban meglehetősen viszonylagos fogalom. Költőink azonban néha úgy vélnek eleget tenni e követelménynek, hogy ér-

dektelen, lapos, prózai nyelven írnak, rettegve a szokatlanság, a bonyolultság minden fajtájától, úgy lépegetnek a nyelvben, mint valami kitaposott cipőben.

Íme néhány sor:

Elgondoltam, milyen jó az,
hogy nem csupán az üres légből kell
felnyújtani karunkat, amíg elhúz velünk
az ötven-hatvan év, amíg
elmarad a villanylámpa, a házak, sora, stb. stb.

Egy másik versből:

Kíváncsisággal és izgalommal vártam
egy elsőosztályú fülke ablakában,
hogy elhagyja majd Szobot a vonat — — —
az állami csöszök, dolguk téve, hátra-
húzódtak már mind, csak az órszem látta
megilletődött hallgatásomat.

A költői egyéniség jelenlétét, a költő nyelvvalakító tevékenységét ezekben az idézetekben épp úgy nem érezzük, mint az előzőekben, a kifejezés itt sem a költő sajátja. Míg azonban az előző versekben az egyénieskedés, az eredetieskedés, itt kész nyelvi sablonok átvétele zavarja a sajátos mondanivaló sajátos nyelvi kifejezését. Mindkettő, az utóbbi is — bármily furcsának látszik — nyelvi modorosság, valamiféle nyelvi formalizmus.

Szeretnék költői nyelvünkkel kapcsolatban még egy gondolatot megpendíteni: az ú. n. szóhangulat kérdését. Az ilyesfajta vizsgálatok nálunk meglehetősen kezdetleges fokon állnak, bár nyelvészeink az utóbbi esztendőkből gyakrabban fordultak érdeklődéssel hasonló témák felé. Számomra pl. igen tanulságosak voltak Fábrián Pál fejtegetései „A magyar stilisztika vázlata” c. egyetemi tankönyvben, legutóbb pedig Fónagy Iván könyve: „A költői nyelv hangtanából.” Nem tudok ugyan szabadulni attól a gondolattól, hogy olyan vizsgálódási területről van szó, melynek erősen szubjektív vonásai elkerülhetetlenek, mégis érdemesnek tartom, mert segíti a költői tudatosságot, s az olvasó szemét is rányitja az esztétikum egy eléggé elhanyagolt jelenségére.

Alig hinném, hogy pl. József Attila alábbi két sorában:

Vágom a fát hűvös halomba,
fényesül a görce sikongva

a didergő „h”-k, a sikló, csillogó „s”-ek, sőt a „sikongva” szó torlódó, majd megcsúszó mássalhangzói — kellő hangtani tudatosítás után — nem fokozná az olvasó gyönyörűségét, s az ilyen tudatosítások nem járulnának hozzá költői nyelvünk fejlődéséhez.

Hasznos lenne, ha nyelvészeink gyakrabban ejtenék módját, hogy bonckés alá vegyenek egy-egy verseskötet, vagy műfordításgyűjteményt, s elemezzék őket a nyelvészeti különféle nézőpontjából. Mintha szívesebben foglalkoznának prózaírókkal s a költők közül inkább csak a klasszikusokat kedvelnék. A költői nyelv bizonyára kényesebb feladatok elé állítaná őket, de megérné a fáradságot, mert közös szerelmünk, a magyar irodalom nyerne belőle.

CSORBA GYÖZŐ

Ifjúsági irodalmunk nyelvi problémái

Az irodalom nyelve nem szükségszerűen azonos az „irodalmi nyelv”-vel; írók és nyelvészek között ez a tény váltja ki gyakran az ellentéteket. Az író joga, hogy megfelelő esetben alkalmazza a népnyelvi sajátosságokat, az egyes társadalmi csoportok és rétegek sajátos szókincsét, a köznapi nyelv szavait, joga az is, hogy újszerűen, a szokottól eltérő módon fogalmazza meg mondanivalóját. Az író olyan stilisztikai atmoszféra megteremtésére törekszik, amely rabul ejti az olvasót, megmozgatja az érzelmeket is, s ezt gyakran nem érné el az elfogadott nyelvtani és stilisztikai szabályok szigorú érvényesítésével. Nagyobb szabadsággal él tehát a nyelv lehetőségeivel, túllépi az „irodalmi nyelv” határait és szabályait. Szókészlete, stílus eszközei, fordulatai nem korlátozódhatnak a hivatalos irodalmi nyelv szókészletére, stílus eszközeire és fordulataira.

Ez azonban nagy felelősséggel is jár. Nem vitás ugyanis, hogy az irodalmi mű nyelve hat az élő nyelvre, az olvasók nyelvi kultúrájának fejlődésére. Bizonyos, hogy ma, az olvasótábor hatalmas megnövekedése következtében, a nyelv fejlődésének, alakulásának éppen az író egyik legnagyobb hatású tényezője. Az író joga és kötelessége nyelvhasználatunk új útjainak kimunkálása, de valljuk be: helyénvaló a nyelvészek ellenőrző figyelmeztetése is, ha próbálkozásai sértik nyelvünk jellemző sajátosságait.

Van az irodalomnak egy olyan ága, amelynek emberformáló hatása, jövőt alakító szerepe különösen jelentős, s ez az ifjúsági irodalom. Ha az írónak valóban van feladata a nyelv formálásában, a holnap irodalmi nyelvének kialakításában, úgy az ifjúsági irodalom alkotójának kétszeres a feladata és a felelőssége. Nem kétséges ugyanis, hogy a fiatal olvasó elsősorban könyveiből szívja magába anyanyelvének ízeit, zamatát, szépségeit. Helyesen állapította meg Harsányi István, Weöres Sándor Bóbita című kötetének elemzése során, hogy „a gyermek- és ifjúsági irodalomnak egyik közvetett feladata éppen a nyelvgazdagítás.”¹ Az új generáció nyelvi kultúrája nagy mértékben azon múlik, hogyan írnak az ifjúság írói. A mai ifjúsági irodalom szerepét növeli az a tény is, hogy napjainkban nyelvünket, elsősorban a fiatalok nyelvét nagyon sok szennyeződés fenyegeti. Kamaszaink hovatovább olyan tolvajnyelven beszélnek, amelyet a felnőttek nagy része meg sem ért.

Mit várunk tehát nyelvezet szempontjából az ifjúság íróitól?

Elsősorban azt, hogy segítsék fiataljaink helyes nyelvi kultúrájának kialakulását. Az ifjúsági irodalom egyik alapvető sajátossága kezdettől az, hogy szoros kapcsolatban van az ifjúság nevelésével. Ez felvetett problémánkban azt jelenti, az írónak segítenie kell, hogy a fiatal olvasóban helyesen rakjuk le nyelvi rendszerünk alapjait, segítenie kell, hogy megtanítsuk szabatos, szép, magyaros beszédre és fogalmazásra, segítenie kell, hogy a gyermek és az ifjú elsajátítsa és megszerezze irodalmi nyelvünket. Ezért az ifjúság írójának sokkal jobban kell ragaszkodnia az irodalmi nyelv kialakult szabályaihoz, mint a felnőttek írójának. A merész újításokkal ám kísérletezzék a felnőttek írója, az ifjúsági írók kissé óvatosabbnak kell lennie; „standard” nyelvi kultúrát kell közvetítenie, mint ahogyan az iskolai oktatás sem a legújabb kísérletek még eléggé nem igazolt eredményeit tanítja, hanem már megvitatott, elfogadott tárgyi anyagot.

Emellett természetesen roppant színesen, zamatosan, anyanyelvünk minden szépségét érzékeltetően, olvasói érzelmi világát is megmozgató stílusban kell írnia, hiszen a fiatalokat elsősorban érzelmi ráhatással nyerhetjük meg. Lényeges az is, hogy műve nyelvi megformálásában igazodjék az író azoknak életkori sajátosságaihoz, akiknek művét szánta. Csátát veszített az az író, aki elvétí a hangot. A jó ifjúsági irodalom tehát valóban nagy felelősségtudattal végzett, magasrendű művészi alkotómunkát igényel!

¹ Olvasó gyermekeink, 86. l. (Tankönyvkiadó)

Vajon eleget tesz-e mai ifjúsági irodalmunk a vázolt nyelvi követelményeknek?

A közelmúlt három nagy könyvsikert elért művének vizsgálata azt érzékelteti, hogy sok minden nincs még rendjén. Gergely Márta „A mi lányunk”, Szalay Lenke „Ketten hiányoznak” és Hárs György „Ökölbe zárt szív” című regényéről van szó. Azért vizsgáltuk meg éppen ezt a három művet, mert a kritika a legjobbak közé sorolta őket. Az eredmény nem megnyugtató.

Vajon nem botránkozik-e meg az ifjú olvasó, ha Szalay Lenke regényében ilyeneket olvas: „Most már egészen rendesen *néz ki itt*” (49. l.)? Hiszen hasonló mondatokért rossz osztályzatot kap az iskolában! Nem csóválja-e a fejét, ha a főhősről azt olvassa, hogy „őszintesége jutalmaként megértést és minden ügyes-bajos dolgában *szülői melléállást* ígértek” neki? (13. l.) Törheti a fejét, milyen az a „szülői melléállás”!

Legtöbbször természetesen nem nyilvánvaló szabálysértésről van szó, hanem olyan pongyolaságokról, amelyeknek elkerülésére az iskola minduntalan felhívja tanulóit figyelmét. Különösen a névelők és a névmások helytelen alkalmazására lehetne sok példát idézni. Gergely Márta könyvében minden különösebb keresgélés nélkül bárki találhat ilyen mondatokat: „Miért is él *ő* a világon? Miért melegíti át a cukros tea? Inkább ütné *őt* agyon a mama, ha *ő* rossz, hogy feküdne *ő* is a hideg földben.” (7. l.) Vagy: „Most... kiáltson fel *ő* is, hogy *ő* csak azért lámadkozott, hogy a Szűzanya tegye alázatosabbá az *ő* szívét?” (20. l.) A sok „*ő*” még akkor is felesleges és káros hatású, ha egyébként a 12 éves hősnő belső monológjának stílusára valóban jellemző lehet. Az idézett könyvből egyébként Irmusról megtudjuk, hogy „Láng Boriska a legjobb barátnője *neki*” (22. l.), hogy Pécsett a Zárda utca „végesvéig csupa *úriházból áll*” (11. l.), hogy „Zsófinak eszébe jutott, a mama adott *ővele* enni-valót” (243. l.) stb.

Hárs György regényében arról olvashatunk, hogy idős Démény másodszor is megházasodott; jövődó atyafiai előtt csak kettőt vallott be csemetéből, s félt, nem találják-e túl soknak azt is. A szerző ezután így folytatja: „*Egyedül* a menyasszony tudta: aszaltszilva képű vőlegénye négy gyermekkel kénytelen megtoldani a hozományt. (?) *Amely* azonban kastéllyal-istállókkal volt bőséges. (?) A menyasszony viszont ésszel.” (34. l.) Ez bizony nemcsak erőltetett, semmiképpen nem az ifjúság életkori sajátosságainak megfelelő szellemeskedés, hanem pongyola fogalmazás is. Nem éppen nyelvünk kifejező erejének klasszikus példája a következő mondat sem: „Hiszen azonos dolgok aszerint keltenek más és más eredményt, ahogy benyomásuk *mindenkit* máshol talál.” (34. l.)

Különösen a túlzásokból fakad sok furcsaság. Hárs György könyvében olvassuk pl. az ellenforradalmár Dancsokról, hogy egy vöröstengerészt a szekérhez köttetett, s „addig huzatta végig a Fő utcán, le és fel, sebesen, míg a megközöttnek lába térdig cafatokká kopott.” (72. l.) Azt hiszem, ez már több, mint költői túlzás, az ilyen kép-telenség gyöngíti a mű eszmei hatását, ahogyan a szertelen túlzások általában gyakran elsekélyesítik a nagy dolgokat. Gergely Márta könyvében olvashatjuk ezt a hasonlatot: „A kávéillat és bakaszag úgy birkózik, keveredik most a kis konyhában, mintha a béke birkóznék a háborúval.” (43. l.) A béke és a háború gigászi küzdelme így bizony nagyon idillivé szelídül.

Folytassuk-e a példák felsorolását? Úgy gondolom, az eddigiek is érzékeltetik, hogy az íróknak, de a lektoroknak és a kritikusoknak is nagyobb gonddal kell ügyelniük a nyelvi kérdésekre. Ez még nyilvánvalóbbá válna akkor, ha a nyelvhelyesség általános követelményein kívül még azt is részleteznénk, hány színtelen, ízetlen, éppen ezért hatástalan lapot találhatunk ifjúsági műveink legtöbbjében, tehát ha a stílus hangulatkelő erejének, művészetiségének problémáját is boncolgatnánk. Sokszor az olvasók életkori sajátosságaihoz sem igazodik gyermek- és ifjúsági irodalmunk nyelve.

Mindezeknek részletesebb elemzésére ezúttal nem térhetünk ki. Egy probléma azonban sürgős megvitatást érdemelne. Az, vajon helyes-e, hogy újabb ifjúsági műveinkben — nyilván a beszéltveléssel történő jellembrázolás kedvéért — oly sokat szerepelnek a kamaszok tolvajnyelvének szavai. Szalay Lenke könyvében pl. a „srácok”

nem iskolába, hanem „suló”-ba járnak, ott beszedik a „dugó”-kat, „kitól”-nak egy-mással, mindezt a tanárok sokat „muriz”-nak. A hetedikes kisdíák így szól hugához: „Ne viccelj, kisanyám!” (17. l.), egy csíny után így vádolja önmagát: „Jaj... jaj... én marha... pont a fizika tanárral kellett nekem kikezdeni...”, tornacipőjén „lazára köti a pertlit” stb. Vajon nem keltjük-e azt az érzést a fiatal olvasókban, hogy mindez rendben van így? Mert bizony nincs egészen rendjén, hogy ifjúságunk beszédére ez a jellemző, s ezért kár úgy ábrázolnunk, mintha ez volna a természetes.

Kétségtelen, hogy ifjúsági irodalmunk hatalmasat nött a felszabadulás óta. A legfiatalabbaknak írni ma már megtisztelő feladatot jelent legnagyobb íróinknak is, s éppen ezért általában nagy gonddal, felelősségérzettel és szeretettel írnak ifjúsági műveket. Könyvkiadásunk is elismeréseméltó munkát végez. Nem állíthatjuk, hogy a művek színvonala nyelvi szempontból nem fejlődött, a tennivaló azonban ezen a területen még nagyon sok.

Gorkij írta egy helyen: „Amikor a tiszta, szabatos, világosan kifejező nyelvért küzdünk, a kultúra fegyveréért küzdünk. Minél élesebb a fegyver, minél pontosabban irányítják, annál győzelmesebb.”¹

Nekünk is van még élesíteni valónk, hogy ifjúságunk hatásosan forgassa majd ezt a fegyvert.

KOLTA FERENC

Akiket a pacsirta elkísér

Alakuló, forrongó életünk ábrázolását az újabb időkben egész sor film kísérelte meg több-kevesebb sikerrel vászonra vetíteni. Az előző korszak, a rossz emlékü Horthy-évtizedek világáról és problémáiról szintén csak a felszabadulás után lehetett nyíltan és a valódi gyökereket felváltva beszélni. Az erről szóló filmek közé tartozik, de előremutató tendenciája miatt ki is magaslik közülük a Darvas József regényéből készült „Akiket a pacsirta elkísér”, értékei és hiányosságai miatt egyaránt.

Annál inkább, mert erősen aktualizált egy régi problémát: ha egy irodalmi alkotás, mondjuk egy regény, mint ez esetben is, feldolgozásra kerül, köteles-e a film eredeti tartalmi forrásához hű maradni, és ha igen, mi legyen a mérték? Magának a filmalkotásnak értékelésében a fenti szempontok játszhatnak-e szerepet? Konkrét példával ez a kép is szolgál: a regény is jó, a film is, de értékeik egymástól erősen különböznek. Egyforma bennük csupán a komor, szürke, csaknem fekete tónus, mely a regény tárgyilagos, szigorú hangjával valóban harmonizál, a filmen azonban meglehetősen rideg hatást kelt. A felvételek mondhatnám szomorúan szépek, de rájuk nehező egy nyomasztó kietlenség. Rajtuk keresztül olyan pesszimista szemmel látjuk a magyar pusztaság lakóinak fagyos, téli világát, amilyen a kései Francisco Goya nézte az emberi természetet. Ebben a közegetben a két fiatal lassan kivirágzó szerelme nem jó kontrapunkt. A film tematikáját fellazítja: Darvas József az agrárproletariátus Móricz Zsigmondos hevületű szószólója, a filmen viszont a líra, különösen a második részben, rózsaszín fényeket vet a fekete tájakra: nem egészen szerves valami ez. A regény és a film eredeti jellege közé elég magas választófalat húz.

Van még egy további megjegyzésünk. Eszmei mondanivalója az osztályharc szülte ríktó embertelenséget állítja a néző elé. Darvas József egész oeuvre-je ugyan az agrárproletariátus problémájának talajára épül, tehát nem éppen meglepő, amit látunk, de a film alakjai hibáikkal és erényeikkel együtt jellegzetesen magyarok és a jellemformálódás összetevő erőiből jó néhány tényező hiányzik. Elsősorban az alap,

¹ L. Gorkij az ifjúsági irodalomról, 48. l. (Ifjúsági Könyvkiadó, 1955.)

a gazdasági háttér, szélesebb és szemléletesebb ábrázolása. Csak a történet időpontjában adott kész helyzetet látjuk, de a fejlődés útjából, mely kényszerítően idevezetett és végül a hárommillió koldus szomorú országába torkollott, semmit. Egy magányos tanyát találunk, szinte kiszakítva a világból, melyet mintha messze elkerültek volna a fejlődés egymással oldhatatlanul összefüggő erői. Eli a maga elszigetelt életét, időtlenül, bezárkózva, a zsellér és a kulák ősi ellentétpárjának szinte természetesnek tűnő helyzetében. Az egymás ellen feszülő erők motiválásával a mű adós marad és a cselekmény drámai szála, mint még rá fogunk mutatni, lírai tengelyre fonódik, de ez nem bizonyul elég teherbírónak és hitelesnek. Még legjobban a tanító alakja éreztetné a Horthy-korszak immanens betegségét, de ez a figura sajnálatosan nélkülözi az éles körvonalakat és csak sejteti, morogja elégedetlenségét, de nyíltan nem beszél. Kár. Mert legalább rajta keresztül lehetett volna tolmácsolni, amit fentebb hiányoltunk, és ő billenthetné helyre azt a szemléleti fogyatékossgot, mely, akár mint Móricz Zsigmondnál, a parasztság iránti forró szeretetben gyökerezik és így kissé egyoldalúan csak az agrárvonal válságában és elmaradottságának orvoslásában látja a szociális gyógyítás egyedüli útját.

A film egyébként határozottan nagy igényű. Meséjére bővebben nem térünk vissza. Arra a jogosságát illetően vitatható különbségre már utaltunk, mely az eredeti regény és a film között fennáll, és amelynek folytán a „publicity” kedvéért erősen „filmszerűsített” történet született.

Ezt azonban kissé éppen az eszmei mondanivaló szenved meg: a lírai elem, mint már említettük, erősen túlteng benne, pedig itt kifejezetten az agrárproletariátus problematikáján van a hangsúly. Ezért a felelősség, nem tudom, elsősorban kinek a vállára hárul. A forgatókönyvet is maga Darvas József írta, de hogy ez az átszíneződés az ő szándéka volt-e, vagy Ranódy Lászlóé, a rendezőé, az kérdéses marad. Csak úgy, mint azok a jelenetek, melyek a filmnek egyenesen teher-tételei, mert indokolatlanok. Mi szükség van pl. a félnótás vajákosok éjszakai gyülekezetére a táltos körül? Akár a mondanivaló alátámasztása, akár a meseszál könyvebb bonyolítása szempontjából nézzük — semmi. A Citrom tehén nehéz ellésének is jó néhány filmkockáját bizvást elhagyhatták volna, sőt az egész motívum voltaképpen fölösleges, a paraszti létharc keménységét alkalmasabb módon is lehet illusztrálni. Apróbb rendezési hibának, vagy talán inkább elnézésnek minősítjük, hogy a film egyik legfeszültebb pillanatában, mikor a meghibbant Süle delíriumos táncba kezd égo háza előtt, a falu népe szájátva, tétlenül nézi, mintha tűz nem is volna, az oltással nem törődik senki. Vagy mikor Julis felakasztja magát, Sándor egy darabig habozni látszik és csak azután rohan oda levágni. Aztán a szegényes esküvő utáni nászajándék, a nyalóka is túlszerűen kellék.

A szereplők közül Papp Éva (Julis) kellemes meglepetés. Főiskolai hallgató, filmen még nem láttuk. Ígéretes biztonsággal formálta meg a kis zsellérlányt, nagy lírai játéklehetőségeit mértéktartással, de sok melegséggel használta fel. Egészen egyéni, bánatos, aztán kivirágzó szép kis arcára sokáig szívesen emlékezünk. Tordy Géza (Sándor) hiteles béreslegényt formál, Julissal való viszonyában különösen, legfeljebb indulatkitöréseit találjuk egy kissé halványoknak. A legnagyobb alakítás Bihari Józsefé (Süle). Amit ebben a sárbaüppelt zsellérportréban túl mélyre véstek, az nem az ő rovására megy. A XX. század Európájában, még a Horthy-korszakban is, a ló helyett az ekét a feleségével együtt húzó paraszt kissé utrirozott látvány. Süle ugyan jó-hiszemű naivitásában csaknem gügye természet, de orosz fogságból jött, a kulák le is kommunisztázza, mert éri rajta a föltörekvést, de éppen ezért az alak kissé elrajzolt: Süle már sokat látott, sejtí a jobb jövőt, tehát legalább valamennyire revoltálnia kellene, lázadnia, nem pedig önmagát ilyen rémítő módon megsemmisíteni. Ha tehát Bihari a figurát ezek miatt így nem is tudja egészen elhíttetni, színészilag rendkívülit alkotott és a tűztánc-jelenetnek a legnagyobb produkciók között van a helye. Tolnay Klári (Csiszérné) játékában inkább öntudatos szépsége érvényesül, kulák-asszonyhoz túl gyengédek és finomak az eszközei. Agárdy Gábor (Csiszér) kissé merev volt és gögjt is túlméretezte, alakítását pontosan szerepének erre a mondatára építette: „A cseléd hallgat. Süket és vak. Tanuld ezt meg nálam!” Az epizodisták közül Dayka

Margit (Sándor anyja) az első, Páger Antalnak (a tanító) és Somogyi Erzsinek (Süléné) jár még hely. mellette.

Szólnunk kell a film technikai kiviteléről is. Ranódy László avatott rendezői kézzel meglátszik rajta, ámbar a Csiszér-porta belsejét túl elegánsnak találjuk, a figurákat is általában a kelleténél sokkal jobban öltöztöttek és azt is megjegyezzük, mint sajátágot, mint részben érdemet, részben hibát, hogy Pásztor István bravúros fényképeinek túl erős a „Blickfang”-ja. Ez magában véve csak a tehetségét dicsérné. Csakhogy napjainkban a fényképezés önálló művészetté kezd serdülni, és nem szabadulhatunk attól a benyomástól, hogy itt sok, valóban nagyon szép, de öncélú felvétellel találkozunk, holott, ha még olyan vizuális hatású is a film, az operatőrnek nem szabad átlépnie a tolmács hatáskörét. Legfeljebb annyiban mondhatunk rá igent, hogy a kopár téli tájak néhol rembrandti erejű fekete-fehérben tartott mesteri képei közelebb viszik a filmet szülőhelyének, Darvas József „Vízkeresztől Szilveszterig” c. regényének eredeti, komor színezetéhez.

Végül még egy elvi kérdést aktualizál az „Akiket a pacsirta elkísér”. A film eredetileg képnelv, sajátos műfaji eszközökkel, melyek a némafilm fejlődése során alakultak ki és a színészi játékot egészen új igények elé állították. Meg is felelt neki és a némajáték stílusát valóban magasra fejlesztette, hogy csak az Eisenstein fel találta ún. „oroszmontázsra” utaljak, mely a színpadétól egyre inkább eltért. A hangosfilm azonban új helyzetet teremtett: új eszközöket hozni nem tudott, hanem a vokális lehetőséggel egyre jobban visszanyúlt a játék régi technikájához, helyesebben visszaélt vele. Amit a néma színjátszás mimikával, gesztussal, stb. sokszor igen fejlett ábrázolóművészettel volt kénytelen kifejezni, most — sokkal könnyebb — egyszerűen elmondta. Visszatértek a hosszú dialógusok, gyakran elég rendezői felelőtlenséggel, és lassacskán lekoptatják a filmről azt a „sui generis” kifejezőmódot, mely legfőbb művészi ismérve. Ez a film ebbe a hibába ugyan túlságosan nem esik, de mindenesetre kevesebb dialógussal is beértük volna.

Nagyban-egészben értékes alkotás, méltán sorakozik a legjobbakhoz, a Talpalatnyi föld-höz, a Körhintához, a magyar szegényparasztság többi nagy elégiájához, melyek az utóbbi években születtek, de még azoknál is rezignáltabb. A feszültség sok benne, de az optimizmus kevés. Azonfelül, akárcsak azok, vajúdó életünknek csak félarcát mutatják be, pedig *egészen* vagyunk bent a magzatvízben. Hiába jók akár az üzemi munkás, akár a parasztfilmek, ha nem tudják maradéktalanul érzékeltetni azt az új, mondhatatlanul bonyolult és súlyos folyamatot, mely életünket elemi erővel sodorja további sorsa felé. Ezt az Egészét, ezt a szintézist tematikában megragadni, valóban nem könnyű feladat. Mégis ehhez kell közelgetni írónak és filmnek, ha új életünknek hiteles tolmácsa akar lenni.

WERNER ISTVÁN

Martyn Ferenc: Don Quijote

Martyn Ferenc: Klára

Sásdi Sándor: Elhagyott szerető

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

Sásdi Sándor 60 éves; új műve, az *Elhagyott szerető* pedig az író huszonötödik regénye. Így, mintegy kettős jubileumot ünnepelhetünk.

Huszonöt regénnyel a háta mögött, Sásdi kétségkívül gazdag írói múltra tekinthet vissza; s ha műveinek egyre szélesedő, hatalmas olvasótáborára gondol, joggal erőt és biztatást meríthet belőle a további munkásságához.

Sásdi Sándor Baranyából indult el, s ezért több regényének színhelye Pécs és környéke. Új regényének, az *Elhagyott szerető*nek is számos pécsi vonatkozása van. Bár a cselekmény nem Pécsett, hanem az egyik közel eső baranyai faluban játszódik, a szereplők mégis meglehetősen sok szállal kapcsolódnak a városhoz, s így a húsz év előtti Pécs utcái, intézményei valóságos nevükön, egyes, azóta már sötét múlttá vált személyek pedig ijeszten élethű ábrázolásban jelennek meg a könyv lapjain.

Nem az író hibája, hogy az 1939. év nyarának eseményei, az akkori Pécs szellemi atmoszférája nem éppen az, amire szívesen emlékeznénk vissza; de Sásdi, nagy láttató erővel, éppen arra kényszerít bennünket, hogy igenis emlékezzünk az akkor történtekekre s gondolkozzunk el rajtuk. És ha igaz az, hogy mi emberek szívesen elfelejtjük a rosszat, még igazabb, hogy vannak dolgok, amelyekre újra meg újra ráemlékeztetni emberi és írói kötelesség, éppen azért, hogy ami egyszer megtörtént, ne történhessen meg másodszor is. Nagy vonalakban ez az *Elhagyott szerető* legfontosabb erkölcsi tanulsága, ezáltal szól a regény a mához, meg-hozzá igen hatásosan.

Sásdi Sándor mondanivalóját egy szerelmi történet keretében adja elő. Varga Éva, 27 éves pesti lány a nyári hóna-

pokra nyaralni megy rokonaihoz Kartára (így nevezi Sásdi a színterül szolgáló falut); itt belekerül az ismert nőhódító: serei Sere Tamás hálójába. Sere a rákoscsabai Takarékpénztár 2400 holdas kartai birtokának teljhatalmú intézője, a le-tűnt úri rend egyik jellegzetes képviselője.

Sásdi a lány majdnem tragikus végű elbukásában jól érzékelteti a nő kiszolgáltatottságát az akkori társadalmi viszonyok között, melyek még nem tették lehetővé férfi és nő egyenrangú társulását. Ennek ábrázolása közben az író ezer alkalmat talál rá, hogy Sere Tamás, uradalmi intéző úr, e gyenge jellemű, tompaes-zű férfi, a kor kíméletlenségét és aljasságát képviselve, osztályának teljes dicstelen fegyverzetében „tündököljön”.

Mindamellettt érdeme az írónak, hogy nem esik túlzásokba, még az egészségesen elriasztó hatás kedvéért sem. Mindvégig embereket rajzol, nem másvilágból való szörnyeket, mégha néha az emberfogalom perifériájáról veszi is figuráit, mint pl. a nyilasok mulatozásának ábrázolásakor.

Ez a mértéktartás egyáltalában nem válik a mű szuggesztivitásának kárára; sőt, ezáltal lesz mondanivalója igazán hitelessé, s ez jellemábrázolásának is egyik eszköze.

A telibetaláló jellemzés másik fontos eszköze, s egyben talán a könyv legszembe-tűnőbb erénye (mint Sásdi többi regényeiben is): a fejlett írástechnika, a stílus ereje, a jól megkomponált mondatok áradása, mely akarva, nem akarva magával ragadja az olvasót.

Ezt azonban Sásdi ezúttal megtoldja még egy igen érdekes újítással: szereplői egyikénél, másikánál, amikor utoljára lépteti színre őket, alkalmas pillanatban megál-

lítja az elbeszélés menetét, s ennek meghatározott idejéből mintegy kilépve, előre elmondja a szóbanforgó személy jövő életének fontosabb momentumait vagy éppen a halálát. Utána pedig, mintha mi sem történt volna, folytatja ott, ahol abahagyta, esetleg éppen egy érdekfeszítő párbeszéd kellős közepén.

Doboka Bálint például, a falu öreg orvosa, házvezetőnőjével és ezüstszurke macskájával él hármashban. Egy alkalommal arról beszél a „pesti Évának”, akit nagyon megkedvelt néhány hét alatt, hogy a télen néhány napra felutazik Budapestre, s akkor majd együtt mennek el az Operába a *Carment* meghallgatni. A beszélgetés során ezt mondja a lánynak:

„Igen, február első felében becsöngtek magukhoz: „Itt vagyok, ragyogok, tessék öltözködni és indulás.”

Az író itt félbeszakítja a párbeszédet s a következő szakaszban így ír tovább:

„Nem csengetett be, nem mondta. Azon a télen, február tizenegyedikén, a névűn-nepén, Bálint-napkor meghalt.”

Aztán elmeséli, hogyan következett be a halál, hogyan zajlott le a temetés, az örökösök marakodása, a házvezetőnő kisémmizése, aki 40 éven át szolgálta gazdáját. Végül újból felveszi az előbbi párbeszéd elejtett fonalát s mondatja tovább a doktorral:

„— A kártyaaria? Fájdalmasan szép. És milyen különös érzéseket kelt bennem mindig a Habanera... Testileg szédülök tőle.”

S a dialógus tovább folyik a jelenben.

Elképzelhető az olvasó első megrökönyödése, amikor az imént már meghalt,

eltemetett doktort, akinek már a kocsi-bundáját s a botesernyőjét is szétkapkodták a kapzsi rokonok, — újra hallja beszélni és álmodozni, tervezni.

Aztán hamarosan rájövünk: így van ez jól. Szánalommal vegyes fensőbbiséggel tekintünk le erre az öreg orvosra, aki terveket sző és találkát beszél meg a térré, mert nem tudja, *amit mi már tudunk*, hogy az ő számára mindez hiábavaló. Így sikerül kitágítania Sásdinak a cselekmény alig három nyári hónapra korlátozott időtartamát tetszés szerint, akár évekkal előre, amennyire szükséges, hogy szereplőinek további sorsáról is tájékoztasson bennünket.

Ez az időben való esetenkénti előrecsuszamlás igen jól hat a regényben, s talán végső soron ugyanazt a célt kívánja szolgálni, amit szerte a világon a legmodernebb stílusirányzatok is. Nevezetesen: kiemelni a művészi ábrázolás gyakorlatát tér és idő szigorú körülhatároltságának béklyójából, a modern ember finomultabb esztétikai igényének kielégítése s egyben esetleg a mélyebben fekvő igazság jobb megközelítése céljából is.

Összegezve a mondottakat, az a véleményünk, hogy kisebb hiányosságoktól eltekintve, Sásdi Sándor ezúttal is jó munkát végzett, epikát teremtő fantáziája, jellemalkotó készsége hibátlanul működött, s élményszerűvé átforrósított jelenetekkel, maradandó emléket hagyó fő-, és epizódalakok egész sorával gazdagította olvasóit. Így az *Elhagyott szerető* megérdemelten foglalja el helyét az író legjobb alkotásainak sorában.

WAWRUCH GÁBOR

Csuka Zoltán: Piros pünkösöd Pécsen

(Táncsics Könyvkiadó)

A nyár végén jelent meg Csuka Zoltán málás eszközeül kiválasztott műfaj, az új műve, e csaknem kétezer soros elbeszélő költemény. Témája értékes és szívűnkhez közel álló: Pécs munkásmozgalmának egyik legjelentősebb eseménye, az 1918 pünkösöd másnapján a frontra vezényelt pécsi menetszázad lázadása áll a középpontban. E körül bontakozik ki a Mecsek-vidék bányászainak élete, hősi

harca, öntudatos osztállyá szerveződése a háború utolsó éveiben. A cselekmény kereke és egyben színhelye a Mecsek az évszakok során folyton változó, csodálatos színeivel, a völgyekben meghúzódó apró bányász-kunyhók, s a város, melyet nehéz időkben mintha szorosabban fogtak volna körül a hegyek.

Az időben is közeli, lényegében történelmi téma igen nehéz feladat elé állí-

totta a költőt, hiszen az események ma is itt élnek az emberek emlékezetében, nem egy szereplőjük a város ismert és tisztelt vezetője. A történelmi távlat hiánya megnehezítette a költő számára, hogy a teljes történelmi igazságot egyszersmind művészi igazság rangjára is emelje. Fokozta a nehézségeket a művészi megformálás eszközeül kiválasztott műfaj, az elbeszélő költemény is. Látszólag jól kipróbált, kitaposott ösvényen halad a költő, hiszen ennek a műfajnak főleg XIX. századi irodalmunkban igen értékes hagyományai vannak. Mihelyt szemügyre vesszük azonban a műfaj kialakult sajátosságait, azonnal feltűnnek a nehézségek. Az elbeszélő költemény felnagyított eseményeket, tipikus központi hőst, lírai emelkedettséget és bizonyos értelemben drámai szerkesztést kíván. Az adott témára igen nehezen alkalmazhatók ezek a követelmények.

Maga a költő is érezhette, hogy a történelmi események pusztá felsorolása még a helyes eszmei értelmezés mellett sem elegendő. Ezért állított a középpontba két fiatal bányászt, Csapó Mihályt és Pető Balázst. Az ő fejlődésükbe ágyazta az egyébként elég lazán összefüggő történelmi eseményeket. A két barát mintegy összekötő kapocs múlt és jelen között, számukra 1918 eseményei tapasztalati anyag, amely a férfikor harcaira edzi őket, s ez a férfikor a mi jelenünk. Ez a koncepció a mű megszerkesztésének leglényegesebb magja, ez oldja meg a műfaji nehézségeket, ez segítette át a költőt a téma buktatóin.

Két vonal fut tehát végig a művön: a két jó barát története, s a rájuk ható munkásmozgalmi események, amelyek alakítják, formálják jellemüket. A tíz énekre osztott költemény úgy indul, mint egy „nevelési regény”, a fogalom Goethe-i vagy akár Mann-i értelmében. Megismerkedünk a két barát gyermekkorával, környezetével, családjával, fontosabb jellemtulajdonságaikkal. (Két jó barát.) Először a bányában dolgozó Mihály jellemét állítja a költő a középpontba, majd az iskolás Balázs fejlődésére vet fényt. Mihály megmenti az öreg vájár életét (Szénomlás), Balázs megismerkedik egy orosz hadifogollyal s elbeszélései nyomán fel tárul előtte az orosz munkásmozgalmak hősi története (Fedor). Közbeékelődik egy

szüreti kép, amelyben hősei „magánéletét” igyekszik motiválni a költő. Itt jut nagyobb szerep Annának, a dohánygyári munkáslánynak. Az előző énekekben is fel-felvillan képe egy pillanatra, ő a műben felvázolt egyetlen nőalak, akihez a két jóbarátot gyengéd és finom, alig bontakozó kamasz-érzelmelek fűzik. Jelleme azonban itt sem bontakozik ki, úgy érezzük, mintha a költő nem tudná, mit kezdjen vele. Később teljesen elfedik alakját a torlódo események.

Az ötödik énektől kezdve maguk a főhősök is kissé a háttérben maradnak, átveszik a szerepet a tömegképek. A *Borbála-nap*, a *Forrongás*, majd a *Farsangi sztrájk* mozgalmasnak ígérkező képeitől azt várnánk, hogy a műfaj követelményeinek megfelelően az eddig indokolt elbeszélő technikát lendületesebb, drámább hangvétel váltja fel. Így az események sodró lendülete indokolná a két hős háttérben maradását is. A drámaisággal azonban a költő most is adósunk marad. Nyugodt, elbeszélő hangjával lassítja a cselekményt, akkor is elbeszél, amikor párbeszédet, megjelenítést alkalmazhatna. (Kerék Ferenc története az ötödik énekben.)

Hiányzik a drámai hangvétel a mű csúcspontján, a nyolcadik énekben is. A lázadás részletesebben kidolgozott képét is lényegében leíró, elbeszélő technikával formálja meg a költő, nincs is tulajdonképpen drámai csúcspont. De miért nincs? Oka a témában gyökerezik. A drámai csúcspont *helyén* így beszél Kerék zászlós a két fiatalhoz:

*A lázadás nem lehet csak jelenség,
A véletlen — alapvető hiba,
A forradalom — érett osztályegység
És nem kusza érzelme-galiba.
Nem volt kellő terv, jó előkészítés,
Hát legyen majd jövőnkbe szóló intés.
S azzal, hogy ma itt sokan meghalunk,
Tanulságot és jó példát adunk.*

— — — — —
*Most menjetek haza, tanuljatok,
S még nőjete, hogy győzni tudjatok!*

A hangsúly itt ismét áttolódik a két jó baráttra, újra előtérbe kerül a mű „Bildung”-jellege. És erről a kulcsponttól visszatekintve, azonnal megoldódik, miért nem törekedhetett a költő drámai

szerkesztésre. Nem az események öncélú ábrázolása a fontos, hanem tükröződésük, tanulságuk a két fiatal gondolkodásában. A drámai feszültség nem *benne* van az eseményekben, hanem belőlük akkumulálódik a mű két cselekményszálának közelítése útján. Világosabban: a történelmi események, a lázadás az *igazság jogán* nem kap drámai lendületet, nem jut drámai csúcspontra, hanem belesugározza potenciális energiáját a mű másik szálába, a két fiatalba, akikben továbbélve 1918 tanulsága, a világháború, a lázadás, a *Népharag*, a *Megtorlás* (a mű utolsó énekei), egyszóval a munkásmozgalom tapasztalatai túlnőnek saját történelmi idejük korlátaín és jelenünk alapjaivá válnak. S ebből kitetszik az is, hogy a költő csakis az elbeszélő költemény hagyományos szerkesztési elveinek felbontásával tudta elérni azt a célt, hogy 1918 eseményeit szocializmust építő jelenünk szoros előzményeként mutassa fel, szinte oksági kapcsolatot teremtve a kettő között. Éppen a bemutatott kettős-szerkesztési koncepció segítségével tudta a történelmi igazságot művészi igazság rangjára emelni.

Hasonló kettősséget tapasztalunk a mű lírai hangulatú természetleírásaiban is. Minden éneket rövid természeti kép vezet be. A Mecsek gyönyörű tájai, a bontakozó természet legtöbbször a háború árnyékában nyomorgó emberek hangulatának ellentétéként, tőlük mintegy „elidegenülve” jelenik meg. Az utolsó ének nyitóképe mutatja legtisztábban ezt az ellentétet:

*A vérbefojtott zendülés hetében,
S utána is még hosszú ideig,
Tombolt a napfény a Mecsek-vidéken,
És tékozolta pompás színeit.
De vig madárdal most hiába csendült,
A szívek mélyén éj s halálos csend ült,
S míg meglapult a város, csüggeteg,
A nagy csönd szinte bántóan csengetett.*

Néha azonban „kibékül” egymással ember és a természet, amikor felvirrad a forradalmas „piros pünkösöd” napja, az ellentét harmóniába olvad össze:

*...hirtelen elöntött
Völgyet, hegyet a robbanó tavasz.*

—————
Millió tenyérrel tapsoltak az erdők,

*Mozdult a hegy, s a városhoz közeljött,
S akár a tenger, százezer virág,
Hullámmón leküldte illatát.*

A legművészebb, mondhatnánk legbravúrosabb megoldás az, amikor természet és valóság hasonlóságát ellentétpárokra bontva mintegy kombinálja a két ábrázolási módot a költő. A „Zendülés” első versszaka erre talán a legjobb példa:

*A táj vigyázva már tavaszba zsendült,
De éjszakánként visszajárt a tél,
S vidám madárdal hogyha néha zendült,
Csendet parancsolt rá a fagy s a dér.
Így volt a sztrájk utáni enyhülés is,
Pótműszakot kívánt a töke mégis,
S mikorra megjött végre a tavasz,
Már újra fogda járta, s kurtavas.*

A természeti képek legnagyobb értéke és jelentősége talán az, hogy enyhítik, ellensúlyozzák a mű túlnyomórészt elbeszélő jellegét, s meleg líraiságukkal mégsem öncélúak, hanem — ellentétként, vagy harmonizálva — szorosan kapcsolódnak a cselekményhez.

Lényegében persze nem új az említett bravúros megoldás, Petőfi *Szeptember végén-jének* első versszaka pontosan ezzel a technikával íródott. Általában a mű nyelvi, technikai megoldásai, költői képei azok, amelyek a legjobban beleilleszkednek az elbeszélő költemény hagyományaiba, ritkán fejlesztik azt tovább, sőt gyakran elmaradnak a XIX. századi mintáktól. A *Bevezető* néhány képe Aranyt juttatja eszünkbe (*Egy ifjú áll a hegytetőn merengve, || Felint a kép hozzá és fellobog*), máskor Petőfire gondolhatunk (*Szüret* 4. versszak: *A föld is tán gyümölcs, mely lassan érik...*), és csak néha érezzük a XX. század költői képeit. A *Zendülés* 13. versszaka modern kép:

*De mintha rongy lenne, reccsent az égbolt
S rángott az utcák idegrendszer.*

A hasonlatok, képek általában inkább elvontak, intellektuálisak, mint szemléletesek, természetből ellesettek. Nyelve néha egysíkú, túlsok a zeng, forr, lángol állítmány, a szép, új, jó jelző. Helyesen használ fel helyenként szavakat a bányász rétegnyelvből (pl. surbankó), modoros szóhasználati is akadnak azonban (akárha, döndül).

A mű legfőbb értéke a feldolgozott gazdag anyag: a munkásmozgalmi emlékek, élettörténetek, bányász hagyományok, szokások és főként az értékes eszmei tartalom. Mihály és Balázs bontakozó élete nemcsak tipikus vonásaival kapcsolja össze a múltat a jelenrel, sajátos egyéni

liraiságot is ad a témának az, hogy a költő saját ifjúkorát vetíti elénk. Egyéni és tipikus vonások szétválaszthatatlan egysége teszi hitelessé a költő eszméjét: Pécs 1918-as eseményei elválaszthatatlannak 1945-től.

SZEDERKÉNYI ERVIN

Hernádi Gyula: A péntek lépcsőin

(Magvető Könyvkiadó)

Ha Hernádi első kötete, a *Deszkakolostor* arra hívta fel a figyelmet, hogy a fiatal író más utakon jár, mint vele egykorú vagy együtt induló társai, új könyve azt tanúsítja, hogy még tovább haladt magános útján.

A *Deszkakolostor* novelláiban két alapvető vonást figyelhettünk meg: írójuk romantikus hajlamát (mely a témaválasztásban épp úgy megnyilatkozott, mint a jellemzésben vagy a stílusban) s az erkölcsi problémák iránti erős érdeklődését. Előbbiért nem egy támadás érte, az utóbbira viszont alig figyeltek fel, holott véleményünk szerint legjobb írásait (*Hiddeg van, Parókás Sámson, Deszkakolostor*) épp ez emelte a kötet átlaga fölé.

Összinte örömről szól a *péntek lépcsőin* témaválasztását ez utóbbi sugalmazta. A bűn és bűnhődés témája korántsem új, s nem az a történet csontváza sem: nem egy regény epizódjaként talákoztunk már a férfivel, aki, miközben felesége a szülőágyon kínlódik, más nő ágyába fekszik. Hernádinak volt bátorsága a köznapit összekapcsolni a köznapitörtenettel és ereje, hogy ebből a közhelyi fenyegető alapanyagból eredeti művet alkosson.

Ez elsősorban annak a hajszálfinom lélekrajznak köszönhető, mely kétségtelenül az elbeszélés (szívesebben használjuk ezt a műfaji meghatározást, mint a kisregényt) legnagyobb erénye. Hernádi nem cselekményes író, az eseményeket csak arra használja fel, hogy a bonckésre váró embert megfelelően preparálja, a kellő szituációba hozza. Három ilyen előkészítő stádium van a könyvben: az asszony kórházbemenetele felszabadítja a férfiben a vágyat, hogy legalább némi színes szabadságot lopjon szürke életébe, az ivá-

szat az Annában lehetővé teszi a bűn elkövetését, a szerencsétlenül lefolyt szülés pedig feltámasztja a bűntudatot. E három állapot a könyv igazi témája, s Hernádi a három közül legalábbis kettőt elsőrendűen oldott meg. Hogy a harmadikat — a legelsőt — miért nem, arról majd később.

E két állapot elemzése nemcsak azért sikerült ilyen kitűnően, mert az író figyelmét a legkisebb nüanszok sem kerültek el, hanem mert Hernádi a lélekelemzést korántsem öncélúan, hanem mondanivalójának szigorúan alárendelve alkalmazta. Hisz a könyv nemcsak arról szól, hogy hőse összekapcsolja a szerencsétlen szülést azzal, hogy — életében először — megcsalta a feleségét. A konfliktus mélyebb. A szerencsétlenség villámfényénél rá kell döbbsennie, hogy egész élete elhibázott. Elhibázott, mert hazug.

Nem arról van szó tehát, hogy az író a paráznság bűnében marasztalja el hőst. Ha így lenne, egyszerűen besorolhatnánk a vallásos szerzők közé. Hernádi azonban épp a vallásukat vesztett polgárok egyik legjelentősebb problémájára irányítja a figyelmet, hogy nincs többé iránytűjük az emberi együttélés, az erkölcs területén. Élnek, s maguk sem tudják, hogyan kell élniük. Mit szabad tenniük és mit nem. S csak a katasztrófa impulzusa tudatosítja bennük életük helytelenségét.

Ezek alapján filozófiai regénynek is nevezhetjük *A péntek lépcsőit*, különösen, ha figyelembe vesszük Hernádinak ebben a könyvében igen erősen kidomborodó bölcselkedő hajlamát. S itt nem csupán a morális problematikára, hanem az írói módszerre is gondolunk. Hernádi jól választott: a belső monológ kétségtelenül

igen alkalmas az ilyen problémák minél alaposabb feltárására. S a jól választott módszert kitűnően alkalmazza, úgy érezzük, szinte egyetlen lehetőséget sem hagy kiaknázatlanul.

Nehogy azt higgye ezek után valaki, hogy *A péntek lépcsőin* inkább filozófia, mint irodalom. Az etika a filozófiának olyan területe, mely sokkal inkább az étellel, mint az elvont gondolkodással áll kapcsolatban. Inkább dicsérni lehet, hogy Hernádi nem fél az erkölcsi mondanivaló tehertételétől, melyet manapság elég sokan pusztán felesleges ballasztnak tekintenek. Hogy mennyire eltalálta a hangot, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az elbeszélésnek épp a második fele az igazán sodró, tehát az, ahol leginkább súlyt kapnak az erkölcsi problémák.

Most kell visszatérnünk arra, mért nem sikerült Hernádinak hőse első lelkiállapotát épp oly meggyőzően ábrázolnia, mint a másik kettőt. A könyv elején úgy érezzük, nem tudott még megszabadulni attól az erőltetettnek ható romantikusan lírai szemlélettől, melyet nem egy novellájában is kifogásolhatunk. Mindenek előtt kénytelenek vagyunk néhány képet idézni. A könyv hőse „fonnyadó lépéssel” megy, a gözmozdonyok „menekülő öregasszonyok”, a hold „kitisztítottan” járkal az égen, az autóbushoz „olyan a hangja, mintha nők jajgatnának az aszfalton”. És scrolhatnánk még jó egynéhányat. Az ilyen erőltetetten lírai képek mindenképp kirínak a szövegből. Elsősorban azonban nem a kifejezésekről, a stílromantikáról, hanem a szemléletről van szó. Tévedés ne essék, nincsenek elvi kifogásaink a lírai próza ellen, pusztán az erőltetettséget kifogásoljuk. Érdekes megfigyelni, hogy ebben a könyvben — ellentétben néhány régebbi novellával — ez a szemlélet csupán a tárgyi világra s nem a lélekrajzra vonatkozik. Így érthető, hogy

amint az író elkapja a probléma sodrá, levetkőz minden felesleges cifraságot s itt-ott feltűnő botlásait már pusztán stilisztikai hibaként könyvelhetjük el. Addig azonban, míg a miliőfestés szinte fölébe nő a lélekrajznak, utóbbit is nehezebben élvezhetővé teszik az előbbi vizs-szásságai.

Még valamire szeretnénk felhívni a figyelmet. Mégpedig arra, hogy az erkölcsi és lélektani problémákra való koncentrá-lás mintha elvonta volna a máskor oly kitűnően jellemző író figyelmét az emberábrázolás fontosságáról. Nemcsak a feleség teljesen kontúrtalan figurájára gondolunk, hanem a főhőre is. Ami leg-feljebb látszólag mond ellent annak, hogy a könyv legnagyobb erényének a lélekraj-zot tartjuk. A lélekrajz ugyanis nem tel-jesen azonos a jellemzéssel. Ha azt ke-resztmetszetnek nevezhetjük, ez hosszanti, s bár a mondanivalónál fogva ez esetben az első kétségtelenül fontosabb, nem ár-tott volna kissé nagyobb súlyt fektetni a másodikra is.

Pályájuk kezdetén álló írók esetében szinte szabálynak tartják, hogy a bíráló befejezésül ellássa őket bölcs tanácsaival. Szeretnénk szakítani ezzel a szabállyal, mivel meggyőződésünk, hogy az elemzés minden jótanácsnál hasznosabb. S hogy Hernádi útja a jövőben merre vezet majd, arra ő fog válaszolni.

Kénytelenek vagyunk viszont ezúttal kissé bővebben foglalkozni a könyv il-lusztrációival. Mégpedig nemcsak azért, mert elvárnánk, ha az író azt írja, hogy a portás jobb lába fából van, akkor a rajzoló ne változtassa azt át a *balra*. En-nél lényegesebb, hogy ehhez a veretes, kemény prózához stílusban sehogysé ille-nék az olyan, szinte groteszkbe hajló il-lusztrációk, mint a 35., s főleg a 61. olda-lon.

GYURKÓ LÁSZLÓ

Schiller-Pákolitz István: Stuart Mária

(Európa Könyvkiadó)

Néhány héttel ezelőtt ünnepelték világszerte Friedrich Schiller születésének (1759. november 10.) kétszázadik évfordulóját. Pákolitz István a magyar irodalom régi adósságát törlesztette, amikor ebben a jubileumi esztendőben az olvasó kezébe adta Schiller egyik remekművű szomorújátékának, a *Stuart Mária*-nak modern és költői magyar fordítását.

A Schiller-kultusznak mély gyökerei vannak a magyar színjátszás és fordítóirodalom történetében. Bőséges bizonyítékát adja ennek Bayer József „Schiller drámái a régi magyar színpadon és irodalmunkban” című akadémiai székfoglalója, amelyet a szerző 1911. május 22-én olvasott fel a Magyar Tudományos Akadémia ülésén. Bayer megállapítása szerint a magyar színjátszás gyermekkora (1790 utáni évek) egybeesik Schiller hírnevének születésével. Az első magyar Schiller-fordítás Wesselényi István munkája; a fiatal katona 1790-ben fordítja le a „Die Räuber”-t „Moor Károly” címen. Sajnálatos, hogy ez a fordítás elveszett, sorsáról semmit sem tudunk. 1793-ig már öt Schiller-fordítás ismeretes az előbb említett legelsővel együtt. Színpadon 1794. március 23-án játszanak nálunk először Schiller-drámát: Bartsai László fordításában, „Tolvajok” címen, a „Die Räuber”-t. Ezzel az előadással indul el a nagy német drámaíró magyarországi dialútjára.

A „Stuart Mária” 1822-ben kerül először színre hazánkban magyar nyelven — valószínűen Déry István fordításában — mégpedig Pécsen és Székesfehérváron. Az első, pécsi előadás színlapját ma is őrzi a budapesti Színházstudományi Intézet. Igazán népszerű azonban csak a múlt század 60-as éveiben lett nálunk ez a mű. 1945-ig összesen 163 előadásról tudunk; a felszabadulásig a Nemzeti Színház műsorán ez a legtöbbszor játszott Schiller-dráma. A legutóbbi időkig Radó Antal 1917-ben készült fordításában került színre, ezt követte most, negyven évvel később Pákolitz István fordítása.

Schiller — saját megállapítása szerint — a „Stuart Mária”-val vált mestersége

urává. A „Haramiák” szenvedélyesebb, a „Wallenstein” nagyobb, a „Tell Vilmos” eszmeibb, az „Armány és szerelem” hamvasan líraibb mű, de a „Stuart Mária” felülmúlja ezeket szabályosságával, a belőle sugárzó mesterségbeli tudatossággal és két, nagy színészi lehetőségeket magában rejtő női szerepével. Hogy hazánkban az érdeklődés egyre jobban e mű felé fordult, ezt Vajda György Mihály azzal magyarázza, hogy ez az alkotás „a költészet és színpadiasság nagyszerű ötvözete.”

Pákolitz István „Stuart Mária” fordítása hűséges és művészi munka; mondánivalójában teljes hűséggel nyújtja azt, amit az eredeti mű, formáját tekintve pedig könnyedén szárnyaló, és az eredetihez igazodó, jambikus versformában tolmácsol. Csak elvétve fordul elő, hogy a költői forma kedvéért valamelyest nyújt vagy rövidít az eredeti szövegen, ritmusa megtörik vagy némiképpen szabadon fordít néhány mondatot, (és csupán egy olyan mondatot találtunk a fordításban, ahol téves értelemben adja Schiller egyik verssorát). Szolgáljon néhány párhuzamos idézet fenti állításaink bizonyítékául:

*Kennedy: In großes Unglück lehrt ein
[edles Herz
Sich endlich finden, aber wehe
[tut's,
Des Lebens kleine Zierden zu
[entbehren.*

*Kennedy: A büszke szív le tud bár
[mondani,
tengetve koldus-sorsa napjait;
de fáj, ha nélkülözni kénytelen
az élet apró-szép örömeit.*

(I. 1., 9. o.)

Úgy tűnik, hogy a fenti idézetben a fordító kissé szabadon értelmezte fordítói feladatát, bár költői szárnyalása indokolja az eredeti szöveg bővebb megfogalmazását. Különösen akkor adunk igazat Pákolitz Istvánnak, ha elolvassuk Kennedy idézett szavait Sulkowski József fordításában (1890):

*Balsorsba végre is belétörődik
A nagy s nemes szív, ámde fáj letenni
Az élet apró ékességiről. (7. o.)*

Vagy Radó Antalnál (1917):

*Nemes szív hamar
Beletörődik nagy nyomorúságba;
De fáj neki, ha nélkülözni kell
Az élet apró ékességeit. (5. o.)*

A fenténél kevésbé indokolt nyújtást találunk Pákolitznál a IV. felvonás 4. jelenetében:

*Mortimer: Ein angefangner Brief
Der Königin an Euch —*

Leicester: Die Unglücksel'ge!

*Mortimer: Worin sie Euch auffordert,
[Wort zu halten,*

*Euch das Versprechen ihrer
[Hand erneuert,*

Des Bildnisses gedenkt —

Leicester: Tod und Verdammnis!

Mortimer: Lord Burleigh hat den Brief.

Leicester: Ich bin verloren!

Ez a heves párbeszéd a fordítás 113. oldalán így folyik le:

*Mortimer: Egy levéltöredéket,
címére, gróf úr —*

Leicester: jaj, a szerencsétlen!

*Mortimer: amelyben arra kéri, állja is,
mit férfiszóra vállalt; és kezét
ígérte benne, — gondoljon*

[a képre —

Leicester: Jaj!

Mortimer: A tervet is említette —

Leicester: Átok!

Mortimer: S a levél Burleighnél van.

Leicester: Ez a veszttem!

Szinte nyomdahibának érezzük ezt a rövidítést: (I. 1., 8. o.)

*Kennedy: Des Kerkers traur'ge Weile zu
[verkürzen
unalmát űzi véle börtönben.
(Miért nem „börtönében”?)*

A fordítás hűségéből, az eredeti szöveg pedig súlyából veszít a következő idézetben tapasztalható rövidítés miatt (III. 4., 90. o.):

Maria:

Sei's!

*Ich will mich auch noch diesem
[unterwerfen.*

*Fahr hin, ohnmächt'ger Stolz der
[edeln Seele!*

*Ich will vergessen, wer ich bin,
[und was*

*Ich litt, ich will vor ihr mich
[niederwerfen,*

*Die mich in diese Schmach
[herunterstieß.*

Legyen!

Viseld el ezt is még, szívem,

[s nyugodj,

már céltalanná vált a büszkeség.

A porba omlok, ime, öelötte,

ki gyalázatba lökött engemet.

Mária:

Anélkül, hogy indokoltak látná az olvasó, egy teljes sor hiányzik az alábbi idézetből (IV. 5., 115. o.):

*Elisabeth: Mich hinzuführen! Solchen
[Spott mit mir*

Zu treiben! Der Verräter!

[Im Triumph

Vor seiner Buhlerin mich

[aufzuführen!

O so ward noch kein Weib

[betrogen, Burleigh!

Erzsébet: És engem odavitt!

[És énbőlölem

ily gúnyt űzött az aljas áruló!

Elvitt a kedveséhez diadalla!

Pontatlanságot és ritmustörést mutat a fordítás a II. felvonás 2. jelenetében a következő sorokban (49. o.):

*Elisabeth: Und der Gebieter wird mir
[aufgedrungen.*

Es zeigt mir dadurch an, daß

[ich ihm nur

Ein Weib bin, und ich meinte

[doch, regiert

Zu haben, wie ein Mann, und

[wie ein König.

Erzsébet: E nagy parancsot rám

[eröltetik,

tudtomra adják szűnös-

[szüntelen,

hogy a szemükben nő vagyok

[csupán;

holott azt hittem, úgy
[kormányzom őket,
mint férfi, mint király.

Téves, sőt ellenkező értelmű fordítást
találunk a IV. felvonás 5. jelenetében
Pákolitznál (116. o.):

Elisabeth: Er sei ein Denkmal meiner
[Strenge,
Wie er ein Beispiel meiner
[Schwäche war.

Erzsébet: szolgálja emléké a
[haragomnak,
s éppúgy példázza
[gyengeségemet!

Ettől a tévedéstől mind Sulkowski,
mind Radó fordítása mentes. Sulkowski-
nál így hangzik ez a rész (166. o.):

Szigoromnak ő lesz majd
[emlékköve, —
Miként gyarlóságom példája
[volt.

Radónál pedig így (107. o.):

Légyen szigoromnak
Emlékjele, miként a
[gyöngeségem
példája volt.

Elenyészik azonban eddig felsorolt és
idézetekkel alátámasztott néhány észre-
vételünk súlya Pákolitz István műfordí-
tásának szépségei mellett. Tanulmányunk
szerény keretei nem engedik meg, hogy
bőséges példatárral irányítsuk rá az ol-
vasók és szakemberek figyelmét arra a
műfordítói és költői gazdagságra, amely
ebben a műfordításban rejlik, csupán né-
hány párhuzamos idézettel akarjuk do-
kumentálni azt az állításunkat, amely
szerint Pákolitz István nagyjelentőségű
vállalkozásával hűséges és művészi mű-
fordítói munkát végzett.

A könnyed és hű, pergő és mégis tö-
mör, erőben egyenrangúan szárnyafő for-
cítás példájául álljon itt néhány idézet.

Maria: Der Thron von England ist durch
[einen Bastard
Entweiht, der Briten edelherzig
[Volk

Durch eine list'ge Gauklerin
[betrogen.
— Regierte Recht, so lüget Ihr
[vor mir
Im Staube jetzt, denn ich bin
[Euer König.

Mária: Az angol trónt egy fattyú
[bitoroljal!
Az angol nép nemes, bátor színét
egy szemfényvesztő asszony így
[becsapta!
Ha volna jog, fetrengne most a
[porban
mert ura és királya én vagyok!
(III. 4., 97. o.)

Vagy mekkora erőt és könnyedséget su-
gároznak ezek a sorok:

Melvil: Gerechter Gott! O sagt mir! Wie
[ertrug
Maria diesen fürchterlichen
[Wechsel?

Melvil: Nagy ég! És Máriára hogy hatott
e vérfagyasztó, szörnyű fordulat?
(V. 1., 139. o.)

Es végül vegyük szemügyre a műnek,
és az itt kongeniálisnak ható műfordítás-
nak is egyik legszebb, legszárnyalóbb ré-
szét a III. felvonás 1. jelenetéből, amely-
ben még — a műben egyébként ritkán
alkalmazott — rímek képlete is csaknem
teljesen követi eredetijét.

Mária: Ezerszer hála, zöld fa drága
[lombja,
ki fátylat vonsz a börtönöm
[falán!
hadd álmodozzam boldog
[mámoromban,
mint hajdani szabad királyleány!
Fölém borul a tágas, tiszta ég;
korlátlanul csapongva jár
[szemem
a végtelen, a kék-azúr mezőn.
Amott a ködbe nyúló, nagy
[hegyek,
szép Skóciának kedves, drága
[tája,
s a délre szálló fehér fellepek,
elérnek lassan már az óceánba.
Futó felhő: csöpp hajó az égen,

Attila-i ritmusformákig. A fejlődés útja a Szabolcsi-kötet tanulsága szerint is a kötetlenség, halmozás felől halad a kötött számú, de szabad szótagszámú ütemeken át (variabilitás) a kötött izo- és heterometrikus sorfajok kikristályosodása felé. És ha ez utóbbi kötöttség a legújabbkori versben oldódik is, *a vers, a ritmus lényege mégis csak az ismétlődő képlet marad.*

A verstörténet művelése — s ez Szabolcsi könyvének egyik lényeges tanulsága és eredménye — nem nélkülözheti irodalmunk zenei vonatkozásainak feltárását. Nemcsak énekekben fogant verseink ritmikai értelmezése és általában verselésünk „ad notam” korszakának helyes értékelése nem lehet meg nélküle, hanem saját lábán járó versköltészetünk zenei vonatkozásainak feltárása is égetően szükséges. Hogy mennyire így van ez, azt többek között olyan tanulmányok bizonyítják, mint a *Balassi Bálint Siciliánája*, az „*Oh kedves filemilécske*” c., továbbá a Kodály egyik Ady-versmegzenésítéséről és a József Attila verseléséről szólók. A dallam történelmi szerepét a vers számára ugyanis két vonatkozásban látja: „...felneveli, ihleti, járni tanítja a verset abban az állapotban, amikor még alig is vált el tőle; de ha kész állapotban, utólag szegődik hozzá, s mint *megzenésítés*, egyívású, egyerejű, testvéri módon rokon vele; feltárhatja a vers elemi fogantatásának zenei törvényszerűségeit”. (197. l.) Egy sor érdekes példát olvashatunk a kötetben arra nézve, „hogyan inspirálja és ringatja a dallamminta a benne születő vers ritmikai képletét” (101. l.), de talán mégis azoknak a tanulmányoknak az elolvasása a legtanulságosabb, amelyekben a Halotti Beszéd, Mikes és a magyar romantika stílusán azt mutatja meg, mily szoros az összefüggés egyrészt a kor zenéje, költészete, másrészt prózája, ennek zenei diszpozíciója, énekszerűsége között. Olyan területbe nyomja bele itt ekéjét, amely már régóta vár megmunkálóra. Az idevágó tanulmányok elolvasása után világosodik meg bennünk, hogy minden kor prózájában van valami a kor uralkodó vers- és dallamformáiból, és hogy egyebek mellett ez is mennyire meg nem vizsgált területe prózai stílusunk fejlődésének.

Különösképpen nagy jelentőséggel bírnak azok a tanulmányok (*Három régi magyar vers ritmusáról, A habanéra*), amelyek a magyar jambus fejlődésének útjára világítanak rá. Megtudjuk, hogy a jambus első, középkori, „metszető” változatainak megszólalása után az 1700-as évekig már annyira kialakul, szinte ott honossá válik, hogy az utolsó „betörés”-nek, a Ráday-félének nem kellett sok újat hoznia, sőt találunk a XVII. sz. második felében példákat „a modern értelmű jambusig ívelő, öntudatos merészségre”, „mely a régi magyar jambust a legújabbhoz, a huszadik századbelihez közvetíti”. (111. l.) Természetesen mindezek mögött ott vannak az ihlető, ösztönzést adó dallamok.

A felsoroltakon kívül más értékes tanulságokkal is szolgál a könyv. Sajnos nincs lehetőség mindnyája felsorolására, csupán néhányat említünk meg. Szabolcsi már akkor kifejezetten a tartalom és a forma egységének esztétikai elvét vallotta, amikor verstanban, stilisztikában alig-alig kapott hangot és nyert gyakorlati alkalmazást. Nem egy helyen találunk határozott utalást arra is, amit egyébként az egész könyv minden tanulmánya bizonyít: az új formák meghonosodását új mondanivalók vagy érzéstartalmak társadalmi-történelmi felmerülése teszi szükségessé. Sőt azt is megtudjuk, hogy néha nem a mondanivaló a prioritás, mert előfordul — s ezt Goethe, Schiller és Arany János vallomásai is megerősítik —, hogy a költőben rezgő dallamemlékek nemcsak a költemény ritmusát, külső és belső formáját határozzák meg, hanem témáját, hangulatát, műfaját is megihletik.

Nem zárhatjuk le értékelésünket anélkül, hogy újra ne hangsúlyozzuk a könyv legáltalánosabb és legnemesebben csengő eredményét: már első nyelvemlékeink zene-, vers- és irodalomtörténeti tanulságai bizonyítják, hogy jobbaink mennyire nem éltek a külön magyar glóbus tudatában, ellenkezőleg, mennyire szervesen bent éltek az egyetemes emberi műveltség vérkeringésében. „Magyarországra korán utat találtak a korszak egyetemes irodalmi és zenei mozgalmái” (88. l.); a technika mai fejlett korához viszonyítva is aránylag gyorsan, szinte titokzatos földalatti utakon cserélődtek ki a kultúra

kincsei (vö. *Balassi Bálint Siciliánája*). Mily izgalmas, amikor egy-egy vers dallamára, vagy zenei inspirálójára rátalál, és ahogy az eredet szálait bogozva eljut az egyetemes zeneirodalomhoz, mint forráshoz és háttérhez! Ugyanakkor azt is kézzelfoghatóan látjuk, történelmi, földrajzi helyzetünk, népünk lelke mennyire nemzetivé színezte azt, ami egyébként közös kulturális kincs.

Befejezésül még a tanulmányok módszerbeli értékeiről néhány szót. Mint zenetörténeti cikkeiben és monográfiáiban, itt is megcsodálhatjuk a részletek és az egész, az analízis és a szintézis viszonyát: hogyan lesz a tényből összefüggés, a nagy emlékezőtehetségről tanúskodó apró adatok sokaságából széles horizontú egész. Kiemelhetjük még a kombinálóképességnek azt a merészségét, amely zenét, iro-

dalmat, verstant, társadalom- és művelődéstörténetet kapcsol össze, s jut így olyan eredményekre, amelyekre egyébként nem is mernénk gondolni. Talán ahhoz az orvoshoz lehetne hasonlítani, aki azért jó diagnosztá, mert a speciálisan kívül más szervek élettani funkcióit és ezek rendellenességeit is alaposan ismeri. Nemcsak mélységi, hanem horizontális kiterjedésében is tiszteletre méltó nagy műveltség nélkül elképzelhetetlen volna a határterületeknek ez az eredményes összedolgoztatása. Ennek a ma már nagyon nehéz, de — a könyv eredményei igazolják — lehetséges, szükséges és hasznos műveletnek is szép, továbbkutatásra ösztönző dokumentuma Szabolcsi tanulmánygyűjteménye.

PÉCZELY LÁSZLÓ

Farkas Zoltán: Egry József

(Képzőművészeti Alap)

A modern magyar képzőművészet egyik legnagyobb alkotójáról, Egry Józsefről szól „A Művészet kiskönyvtára” sorozat közelmúltban megjelent 15. füzeté. Egry nagyszerű művészetét, csodálatos festői géniuszát ismertetni, sokakkal megismertetni: a mai művészeti irodalom egyik legfőbb feladata. E téren különösen azok tehetnek sokat, akik Egry szűk baráti köréhez tartoztak, akiknek alkalmuk volt a magánakvaló, zárkózott művész különös lényéhez közelebb kerülni, módjukban volt érzékeny festészetét behatóbban vizsgálni, megismerni.

Farkas Zoltán írásából nemcsak a baráti kapcsolatot, hanem Egry József művészetének őszinte csodálatát, nagyrabecsülését is érezzük. E sajátos — megjelenési formájában úgyszólván egyedülálló — piktúra ismertetése és népszerűsítése nem könnyű feladat. Huszonhárom rövid kis oldalon áttekintést adni egy olyan hatalmas életműről, mint Egryé — alig lehet. E szűk terjedelem legfeljebb arra elegendő, hogy szemelvényekben ismeresse az életmű egy-egy fontosabb szakaszát, bepillantást engedjen a művész alkotásainak rejtelseibe. Farkas Zoltán is így módon törekszik az olvasót közelebb

vinni Egry pikturájának lényegéhez és kicsit az egész mai festészet problémájának megértéséhez.

Egry művészetének legjellemzőbb és leglényegesebb tulajdonságait úgy elemzi, hogy abból nemcsak a művek, de alkotójuk nehezen hozzáférhető egyénisége is kibontakozik előttünk. E művészet egyik fontos sajátossága, hogy élményanyagát az ősi, a tiszta természetből meríti, — megjelenésében azonban nem annak másolása, hanem sajátos, egyéni átformálása. Egry érzelmvilágában víziószereűen formálódnak képpé az átélt jelenségek, melyek azután műveinek élményanyagát adják. A természet végtelen szerete és ismerete fűtötte át lényét, és ez az őszinte csodálat teszi oly igazzá, bensőséggé műveit. „Nincsen még egy magyar festőnk, aki ennyire csodálkoznék s ekkora áhítattal illetődnék meg a természet és az élet csodáinak láttára és aki ennyire eggyé válnék velük” — írja Farkas Zoltán. Majd részletesen taglalja Egry „fény-festészetét”. Különösen a Balaton, a vízben tükröződő nap, a hegyoldalokon elnyúló fények csillogó szépsége igézte meg Egry képzeletét. Rajta kívül senki sem tudta a Balaton intim hangula-

tát, csendes magányát oly egyszerű eszközökkel, mégis annyira igazán megjeleníteni.

Egry felülemelkedett magyarságán, művészetének egyetemességével, kultúrájával európai szintet ért el. Művészete korszerű volt, emellett sajátosan egyéni. Nem csatlakozott sem a Münchenben, sem a Párizsban megismert irányzatok egyikéhez sem: önmagát kereste és kiforrott művészetében egészen önmagát adta.

Igen tanulságos és az egyes művek megértéséhez nagy segítséget nyújt a szerző fejtegetése Egry formanyelvéről: műveinek statikájáról, térbeliségükről. Érdekes az összehasonlítás Egry magalkotta tájai, zömök fái és Paál László természethű ábrázolásai között. Egry fái, állatai, házai — színfoltok, melyek csak annyi hangsúlyt kapnak, amennyit a mű egésze, kompozíciós egysége, színhatása megenged, vagy megkíván. Művészete

egyszerűségében szimbólikus jelentőséget kap, s ezt Farkas Zoltán az archaikus művészet csodás alkotásaihoz, a keleti művészet érzésvilágához hasonlítja.

Egry különleges, saját kísérletein alapuló festésmóddal, az „olajpasztell” technikával dolgozott. A tanulmány ismerteti az eljárás lényegét, elmondja az okokat, amelyek a művészt a régi, megszokott festékanyagoktól és festésmódtól eltérő, új módszer kikísérletezésére és alkalmazására készítették.

A könyv Egry naplójegyzeteiből első ízben közöl néhány igen értékes gondolatot. Összefoglalóul a művész életrajzi adatait olvashatjuk.

A tanulságos, jól összefogott, tudományos igényű rendszerezet szöveg mellett 49 művészi (köztük néhány színes) reprodukció ismerteti Egry József legfontosabb műveit.

SARKADINÉ HÁRS EVA

Egy baranyai tárgyú új szlovák könyvről

Ján Tibenský, a pozsonyi Szlovák Tudományos Akadémia szorgalmas fiatal historikusa nemrég könyvet bocsátott ki a tőrőcszentmártoni *Osveta*-kiadónál, ezzel a címmel: „Papánek György és Szklenár György, a szlovák nemzetiség védelmezői a XVIII. században” (*Juraj Papánek — Juraj Sklenár; obrancovia slovenskej národnosti v XVIII. storočí*. 1958.) A tartalmas kis könyv többet ad, mint címe ígér: alig több mint százötven oldalon áttekinti a XVIII. században kibontakozó és a XIX. század első felében tetőző „szlovák nemzeti ébredés” egész társadalmi-történelmi-irodalmi folyamatát. Bél Mátyástól és a nagyszombati jezsuitáktól egészen Hollýig, az 1830-as évek nagy szlovák epikus költőjéig. Tudatosan vallja, hogy a „szlovák nemzeti ébredés” marxista szempontú vizsgálatánál és értékelésénél egyesülnie kell a történelmi, nyelvészeti, irodalmi és néprajzi kutatásoknak. Valóban „komplex módszer” az, amellyel a szlovák tudós él. Jóleső érzéssel kell regisztrálnunk azt is, hogy műve mentes azoktól a magyarellenes kirohanásoktól, amelyekben a Masaryk—Beneš-korszak tudományos kiadványai annyira

bővelkedtek. A magyar-szlovák viszony alakulását és sorsfordulatait mindenütt higgadt tárgyilagossággal és igazságérzettel elemzi.

Nem lehet most célunk, hogy történelmi vagy irodalomtörténeti kritikát írjunk Tibenský munkájáról. Ezt módunkban lesz másutt elvégeznünk. Itt azért akarunk megemlékezni a pozsonyi kutató könyvről, mert központi alakja Papánek György (1738—1802), az egykori tudós olasz plébános, aki életének javát Baranyában élte le s egyik fontos személyisége volt a XVIII. század baranyai szellemi és irodalmi életének. A nyugat-felvidéki Kuklón született, kisnemesi családból. Morvaországi, pozsonyi, budai és egri diákévek után a szlovák származású Klimó püspök révén már fiatalon Pécsre került. Pécssett végezte el a teológiát, itt is szentelték pappá, s hosszabb-rövidebb tolnai, németbolyi és vörösmarti lelkész-kedés után a Pécs közelében fekvő Olasz plébános lett. Olaszon írta a szlovákok történetéről (*De regno regibusque Slavorum*, 1780) és Baranya megyéről (*Geographica descriptio comitatus Baranyensis*, 1783) szóló könyveit; ezeket Pécssett adta

ki. Van még egy latin alkalmi verse is, két törökverő osztrák hadvezér dicsőítése (*Tropea bellicosae... Martis Cohortis*).

Tibenskýt természetesen elsősorban a szlovák történelemmel foglalkozó munka érdekli: a Baranya földrajzával foglalkozó könyvre csak itt-ott vet egy-egy pillantást. Úgyesen állítja bele Papánek történetíró tevékenységét a magyarországi és a sajátosan szlovák hagyományba, háttérként megrajzolja a jozefinista felvilágosodás, de az egyházi körökben szívosan továbbélő barokk tradíciók világát is, felvázolja az olasz plébános könyvének gondolatmenetét, s azt sem hallgatja el, hogy úttörő érdeme ellenére nem egy helyen téves régi nézetek balasztját is hordozza. „Szlávság” és „szlovákság” határvonalai elmosódnak Papánek művében. Hajlamos arra, hogy a népvándorlás legtöbb törzsében szlovákat lásson, másutt pedig a barokk prédikációk apoteózisát rakja hősei köré. Sok megállapításán keresztülhaladt az idő: a maga korában mégis jelentős tett volt a könyv megírása, fontos lépés a szlovák népi-nemzeti öntudat megerősítésében.

Érdekes az is, ahogy Papáneknek és kortársainak a *magyarsághoz* való viszonyát megrajzolja. Ezek a „nemzeti ébresztők” érzik szlovák mivoltukat, a magyarságtól való elszakadásra, a vele való szembehelyezkedésre azonban nem törek-szenek. Céljuk inkább az, hogy magyarok és szlovákok *egyenjogságát* biztosítsák az akkori állami-társadalmi keretek közt. S nagyon érdekes, hogy Papánek egyik ösztönzője Szalágyi István pécsi kanonoknak, a híres Salaguisnak műve volt a régi Pannónia egyháztörténetéről. (*De statu ecclesiae Pannonicae*.) Szalágyi és Papánek tulajdonképpen vita-partnerek: Papánek cáfolni próbálja Szalágyi egyes megállapításait, mire Szalágyi — műveinek további köteteiben — kissé ironikus hangon reflektál Papánek cáfolataira. Tibenskýt nem tagadja, hogy a tudományos igazság legtöbbször inkább Szalágyi oldalán volt. A pécsi kanonokot már erő-

sen megérintette a Felvilágosodás kritikai szelleme, míg Papánek-nél, a vidéki plébánosnál, erősebbnek bizonyultak a barokk hagyományok és legendák. Arra is rámutat Tibenskýt, hogy például Szalágyi volt az első, aki Dévény várában kereste a Nagymorva Birodalom központját, s Cirillnek és Metódnak, a „szláv apostoloknak” kultuszában is fontos szerepe volt.

Baranyai és magyar szempontból egyaránt nagyon tanulságos könyv Tibenskýt munkája. A Szklenárral, Fándlyval, Bernclákkal foglalkozó részeket most nem akarjuk taglalni, csak egy *kritikai* észrevételünket szeretnénk még ideiktatni. Kár, hogy a szlovák tudós — annak ellenére, hogy baranyai témához nyúlt — nem mélyedt bele eléggé a XVIII. századi Baranya történetébe! Úgy látszik, nem is járt soha errefelé, mert különben nem helyezné Olaszt ismételtén „az Alföld déli csücskére”. Kissé úgy ír erről a tájról, mintha Papánek itt minden tudományos központtól távol élt volna. Nem gondol arra, hogy a Felvilágosodással rokonszenvező, haladó gondolkozású Klimó püspök alatt Pécs egyre inkább kulturális centrummá vált, hogy Pécssett könyvtár és nyomda működött már ekkor, s hogy éppen ez tette lehetővé mind Szalágyi, mind Papánek számára a tudományos munkát. Brüstle József ismert kézikönyvéből (*Recensio universi cleri dioecesis Quinqueecclesiensis*, I—IV., Pécs, 1876—1880) sok adatot meríthetett volna Tibenskýt, s felhasználhatta volna az egykori pécsi bölcsészeti kar *Speciminá*-inak több disszertációját is, így például Nyakas Sarolta dolgozatát (*Az első pécsi nyomda története*, 1934). Amikor elismerjük és méltányoljuk a szlovák tudós munkájának értékeit, azt is ajánljuk neki: legközelebbi magyarországi útján keresse fel Baranyát is, beszélgesse Baranya múltját jól ismerő kutatókkal s így nyert eredményeit építse bele saját munkájába.

ANGYAL ENDRE

Pályázati felhívás

hazánk felszabadulásának 15. évfordulója tiszteletére

Baranya megye Tanácsa Végrehajtó Bizottságának határozatára a Baranya megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya hazánk felszabadulásának 15. évfordulója tiszteletére irodalmi és képzőművészeti pályázatot hirdet.

A pályaművek szocialista-realista művészi módon mutassák be felszabadulásunkat, eredményeinket, a szocialista országépítés hétköznapijait, a nemzetközi összefogás példáit, neveljék népünket történelmi múltunk helyes megismerésére, segítsék az új szocialista ember tudatformálását; szolgálják azt a célt, hogy a haladó hagyományok büszke vállalása és a szocializmusban elért sikereink erőt adjanak a szocialista átalakulás harcaiban.

A pályázaton még nyomtatásban meg nem jelent, illetve kiállításon nem szerepelt művekkel lehet részt venni.

Pályázni lehet: egyfelvonásos színművel, elbeszélő költeménnyel, novellával, verssel, irodalmi riporttal; illetve olaj, szobor, akvarell, vagy grafikai munkával.

A megyei tanács vb. 10 000 forintot biztosít az irodalmi és 10 000 forintot a képzőművészeti alkotások díjazására.

A bíráló bizottság a legjobb műveket 3000 forintig jutalmazza. A bizottságban részt vesz az Írószövetség és a Képzőművészeti Alap képviselője is.

A pályadíjak a szerzői jogdíjat nem érintik.

Az irodalmi pályázatok jeligések. A jeligével ellátott borítékban feltüntendő a pályázó neve és lakcíme. A képzőművészeti pályázatok nem jeligések.

A pályaműveket a Baranya megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya címére kell beküldeni (Pécs, Széchenyi tér 9.)

Beküldési határidő: 1960. március 15.

A pályadíjak ünnepélyes átadása: 1960. április 4.

BARANYA MEGYE TANÁCSA VB.
MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA

59-5678 Pécsi Szikra Nyomda

Készült 4000 példányban